

Rapport

Bewegingsonderwijs en sport

in het gespecialiseerd onderwijs en
praktijkonderwijs

Bewegingsonderwijs en sport

in het gespecialiseerd onderwijs en
praktijkonderwijs

Met ondersteuning van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS)
Mulier Instituut

Sofie Vrieswijk
Jorien Slot-Heijs

Voor meer informatie kunt u contact
opnemen met het Mulier Instituut.

© **Mulier Instituut**

Utrecht, 20 februari 2024
www.mulierinstituut.nl
info@mulierinstituut.nl

Disclaimer

U mag delen uit deze publicatie overnemen op voorwaarde van bronvermelding:
Mulier Instituut, de titel van de publicatie en het jaar van uitgave.
Er gelden gebruiksvoorwaarden voor de foto's in deze publicatie. Neem foto's daarom niet over zonder
toestemming van het Mulier Instituut.

Over ons

Het Mulier Instituut doet sportonderzoek voor beleid en samenleving. Voor overheden, maatschappelijke organisaties, onderwijsinstellingen, sportorganisaties en bedrijven onderzoeken we allerlei thema's op het gebied van sport en sportief bewegen: van de sportdeelname van (groepen) Nederlanders tot de motorische vaardigheden van kinderen, en van diversiteit en inclusie in de sport tot de economische impact van sportevenementen.

Het Mulier Instituut is een onafhankelijke stichting zonder winstoogmerk.

Ons doel is bijdragen aan goed onderbouwd beleid, gericht op de bevordering van sport, sportief bewegen en versterking van de sportsector. Dit doen we op verschillende manieren:

We verzamelen data en monitoren de Nederlandse sportsector en beleidsprogramma's.

We ontwikkelen kennis en onderzoeksmethoden via verkennende en verdiepende studies.

We duiden onderzoeksuitkomsten en vertalen deze naar de beleidspraktijk.

We onderbouwen beleidsbeslissingen met expertise en advies.

We bieden gevraagd en ongevraagd duiding en reflectie in de rol van 'kritische vriend' van de sportsector.

We zetten ons in voor de bevordering van de sportwetenschap.

Afkortingen & Begrippen

Afkortingen

LO	Lichamelijke opvoeding
So	Speciaal onderwijs
Sbo	Speciaal basisonderwijs
Vso	Voortgezet speciaal onderwijs
Pro	Praktijkonderwijs

Begrippen

Gespecialiseerd onderwijs
Een term voor het speciaal basisonderwijs, speciaal onderwijs en voortgezet speciaal onderwijs samen.

Inhoudsopgave

Bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs

Samenvatting	6
1 Inleiding	9
1.1 Achtergrond en doelstelling	9
1.2 Methode en werkwijze	9
2 Achtergrond en ontwikkelingen	11
2.1 Gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs	11
2.2 Bevoegdheid groepsleerkracht(en)	12
2.3 Kerndoelen gespecialiseerd onderwijs	13
2.4 Kerndoelen praktijkonderwijs	16
2.5 Ontwikkelingen in aantal leerlingen en scholen	17
2.6 Ontwikkelingen in het beleid	19
3 Speciaal basisonderwijs	25
3.1 Lestijd bewegingsonderwijs	25
3.2 Organisatie en bevoegdheid leerkrachten bewegingsonderwijs	26
3.3 Accommodatie	29
3.4 Doelen bewegingsonderwijs	32
3.5 Nieuwe wetgeving: twee lessen bewegingsonderwijs	32
3.6 Vakinhoudelijke inbedding van het vak bewegingsonderwijs	34
3.7 Invloed van coronamaatregelen	36
3.8 Tevredenheid over bewegingsonderwijs	37
3.9 Aanvullend sport- en beweegaanbod	39
3.10 Gezondheid op school	44
4 Speciaal onderwijs	46
4.1 Lestijd bewegingsonderwijs	46
4.2 Organisatie en bevoegdheid leerkrachten bewegingsonderwijs	47
4.3 Accommodatie	50
4.4 Doelen bewegingsonderwijs	52
4.5 Nieuwe wetgeving: twee lessen bewegingsonderwijs	52
4.6 Vakinhoudelijke inbedding van het vak bewegingsonderwijs	54
4.7 Invloed van coronamaatregelen	57
4.8 Tevredenheid over bewegingsonderwijs	57
4.9 Aanvullend sport- en beweegaanbod	60
4.10 Gezondheid op school	64
5 Voortgezet speciaal onderwijs	66
5.1 Lestijd lichamelijke opvoeding	66
5.2 Organisatie leerkrachten lichamelijke opvoeding	67
5.3 Accommodatie	67
5.4 Doelen lichamelijke opvoeding	69
5.5 Vakinhoudelijke inbedding van het vak lichamelijke opvoeding	69
5.6 Invloed van coronamaatregelen	72
5.7 Motivatie bij leerlingen	73
5.8 Tevredenheid over lichamelijke opvoeding	74

5.9	Aanvullend sport- en beweegaanbod	76
5.10	Gezondheid op school	80
6	Praktijkonderwijs	82
6.1	Lestijd lichamelijke opvoeding	82
6.2	Organisatie leerkrachten bewegingsonderwijs	83
6.3	Accommodatie	83
6.4	Doelen lichamelijke opvoeding	85
6.5	Vakinhoudelijke inbedding van het vak LO	85
6.6	Invloed van coronamaatregelen	89
6.7	Motivatie bij leerlingen	89
6.8	Tevredenheid met LO	90
6.9	Aanvullend sport- en beweegaanbod	93
6.10	Gezondheid op school	98
7	Conclusies & aanbevelingen	99
7.1	Belangrijkste bevindingen	99
7.2	Perspectief: aanknopingspunten voor beleid en onderzoek	102
	Bronnen	105
	Bijlage 1 - Methodische verantwoording	107

Bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs

Inleiding

Sinds 2013 voert het Mulier Instituut periodiek onderzoek uit naar de stand van zaken rondom bewegingsonderwijs/lichamelijke opvoeding en sport in verschillende onderwijsvormen.

Doel van deze peilingen is om een goed beeld te krijgen van de ontwikkeling van een aantal aspecten en van het bewegingsonderwijs/LO en sport. Zoals lestijden, accommodatiegebruik en de inhoud en kwaliteit van de lessen bewegingsonderwijs/LO. Daarnaast komt de rol van sport en bewegen buiten de lessen bewegingsonderwijs/LO aan bod.

In dit rapport beschrijven we de resultaten van het derde peilingsonderzoek in het gespecialiseerd onderwijs (speciaal basisonderwijs, speciaal onderwijs en voortgezet speciaal onderwijs) en het praktijkonderwijs.

De herhaalde peilingen voeren wij uit in opdracht van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) in het kader van de monitoring van hun beleid op sportgebied.

Methode

Voor dit onderzoek hebben we data verzameld via online vragenlijsten onder schoolleiders van de verschillende onderwijsvormen.

Resultaten en aanknopingspunten voor beleid

De aandacht voor en de aanpak van bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd en praktijkonderwijs heeft de afgelopen tien jaar op de meeste onderwerpen een positieve ontwikkeling laten zien. Maar op een aantal punten is aandacht nodig voor verbeteringen. Zowel binnen het bewegingsonderwijs (zoals lestijd en accommodatie) als daarbuiten (zoals naschools sport- en beweegaanbod).

Lestijd en accommodatie

Wat betreft lestijd voldoet bij zowel het speciaal basisonderwijs als het speciaal onderwijs een groot deel van de scholen niet aan de wettelijke verplichting. Het is vooral zorgwekkend dat een deel aangeeft hier niets aan te kunnen of te gaan

veranderen. Het belangrijkste knelpunt dat schoolleiders hierbij ervaren, is het tekort aan accommodatie.

Aanvullend aanbod

Bij het gespecialiseerd en praktijkonderwijs is verbetering nodig op het gebied van het aanvullende sport- en beweegaanbod naast de lessen bewegingsonderwijs/LO, bijvoorbeeld bewegend leren.

Hierin ligt een rol voor de vakdocent bewegingsonderwijs, in de vorm van bijvoorbeeld een verdiepende scholing, aanvullende (master)opleiding of andere professionaliseringsmogelijkheden. Ook liggen er mogelijk kansen bij de inzet van verschillende beweeginterventies of de inzet van een buurtsportcoach voor het aanvullende sport- en beweegaanbod.

Passende ondersteuning

Ongeveer een kwart van de schoolleiders in het speciaal onderwijs, voortgezet speciaal onderwijs en praktijkonderwijs aan dat het niet lukt om alle leerlingen tijdens de lessen bewegingsonderwijs of LO passende ondersteuning te bieden. Bij het speciaal basisonderwijs geven nog meer schoolleiders aan dat dit niet lukt.

Dit is opvallend, omdat het laat zien dat schoolleiders in het speciaal basisonderwijs het als moeilijker ervaren om alle leerlingen passende ondersteuning te bieden tijdens de lessen bewegingsonderwijs dan schoolleiders in de andere onderwijsvormen.

Vakleerkracht bewegingsonderwijs

Schoolleiders in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs zijn erg tevreden over de kwaliteit van de vakdocent bewegingsonderwijs. De inzet van deze vakleerkracht in het gespecialiseerd onderwijs is tussen 2013 en 2023, op wat kleine schommelingen na, nagenoeg gelijk gebleven.

Gevolgen coronamaatregelen en motivatie

Vooraf schoolleiders in het praktijkonderwijs ervaren nog negatieve gevolgen van de coronamaatregelen bij leerlingen. In het praktijkonderwijs ligt het aantal niet-gemotiveerde leerlingen een stuk hoger dan in het voortgezet speciaal onderwijs.

Daarom is het belangrijk om in beleid (en eventueel vervolgonderzoek) aandacht te besteden aan de langdurige invloed van coronamaatregelen en de motivatie van leerlingen in het praktijkonderwijs.

Inleiding

1.1 Achtergrond en doelstelling

Sinds 2013 voert het Mulier Instituut periodiek onderzoek uit naar de stand van zaken rondom bewegingsonderwijs/lichamelijke opvoeding (LO) en sport in verschillende onderwijsvormen¹.

Doel van deze peilingen is om een goed beeld te krijgen van de ontwikkeling van een aantal aspecten van het bewegingsonderwijs/LO en sport binnen het onderwijs. Zoals lestijden, accommodatiegebruik en de inhoud en kwaliteit van de lessen bewegingsonderwijs/LO. Daarnaast onderzoeken we jaarlijks enkele actuele aandachtspunten, zoals de ervaren gevolgen van de coronapandemie.

De peilingen voeren wij uit in opdracht van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) in het kader van de monitoring van hun beleid op sportgebied. Zo is de hoeveelheid tijd die aan bewegingsonderwijs/LO wordt besteed één van de sportkernindicatoren vanuit het ministerie van VWS.

In dit rapport staan voor de derde keer² het gespecialiseerd onderwijs (speciaal basisonderwijs, speciaal onderwijs en voortgezet speciaal onderwijs) en het praktijkonderwijs centraal.

Gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs

Het gespecialiseerd onderwijs is bedoeld voor kinderen die een onderwijsbehoefte hebben waar het regulier onderwijs niet in kan voorzien. Bijvoorbeeld vanwege cognitieve, sociaal-emotionele en of zintuiglijke beperkingen.

Het praktijkonderwijs is een vorm van voortgezet onderwijs voor leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben en leerlingen die geen vmbo-diploma kunnen halen.

We spreken van bewegingsonderwijs in het speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs. Voor het voortgezet speciaal onderwijs en praktijkonderwijs spreken we van lichamelijke opvoeding.

1.2 Methode en werkwijze

De benodigde gegevens voor dit onderzoek hebben we verzameld via online vragenlijsten onder schoolleiders uit een panel van DUO Onderwijsonderzoek & Advies.

¹ Primair onderwijs, voortgezet onderwijs, (voortgezet) speciaal (basis)onderwijs, praktijkonderwijs en middelbaar beroepsonderwijs monitoren we elk vierjaarlijks.

² De 0-meting vond plaats in 2016 (Lucassen et al., 2016) en de 1-meting in 2019 (Slot-Heijs et al, 2019).

Eén vragenlijst hebben we uitgezet onder schoolleiders van speciaal basisonderwijs, speciaal onderwijs en voortgezet speciaal onderwijs. Door *routings* kregen respondenten alleen de vragen die voor hun eigen onderwijsvorm relevant zijn. Een andere vragenlijst hebben we uitgezet onder schoolleiders van schoollocaties voor praktijkonderwijs. Een uitgebreide methodische verantwoording van dit onderzoek staat in bijlage 1.

Vragenlijst speciaal (basis)onderwijs en voortgezet speciaal onderwijs

De vragenlijst bestond uit voornamelijk gesloten vragen en bevatte *routings* om enkele thema's voor één specifieke onderwijssoort te inventariseren. Veel vragen waren een herhaling van de 0-meting in 2013 en de 1-meting in 2019, waardoor we ontwikkelingen inzichtelijk konden maken. Daarnaast hebben we enkele nieuwe vragen geformuleerd, om actuele onderwerpen uit te vragen.

Voor het gespecialiseerd onderwijs hebben we de vragenlijst uitgestuurd naar 1.048 respondenten. 316 schoolleiders hebben de vragenlijst volledig ingevuld.

De analyses voor het speciaal basisonderwijs zijn gebaseerd op een respons van 137 schoolleiders, en die van het speciaal onderwijs op 142 schoolleiders (cluster 1: n=4; cluster 2: n=21; cluster 3: n=73; cluster 4: n=59³). De analyses voor het voortgezet speciaal onderwijs zijn gebaseerd op een respons van 69 schoolleiders (cluster 1: n=5; cluster 2: n=2; cluster 3: n=46; cluster 4: n=22). Om de uitkomsten representatief te laten zijn, hebben we ze gewogen naar denominatie, regio en stedelijkheid.

Vragenlijst praktijkonderwijs

De vragenlijst bestond uit voornamelijk gesloten vragen. Veel vragen waren een herhaling van de 0-meting in 2013 en de 1-meting in 2019, waardoor we ontwikkelingen inzichtelijk konden maken. Daarnaast hebben we enkele nieuwe vragen geformuleerd, om actuele onderwerpen uit te vragen.

Voor het praktijkonderwijs hebben we de vragenlijst naar 340 respondenten gestuurd en hebben 83 schoolleiders de vragenlijst volledig ingevuld. Om de uitkomsten representatief te laten zijn, hebben we ze gewogen naar schoolgrootte en vakantieregio.

Leeswijzer

Een overzicht van relevante recente ontwikkelingen rond de onderzochte onderwijsvormen en rond bewegingsonderwijs/LO is te lezen in hoofdstuk 2. De daaropvolgende hoofdstukken 3 tot en met 6 gaan over de onderwijsvormen: achtereenvolgens het speciaal basisonderwijs (3), speciaal onderwijs (4), voortgezet speciaal onderwijs (5) en praktijkonderwijs (6). We ronden het rapport af met hoofdstuk 7: conclusies en aanbevelingen.

³ Zie voor uitleg clusters paragraaf 2.1.

Achtergrond en ontwikkelingen

In dit hoofdstuk schetsen we een beeld van de verschillende onderwijsvormen van gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, inclusief de kerndoelen voor het bewegingsonderwijs/LO. Vervolgens beschrijven we actuele ontwikkelingen op het gebied van bewegingsonderwijs en sport op de scholen, als inleidend kader voor de resultaten uit de peiling.

2.1 Gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs

In deze paragraaf leggen we uit hoe het gespecialiseerd onderwijs en het praktijkonderwijs zich verhouden tot het totale onderwijsstelsel in Nederland (figuur 2.1). Het gespecialiseerd onderwijs bestaat uit het speciaal basisonderwijs (sbo), speciaal onderwijs (so) en voortgezet speciaal onderwijs (vso).

Speciaal basisonderwijs

In Nederland gaan kinderen van 4 tot 12 jaar naar het basisonderwijs (in figuur 2.1 'bao').⁴ Sommige kinderen lopen – om verschillende redenen – vast in het basisonderwijs. Voor deze kinderen biedt het speciaal basisonderwijs (in de figuur 'sbao') een ondersteuning op het leerproces. Het speciaal basisonderwijs behoort officieel niet tot het speciaal onderwijs en valt daarom onder de Wet op het Primair Onderwijs (WPO).

Speciaal onderwijs

Kinderen die extra onderwijsbegeleiding nodig hebben waarin het regulier of speciaal basisonderwijs niet kan voorzien, kunnen terecht in het speciaal onderwijs (so). Het so is opgedeeld in vier clusters:

- cluster 1: blinde en slechtziende kinderen;
- cluster 2: dove en slechthorende kinderen en kinderen met een taal-spraakontwikkelingsstoornis;
- cluster 3: motorisch beperkte, verstandelijk beperkte en langdurig zieke kinderen;
- cluster 4: kinderen met psychische stoornissen en gedragsproblemen.

Scholen voor het speciaal onderwijs vallen onder de Wet op de Expertisecentra (WEC).

Voortgezet speciaal onderwijs

Ook in het voortgezet speciaal onderwijs (vso) zijn er mogelijkheden voor leerlingen die extra onderwijsbegeleiding nodig hebben (figuur 2.1). Leerlingen kunnen op het vso blijven tot en met het schooljaar waarin zij 20 jaar oud worden. Het vso gebruikt

⁴ <https://www.ocwincijfers.nl/sectoren/onderwijs-algemeen/schooltypen/schooltypen>

dezelfde indeling in clusters als het so. Scholen voor het vso vallen, net als scholen voor het so, onder de Wet op de Expertisecentra (WEC).

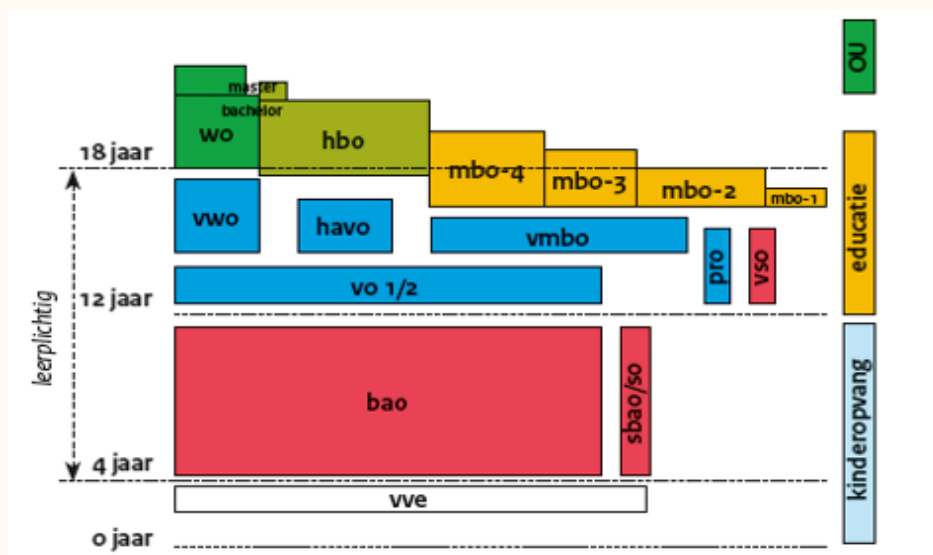
Praktijkonderwijs

Het praktijkonderwijs is een onderdeel van het regulier voortgezet onderwijs en is bedoeld voor leerlingen van 12 tot en met 18 jaar die meer baat hebben bij praktisch leren in plaats van theoretisch leren.

Om toegelaten te worden tot het praktijkonderwijs gelden landelijke toelatingscriteria: een leerling heeft een IQ tussen de 55 en 80 en heeft een leerachterstand van drie jaar of meer op minimaal twee van de volgende domeinen: inzichtelijk rekenen, begrijpend lezen, technisch lezen of spellen. Eén van de twee domeinen moet inzichtelijk rekenen of begrijpend lezen zijn.⁵

Het doel van praktijkonderwijs is leerlingen voor te bereiden op hun werk of vervolgopleiding. Iedere leerling volgt een eigen leerroute aan de hand van een ontwikkelingsperspectief (OPP).

Figuur 2.1
Het onderwijsstelsel in Nederland

Bron: OCW in Cijfers (<https://www.ocwincijfers.nl/sectoren/onderwijs-algemeen/schooltypen/schooltypen>).

2.2 Bevoegdheid groepsleerkracht(en)

Er zijn verschillende soorten bevoegdheden waarmee je bewegingsonderwijs mag geven. Voor lesgeven aan groep 1-2 is elke afgestudeerde van de pabo bevoegd, ook voor het vak bewegingsonderwijs.

⁵ <https://praktijkonderwijs.nl/over-pro/>

Bij de groepen 3 t/m 8 zijn er de volgende bevoegdheden:

- een gespecialiseerde bevoegdheid als vakleerkracht LO: dit betreft de afgestudeerden van een Academie voor Lichamelijke Opvoeding (ALO);
- een oude brede bevoegdheid: groepsleerkrachten die voor 2005 zijn afgestudeerd aan een pabo (mits begonnen aan de opleiding vóór 1-9-2001) zijn ook bevoegd om bewegingsonderwijs te geven aan de groepen 3 t/m 8.
- nieuwe brede bevoegdheid: groepsleerkrachten die na 2005 aan de pabo zijn afgestudeerd en de aanvullende Leergang Bewegingsonderwijs hebben afgerond;
- tijdelijke brede bevoegdheid: groepsleerkrachten die na 2005 aan de pabo zijn afgestudeerd en bezig zijn met de aanvullende Leergang Bewegingsonderwijs.

Groepsleerkrachten die na 2005 aan de pabo zijn afgestudeerd en de aanvullende Leergang Bewegingsonderwijs niet hebben gevolgd, zijn niet bevoegd om bewegingsonderwijs te geven aan groep 3 t/m 8.

2.3 Kerndoelen gespecialiseerd onderwijs

Speciaal basisonderwijs

Het sbo valt onder de Wet op het Primair Onderwijs en volgt dus ook de kerndoelen van het reguliere primair onderwijs. De kerndoelen voor bewegingsonderwijs zijn de kerndoelen 57 en 58 (SLO, 2022):

- '57. De leerlingen leren op een verantwoorde manier deelnemen aan de omringende bewegingscultuur en leren de hoofdbeginselen van de belangrijkste bewegings- en spelvormen ervaren en uitvoeren.
- 58. De leerlingen leren samen met anderen op een respectvolle manier aan bewegingsactiviteiten deelnemen, afspraken maken over het reguleren daarvan, de eigen bewegingsmogelijkheden inschatten en daarmee bij activiteiten rekening te houden.'

Speciaal onderwijs en voortgezet speciaal onderwijs

Het so en vso vallen onder de Wet op de Expertisecentra (WEC) en volgen de kerndoelen daaruit. In de WEC wordt onderscheid gemaakt in drie verschillende doelgroepen met eigen kerndoelen:

1. **speciaal onderwijs met uitzondering van leerlingen die onder doelgroep 2 vallen;**
2. **speciaal onderwijs met zeer moeilijk lerende kinderen en meervoudig gehandicapte leerlingen**
3. **voortgezet speciaal onderwijs (vso), met drie verschillende uitstroomprofielen: vervolgonderwijs, arbeidsmarktgericht, en dagbesteding.**

De kerndoelen voor de bovenstaande drie doelgroepen lichten we hieronder verder toe.

● **Het speciaal onderwijs met uitzondering van de leerlingen die onder doelgroep 2 vallen**

De kerndoelen voor leerlingen in het so zijn ingedeeld in leergebied-overstijgende en leergebied-specifieke kerndoelen. Leergebied-overstijgende kerndoelen kunnen betrekking hebben op meerdere leergebieden. Voorbeelden zijn kerndoelen gericht op zintuiglijke, motorische of sociaal-emotionele ontwikkeling. Leergebied-specifieke doelen zijn gericht op een bepaald vak of leergebied, waaronder bewegingsonderwijs.

Voor bewegingsonderwijs in het so zijn vijf kerndoelen geformuleerd, de kerndoelen 83 tot en met 87:

- '83. De leerlingen leren deelnemen aan verschillende bewegingsactiviteiten zoals balanceren, klimmen, zwaaien, springen, hardlopen.
- 84. De leerlingen leren deelnemen aan verschillende spelactiviteiten zoals mikken, jongleren, doelspelen, tikspelen, stoeispelen.
- 85. De leerlingen leren deelnemen aan verschillende vormen van bewegen op muziek.
- 86. De leerlingen leren deelnemen aan verschillende zwemactiviteiten: drijven, watertrappen, in en onder water verplaatsen, in het water springen en duiken.
- 87. De leerlingen leren met elkaar de bewegingssituaties reguleren.'

● **Zeer moeilijk lerende kinderen en meervoudig beperkte leerlingen in het speciaal onderwijs**

Voor deze doelgroepen is het bewegingsonderwijs erop gericht dat leerlingen leren deelnemen aan bewegingsactiviteiten. Het gaat daarbij om de ontwikkeling van het eigen motorisch vermogen, kunnen omgaan met de eigen motorische (on)mogelijkheden en samen bewegen.

Door vertrouwd te raken met eigen bewegingsmogelijkheden en te leren omgaan met dagelijkse obstakels als drempels, zware deuren en trappen, leren leerlingen zich zelfstandiger gedragen. Ook staat plezier beleven aan bewegingsactiviteiten centraal.

De volgende kerndoelen zijn geformuleerd (Rijksoverheid, 2023a; SLO, 2023a):

- '59. De leerlingen leren deelnemen aan de bewegingsvormen: voortbewegen, balanceren, springen, klimmen en zwaaien.
- 60. De leerlingen leren deelnemen aan verschillende aspecten uit de spelgebieden: mikken, jongleren, doelspelen, tikspelen, stoeispelen.
- 61. De leerlingen leren zwemmen en gevaarlijke situaties herkennen die zich bij zwemmen voordoen.
- 62. De leerlingen leren bij bewegen en spel omgaan met emoties, spanning, vermoeidheid.
- 63. De leerlingen leren zich oriënteren op (aangepaste) buitenschoolse sport- en spelactiviteiten.'

● Voortgezet speciaal onderwijs

Naast de bovengenoemde kerndoelen zijn er sinds 2014 voor de leerlingen in het vso ook kerndoelen vastgesteld voor de drie uitstroomprofielen (vervolgonderwijs, arbeidsmarktgericht en dagbesteding).

Onderwijs in het uitstroomprofiel vervolgonderwijs is gericht op het behalen van een regulier vo-diploma. Voor bewegen en sport in het vervolgonderwijs gelden dan ook de kerndoelen uit de onderbouw van het voortgezet onderwijs:

- '53. De leerling leert zich mede met het oog op buitenschoolse beoefening op praktische wijze te oriënteren op veel verschillende bewegingsactiviteiten uit gevarieerde gebieden als spel, turnen, atletiek, bewegen op muziek, zelfverdediging en actuele ontwikkelingen in de bewegingscultuur, en daarin de eigen mogelijkheden te verkennen.
- 54. De leerling leert door middel van uitdagende bewegingssituaties zijn bewegingsrepertoire uit te breiden.
- 55. De leerling leert de hoofdbeginselen van de bewegingsactiviteiten op eigen niveau toe te passen.
- 56. De leerling leert tijdens bewegingsactiviteiten sportief te zijn, rekening te houden met de mogelijkheden en voorkeuren van anderen, en respect en zorg te hebben voor elkaar.
- 57. De leerling leert eenvoudige regelende taken te vervullen die het mogelijk maken, zelfstandig en samen met andere leerlingen bewegingsactiviteiten te beoefenen.
- 58. De leerling leert door deel te nemen aan praktische bewegingsactiviteiten de waarde van het bewegen voor gezondheid en welzijn kennen en ervaren.'

Onderwijs in het arbeidsmarktgerichte uitstroomprofiel is enerzijds gericht op een brede persoonlijke vorming en participatie in de samenleving, en anderzijds op duurzame toeleiding van leerlingen naar een passende plaats op de arbeidsmarkt. Daarnaast is het gericht op leren omgaan met de beperking of stoornis en op bevordering van de zelfredzaamheid van leerlingen.

Voor bewegen en sport in het uitstroomprofiel arbeidsmarkt gelden de volgende kerndoelen:

- '48. De leerling leert deel te nemen aan activiteiten uit verschillende bewegingsgebieden.
- 49. De leerling leert deel te nemen aan verschillende spelvormen en sportactiviteiten.
- 50. De leerling leert deel te nemen aan verschillende vormen van bewegen op muziek.
- 51. De leerlingen leren zelfstandig met elkaar bewegingssituaties te reguleren.
- 52. De leerlingen leren met elkaar bewegingssituaties positief te beleven.
- 53. De leerling leert over de waarde van bewegen voor gezondheid en welzijn en ontwikkelt een gewoonte van regelmatig en verantwoord bewegen.

- 54. De leerling oriënteert zich op sport- en bewegingsmogelijkheden in zijn omgeving, leert een voor hem passende keuze te maken uit dit aanbod en leert actief deel te nemen aan bewegingsactiviteiten buiten schoolverband.'

Het onderwijs binnen het uitstroomprofiel dagbesteding richt zich op de persoonlijke vorming en competentieontwikkeling rond werk- en dagactiviteiten, wonen, vrijetijdsbesteding en burgerschap. Het bereidt leerlingen voor op zo zelfstandig mogelijk functioneren in vormen van dagbesteding en de eigen leefsituatie.

Voor bewegen en sport in het uitstroomprofiel dagbesteding gelden de eerste zes kerndoelen die ook bij het uitstroomprofiel arbeidsmarkt gelden, maar kerndoel 7 is anders: 'De leerling leert deel te nemen aan bewegings- en sportactiviteiten buiten schoolverband.'

2.4 Kerndoelen praktijkonderwijs

Het praktijkonderwijs maakt formeel onderdeel uit van het voortgezet onderwijs en is bedoeld voor leerlingen die niet in staat zijn een vmbo-opleiding af te sluiten met een diploma. De nadruk ligt op aspecten van sociale redzaamheid, emotionele ontwikkeling en begeleiding naar werk of vervolgopleiding.

Tegenwoordig stromen meer leerlingen van het praktijkonderwijs door naar het mbo (niveau 1 of 2). Leerlingen die succesvol het praktijkonderwijs hebben doorlopen, krijgen sinds 2022 een officieel schooldiploma (VO-raad, 2021).

Voor de leerlingen in het praktijkonderwijs gelden de kerndoelen voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Dit zijn de kerndoelen 53 t/m 58:

- '53. De leerling leert zich mede met het oog op buitenschoolse beoefening op praktische wijze te oriënteren op veel verschillende bewegingsactiviteiten uit gevarieerde gebieden als spel, turnen, atletiek, bewegen op muziek, zelfverdediging en actuele ontwikkelingen in de bewegingscultuur, en daarin de eigen mogelijkheden te verkennen.
- 54. De leerling leert door middel van uitdagende bewegingssituaties zijn bewegingsrepertoire uit te breiden.
- 55. De leerling leert de hoofdbeginselen van de bewegingsactiviteiten op eigen niveau toe te passen.
- 56. De leerling leert tijdens bewegingsactiviteiten sportief te zijn, rekening te houden met de mogelijkheden en voorkeuren van anderen, en respect en zorg te hebben voor elkaar.
- 57. De leerling leert eenvoudige regelende taken te vervullen die het mogelijk maken, zelfstandig en samen met andere leerlingen bewegingsactiviteiten te beoefenen.
- 58. De leerling leert door deel te nemen aan praktische bewegingsactiviteiten de waarde van het bewegen voor gezondheid en welzijn kennen en ervaren.'

2.5 Ontwikkelingen in aantal leerlingen en scholen

Aantal leerlingen in het gespecialiseerd onderwijs

Het sbo telt in 2022 34.635 leerlingen, en er gaan in totaal 33.986 leerlingen naar het so ([tabel 2.1](#)). Naar het vso gaan in 2022 38.418 leerlingen. Het grootste deel van de leerlingen gaat naar een school in cluster 3 of cluster 4. Dit geldt voor zowel het so als het vso.

Tabel 2.1

Overzicht aantal leerlingen in het gespecialiseerd onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs

(in aantallen)

	2010/2011	2013/2014 (0-meting)	2018/2019 (1-meting)	2022
Speciaal basisonderwijs	43.000*	37.000*	34.960	34.635
Totaal speciaal onderwijs	34.215	31.822	30.870	33.986
Cluster 1 – basis	498	327	270	277
Cluster 2 – basis	6.865	6.713	6.465	6.533
Cluster 3 – basis	14.045	11.658	24.133*	27.176*
Cluster 4 – basis	12.807	13.124		
Totaal voortgezet speciaal onderwijs	34.648	39.408	37.570	38.418
Cluster 1 – voortgezet	261	409	305	289
Cluster 2 – voortgezet	2.215	2.457	1.881	1.537
Cluster 3 – voortgezet	12.933	14.753	35.378**	36.592**
Cluster 4 – voortgezet	19.239	21.789		

Bron: DUO 1-cijferbestanden PO 2015-2022, 2023. Bewerking: Mulier Instituut.

* Dit zijn afgeronde getallen.

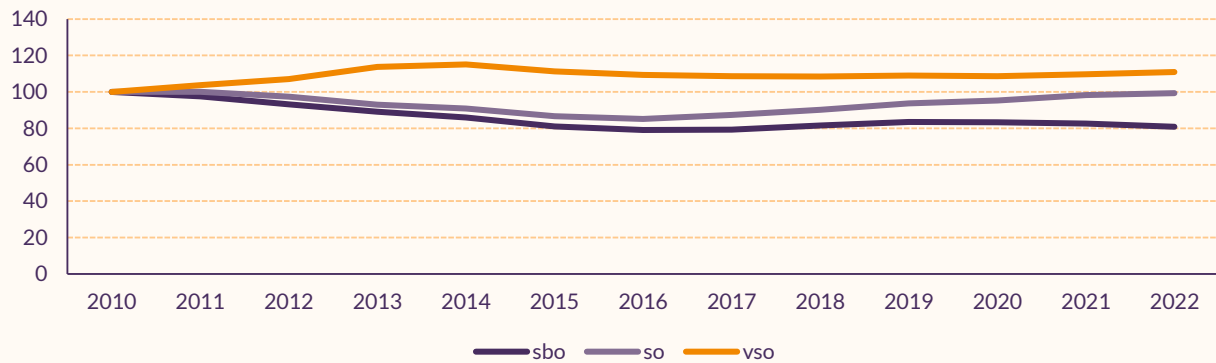
** Cluster 3 en 4 samen.

De ontwikkeling van het aantal leerlingen in het gespecialiseerd onderwijs staat visueel weergegeven in [figuur 2.2](#). Sinds 2010 is het aantal leerlingen in het sbo flink afgenomen (19%). In het so is tot 2016 een grote afname te zien, maar sindsdien weer een stijging. In 2022 is het aantal leerlingen nagenoeg gelijk aan 2010. In het vso is juist een stijging te zien in het aantal leerlingen (11% meer dan in 2010).

Figuur 2.2

Index aantal leerlingen in het gespecialiseerd onderwijs (sbo, so en vso)

(index: 2010=100%)

Bron: OCW in Cijfers (<https://www.ocwincijfers.nl/sectoren/primair-onderwijs/leerlingen/aantallen-ontwikkeling-aantal-leerlingen>).

Aantal scholen voor gespecialiseerd onderwijs

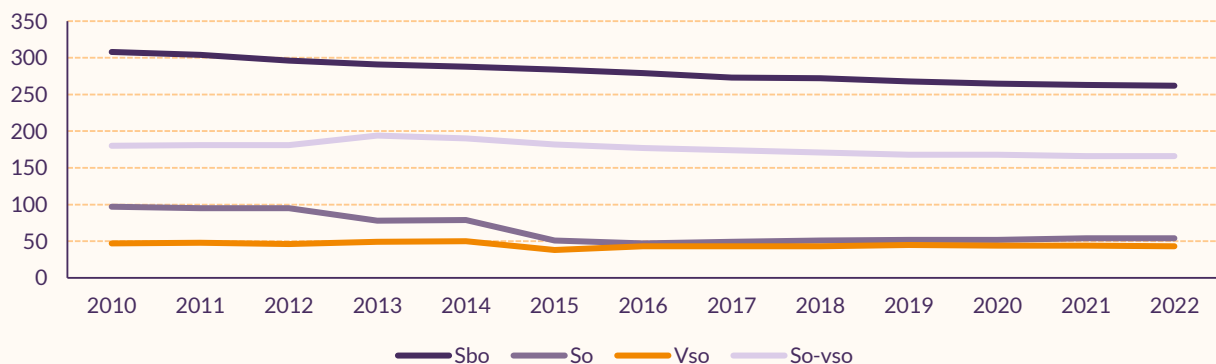
Figuur 2.3 geeft een beeld van de ontwikkeling van het aantal scholen in het gespecialiseerd onderwijs tussen 2010 en 2022. 'So-vso' zijn scholen die zowel speciaal onderwijs als voortgezet speciaal onderwijs aanbieden.

Het so heeft de meeste scholen. Hierbij is een lichte daling te zien in de afgelopen jaren. Het aantal scholen voor het so is flink gedaald tussen 2010 en 2015 en is sindsdien ongeveer gelijk gebleven. Het aantal scholen voor het vso is stabiel gebleven in de afgelopen jaren.

Figuur 2.3

Overzicht aantal scholen in het gespecialiseerd onderwijs 2010-2022

(in aantallen)

Bron: OCW in Cijfers (<https://www.ocwincijfers.nl/sectoren/primair-onderwijs/instellingen/aantal-scholen-in-het-primair-onderwijs>),
Bewerking: Mulier Instituut.

Praktijkonderwijs: aantal leerlingen en scholen

In 2022 gaan ongeveer 29.000 jongeren naar het praktijkonderwijs, verdeeld over 174 scholen ([tabel 2.2](#)). In de afgelopen zes jaar zijn deze aantallen stabiel gebleven.

Tabel 2.2
Overzicht aantal scholen en leerlingen in het praktijkonderwijs 2017-2022
(in aantallen)

	Scholen	Leerlingen
2022	174	29.093
2021	174	29.652
2020	174	29.779
2019	174	29.254
2018	176	29.222
2017	175	29.553

Bron: DUO Open Onderwijsdata (https://duo.nl/open_onderwijsdata/voortgezet-onderwijs/aantal-leerlingen/aantal-leerlingen.jsp)

2.6 Ontwikkelingen in het beleid

In deze paragraaf beschrijven we de belangrijkste beleidsmatige ontwikkelingen van de afgelopen jaren in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs. We lichten de volgende onderwerpen eruit: de herziening van het curriculum en de actualisatie van de kerndoelen (domein bewegen en sport), de wetwijziging naar verplicht twee lesuren bewegingsonderwijs, inclusief onderwijs en de Brede Regeling Combinatiefuncties.

De ontwikkelingen die we beschrijven zijn grotendeels ontwikkelingen die gelden voor het hele onderwijs (dus ook voor regulier), maar hebben ook invloed op de situatie in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs.

Herziening curriculum domein bewegen en sport

Een belangrijke ontwikkeling rond het beleid voor het onderwijs is de herziening van het totale onderwijscurriculum voor het primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Dit proces is gestart in 2015. Eind 2019 hebben docenten en schoolleiders voorstellen opgeleverd voor de herziening van het curriculum per leergebied.

Het leergebied van bewegingsonderwijs wordt het leergebied bewegen en sport genoemd (Curriculum.nu, 2019). Het voorstel voor het leergebied bewegen en sport bestaat uit een visie, samengevat in acht grote opdrachten en bijbehorende bouwstenen (benodigde kennis en vaardigheden voor leerlijnen).

De visie voor het leergebied heeft als uitgangspunt dat bewegen een menselijke behoefte is. 'Een leven lang met plezier bewegen' vormt daarin het uitgangspunt en de geformuleerde missie voor het leergebied bewegen en sport.

De essentie van het leergebied bewegen en sport is samengevat in grote opdrachten, die samenhangen met bouwstenen, zoals gepresenteerd in [tabel 2.3](#).

Tabel 2.3

Samenhang tussen grote opdrachten en bouwstenen curriculumvoorstel bewegen en sport

Grote opdrachten	Bouwstenen	Primair onderwijs	Voortgezet onderwijs
1. Een gevarieerd beweegaanbod 2. Beter leren bewegen 8. Bewegen op eigen niveau	Leren bewegen	Leerlingen leren binnen hun eigen mogelijkheden beter deelnemen aan veel nieuwe én bekende activiteiten rond beweeguitdagingen die afgeleid zijn van de actuele beweegcultuur.	Leerlingen leren beweegactiviteiten die steeds meer herkenbaar verwijzen naar de actuele beweegcultuur. Het aanbod sluit zoveel mogelijk aan bij de motivatie van de leerlingen.
3. Actieve en gezonde leefstijl 8. Bewegen op eigen niveau	Gezond bewegen	Leerlingen leren een positieve attitude t.a.v. gezond en veilig bewegen. Ze ervaren beweegactiviteiten met verschillende inspanningsniveaus en betrekken dat op zichzelf.	Leerlingen leren hun eigen mogelijkheden kennen, keuzes maken en doelen stellen ten aanzien van een actieve leefstijl. Ze leren de relatie aan te geven tussen beweegsituaties en gezondheid.
4. Beweegidentiteit 8. Bewegen op eigen niveau	Bewegen betekenis geven	Leerlingen ontwikkelen hun beweegidentiteit eerst vooral onbewust door te doen. Later wordt dat bewuster en neemt de invloed van anderen en van bewegen in verschillende contexten toe.	Leerlingen verkennen hun eigen beweegmotieven en voorkeuren door deel te nemen aan bewegen in diverse contexten. Afhankelijkheid van groepsnormen speelt daarbij een grote rol.
5. Taken en rollen in beweegsituaties 8. Bewegen op eigen niveau	Bewegen regelen	Leerlingen leren de aangeboden beweegactiviteiten met aangereikte regels en afspraken zelfstandig op gang brengen, houden en afronden. Zij verkennen daarbij het functioneren in meerdere rollen.	De leerlingen leren complexere beweegactiviteiten zelfstandig op gang te brengen, te houden en af te ronden. Zij hebben zelf meer invloed op regels en afspraken en de taken en rollen worden complexer.
6. Samenwerken in beweegsituaties 8. Bewegen op eigen niveau	Samen bewegen	Leerlingen worden zich bewust van hun eigen rol en gedrag en dat van	Leerlingen leren beter omgaan met anderen in beweegsituaties. Die

7. Bewegen en sport binnen en buiten de school
8. Bewegen op eigen niveau

Beweegcontexten verbinden

anderen in beweegsituaties. Zij leren omdat de verschillen hun eigen (on)mogelijkheden en die van anderen accepteren en daarmee om te gaan. Leerlingen leren over activiteiten die op straat, pleinen en speelveldjes worden gedaan of van sport zijn afgeleid. De beweegactiviteiten in deze contexten kennen hun eigen doel en regels.

worden steeds complexer tussen deelnemers toenemen en ze zich meer richten op, met en tegen elkaar. Leerlingen leren de verschillen in doel, regels en afspraken en deelnamemotieven tussen beweegactiviteiten in allerlei contexten kennen.

Bron: <https://www.curriculum.nu/voorstellen/bewegen-sport/uitwerking-bewegen-sport/grote-opdracht/?go-id=397&grote-opdracht=Een%20gevarieerd%20beweegaanbod>

Inmiddels heeft de SLO van de minister van Onderwijs de opdracht gekregen om met de conceptkerndoelen aan de slag te gaan, waaronder bewegen en sport (KVLO, 2022). Dit traject loopt gedurende het schooljaar 2023/2024.

De kerndoelen primair onderwijs en onderbouw voortgezet onderwijs die straks gaan gelden, zijn ook bedoeld voor een deel van het (voortgezet) speciaal onderwijs (SLO, 2023b). Een klankbordgroep toetst de kerndoelen op haalbaarheid en herkenbaarheid voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften.

Daarnaast worden er nog aparte, meer functionele kerndoelen ontwikkeld voor leerlingen die zeer moeilijk leren of leerlingen met een meervoudige beperking met uitstroomprofielen arbeidsmarkt of dagbesteding. Een expertgroep gaat met de actualisatie van deze sets kerndoelen aan de slag.

Actualisatie kerndoelen

Een onderdeel van de herziening van het totale onderwijscurriculum voor het primair onderwijs, de onderbouw van het voortgezet onderwijs, en het (voortgezet) speciaal onderwijs, is de actualisatie van de kerndoelen voor het leergebied bewegen en sport.

Hierdoor worden de kerndoelen ook geschikt voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften die uitstromen richting vervolgonderwijs. De kerndoelen zijn op deze manier een gemeenschappelijk kader met een betere aansluiting tussen het regulier onderwijs en het (voortgezet) speciaal onderwijs.⁶

De geactualiseerde kerndoelen worden dus ook geschikt voor leerlingen uit het gespecialiseerd onderwijs. Hiervoor heeft SLO een speciale klankbordgroep

⁶ <https://www.actualisatiekerndoelen.nl/bewegensport/proces/actualiseren-kerndoelen>

ingericht: de klankbordgroep specifieke onderwijsbehoeften. De verwachting is dat de nieuwe conceptkerndoelen zijn geformuleerd in september 2024. Voor leerlingen die zeer moeilijk lerend/meervoudig beperkt zijn en uitstromen richting arbeidsmarkt en dagbesteding, worden in 2025 functionele kerndoelen ontwikkeld.

Wettelijke verankering uren bewegingsonderwijs

Over de kwantiteit van bewegingsonderwijs is in februari 2020 een wetsvoorstel aangenomen. Dat houdt in dat vanaf 2023 iedere basisschool minimaal twee lesuren per week bewegingsonderwijs moet geven voor alle schooljaren. Een bevoegde (vak)leerkracht moet deze uren geven. Deze nieuwe wetgeving geldt ook voor het sbo en het so.

De wet is niet van toepassing op het voortgezet onderwijs, en dus ook niet op het vso en praktijkonderwijs. Daarvoor is er sinds 2005 geen wettelijke urenbescherming voor LO, maar het streven is dat het aantal uren dat vóór augustus 2005 werd gegeven (volgens de adviesurentabel) blijft gehandhaafd.

Dit komt per week neer op gemiddeld 2,5 lesuren voor het vmbo, 2,2 lesuren voor de havo en 2 lesuren voor het vwo, uitgaande van lesuren van 50 minuten en 40 schoolweken per leerjaar.

Uit de 2-meting bewegingsonderwijs en sport in het primair onderwijs (Slot-Heijs, Vrieswijk & Lucassen, 2021) komt naar voren dat de nieuwe wetgeving zorgt voor een aantal knelpunten voor scholen. Deze zijn voornamelijk gericht op een gebrek aan accommodatie of bevoegde leerkrachten.

In 2021 konden scholen (regulier basisonderwijs, sbo en so) een subsidie aanvragen: Impuls & Innovatie Bewegingsonderwijs. Daarmee konden zij een procesbegeleider aanstellen die helpt met de realisatie van de verplichte twee uur bewegingsonderwijs per week en meer bewegen gedurende de schooldag.

Ondanks dat vanaf het schooljaar 2023/2024 de wettelijke verplichting ingaat, is de subsidieperiode met een jaar verlengd. Procesbegeleiders kunnen tot het eind van het schooljaar 2023/2024 ondersteunen bij het organiseren van twee lesuren bewegingsonderwijs.

Inclusief onderwijs

Op 1 augustus 2014 is de Wet passend onderwijs ingegaan. Sinds dat moment hebben de scholen zorgplicht om elk kind een goede onderwijsplek te bieden, bij voorkeur in het reguliere basisonderwijs.

Het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek (NRO) beschrijft in een evaluatie van het passend onderwijs in 2020 dat er wegens een gebrek aan duidelijkheid over doelen en doelgroep steeds meer leerlingen in aanmerking kwamen én komen voor passend onderwijs (Ledoux & Waslander, 2020).

Ook de Tweede Kamer blijft kritisch op de uitvoering van passend onderwijs. Zij geven aan weinig vooruitgang te zien, omdat nog te veel leerlingen onvoldoende of passende ondersteuning krijgen of zelfs thuis zitten (PO-raad, 2023). De leerlingenaantallen in het gespecialiseerd onderwijs blijven zelfs alleen maar groeien (zie figuur 2.2).

De minister van Onderwijs schreef daarom in 2020 een brief aan de Tweede Kamer met daarin een verbeteraanpak voor het Passend Onderwijs, waarbij wordt gewerkt aan betere ondersteuning voor kinderen die dat nodig hebben (Rijksoverheid, 2020). Binnen deze verbeteraanpak zijn er volgens de minister zeven prioriteiten, bijvoorbeeld de versterking van de positie van ouders en leerlingen, en de aanpak verzuim en digitaal onderwijs.

Ook wordt er binnen de verbeteraanpak gesproken over inclusief onderwijs in 2035, waarvoor in maart 2023 een werkagenda is opgesteld (Rijksoverheid, 2023b). Bij inclusief onderwijs ligt, in tegenstelling tot passend onderwijs, niet alleen de nadruk op een passend aanbod voor kinderen met ondersteuningsbehoeften, maar ook op kinderen zonder ondersteuningsbehoeften.

Het doel van inclusief onderwijs is dat kinderen met én zonder ondersteuningsbehoefte vaker samen dicht bij huis naar dezelfde school kunnen. Hierbij is een sterke samenwerking nodig tussen onderwijs onderling (regulier en speciaal), maar ook tussen onderwijs en zorg, zorgpartners en gemeenten.

Brede Regeling Combinatiefuncties

Veel scholen (zowel regulier- als gespecialiseerd onderwijs) financieren de bevoegde vak- of groepsleerkracht bewegingsonderwijs nu vanuit de Brede Regeling Combinatiefuncties (BRC). De BRC liep eind 2022 af.

Vanaf 2023 zijn er nieuwe bestuurlijke afspraken rondom de BRC (Rijksoverheid, 2023c). In deze nieuwe afspraken is het vanaf 1 januari 2024 niet meer mogelijk om een bevoegde vak- of groepsleerkracht bewegingsonderwijs vanuit deze gelden te financieren. Om de scholen hierin tegemoet te komen is er een afbouwmodel ontwikkeld, waarin een jaarlijkse afbouw te zien moet zijn. Het onderwijs moet vanaf 1 januari 2027 de combinatiefunctionarissen in dienst nemen bij de scholen zelf.

Overige ontwikkelingen rondom bewegen in het onderwijs

Naast de bovenstaande beleidsontwikkeling wijst de klankbordgroep nog op twee andere recente ontwikkelingen rondom het bewegingsonderwijs in het algehele onderwijs.

● Groeiende aandacht voor gezonde leefstijl op scholen en een gezonde schoolomgeving

Voldoende bewegen is van belang voor een gezonde ontwikkeling, met name voor kinderen met een beperking. Uit recent onderzoek blijkt dat de sportdeelname van jongeren (5 tot 18 jaar oud) met een matige en ernstige beperking laag is én het sterkst is afgenomen ten opzichte van 2022 (NOC*NSF, 2023). In toenemende

mate wordt er een beroep op scholen gedaan om een bijdrage te leveren aan de kwaliteit en kwantiteit van bewegen en daarbij het inrichten van een gezonde schoolomgeving.

Een stichting die in Nederland actief is binnen het (v)so op het gebied van onder andere een gezonde en actieve leefstijl, is Special Heroes Nederland (Stichting Special Heroes Nederland, z.d.). Binnen het domein gezondheid is hun doelstelling om een gezonde en actieve leefstijl voor leerlingen uit het so een impuls te geven, door implementatie en verankering op het gebied van bewegen en sport in het schoolbeleid.

Zij hebben hiervoor een samenwerking met de Gezonde School en de KVLO (Koninklijke Vereniging voor Lichamelijke Opvoeding) (Stichting Special Heroes Nederland, z.d.).

● **Aandacht voor andere wijzen van beoordelen en evalueren**

In het onderwijs, ook bij bewegingsonderwijs en LO, is al ruime tijd aandacht voor de motivatie van leerlingen en daarbij ontwikkelingsgericht evalueren (Slot-Heijs, Vrieswijk & Lucassen, 2021; Slot-Heijs et al., 2022).

Er is een verschuiving gaande van summatieve naar formatieve evaluatie, maar scholen blijven worstelen met de vraag wat de beste manier van beoordelen en evalueren is voor het bewegingsonderwijs. Deze vraag speelt volgens klankbordgroepen ook bij het gespecialiseerd en praktijkonderwijs.

Speciaal basisonderwijs

In dit hoofdstuk beschrijven we de resultaten voor het speciaal basisonderwijs (sbo). De volgende onderwerpen komen aan bod: lestijd bewegingsonderwijs, organisatie en bevoegdheid leerkrachten bewegingsonderwijs, accommodatie, doelen bewegingsonderwijs, nieuwe wetgeving, vakinhoudelijke inbedding, invloed van corona, tevredenheid bewegingsonderwijs, aanvullend sport- en beweegaanbod, en gezondheid op school.

3.1 Lestijd bewegingsonderwijs

In het sbo krijgen leerlingen in groep 1-2 gemiddeld 2,1 lessen bewegingsonderwijs per week ([tabel 3.1](#)). In totaal is er voor groep 1-2 gemiddeld 94 minuten bewegingsonderwijs per week ingeroosterd. In het regulier basisonderwijs⁷ ligt zowel het aantal lessen (2,6), als de ingeroosterde lestijd per week hoger (119 minuten).

In vergelijking met 2019⁸ ([tabel 3.1](#)) is het gemiddelde aantal lessen in het sbo licht gedaald (toen 2,5 lessen) en is er een daling te zien in het aantal minuten dat leerlingen in groep 1-2 bewegingsonderwijs krijgen (toen 115 minuten).

In groep 3-8 krijgen leerlingen in het sbo gemiddeld twee lessen bewegingsonderwijs per week. Dit verschilt niet van het gemiddelde aantal lessen in het sbo in 2019, en ligt iets lager dan in het regulier basisonderwijs in 2021 (1,8: niet in figuur).

Wel wordt in het sbo meer lestijd voor bewegingsonderwijs ingeroosterd (97 minuten) dan in het regulier basisonderwijs (91 minuten: niet in figuur). Ten opzichte van 2019 is de ingeroosterde lestijd wel afgenomen.

⁷ Waar we in de rest van dit hoofdstuk spreken over regulier basisonderwijs, verwijzen we naar de gegevens uit 'Bewegingsonderwijs en sport in het primair onderwijs: 2-meting' (Slot-Heijs, Vrieswijk & Lucassen, 2021).

⁸ Bewegingsonderwijs en sport in het speciaal onderwijs: 1-meting (Slot-Heijs & Lucassen, 2019).

Tabel 3.1**Gemiddeld aantal lessen per week in het sbo en gemiddelde totale ingeroosterde lestijd per week**

(in minuten, 2023 (n=137), 2019 (n=115), 2013 (n=73))

	Aantal lessen per week			Totale ingeroosterde lestijd per week		
	2023	2019	2013*	2023	2019	2013*
Groep 1-2	2,1	2,5	2,6	93,9	115	123
Groep 3 t/m 8	2,0	2,0	2,1	97,0	102	91

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023, 2019 en 2013.

Gegevens komen uit 'Bewegingsonderwijs in het speciaal onderwijs en praktijkonderwijs: nulmeting 2015' (Lucassen et al, 2016), op basis van data verzameld in 2013.

Naast de ingeroosterde lestijd hebben we schoolleiders gevraagd naar de effectieve lestijd voor bewegingsonderwijs. Dat is de tijd waarin leerlingen daadwerkelijk in de gymzaal zijn (exclusief reistijd naar de gymzaal, omkleden, enz.).

In groep 1-2 is de ingeschatte effectieve lestijd per week 83 minuten (niet in figuur). Dat is ongeveer 12 procent minder dan de ingeroosterde lestijd. In groep 3-8 is de ingeschatte effectieve lestijd per week 86 minuten (niet in figuur), ongeveer 11 procent minder dan de ingeroosterde lestijd.

3.2 Organisatie en bevoegdheid leerkrachten bewegingsonderwijs

Op bijna twee derde van de schoollocaties in groep 1-2 van het sbo geeft een vakleerkracht de lessen bewegingsonderwijs (64%) ([figuur 3.1](#)). Dit is een stijging ten opzichte van de 1-meting (53%) en aanzienlijk meer dan in het regulier basisonderwijs (13%, Slot-Heijs, Vrieswijk & Lucassen, 2021).

Ook in de groepen 3-8 zetten de meeste scholen in het sbo vakleerkrachten in: op 74 procent van de scholen geven alleen vakleerkrachten bewegingsonderwijs en op 21 procent geven een vak- én groepsleerkracht het bewegingsonderwijs ([figuur 3.1](#)). Dit beeld komt overeen met de 1-meting. In het regulier basisonderwijs zet 44 procent van de scholen alleen een vakleerkracht in en 33 procent een vak- en groepsleerkracht samen ([figuur 3.1](#)).

Als we kijken naar alle groepen 1 t/m 8 samen, blijkt dat op bijna alle schoollocaties (86%) een vakleerkracht is voor alle groepen (eventueel in combinatie met een groepsleerkracht) (niet in figuur). De meeste schoollocaties hebben één (61%) of twee vakleerkrachten (29%) in dienst (niet in figuur). Gemiddeld is er per schoollocatie 0,9 fte aan vakleerkrachten aangesteld.

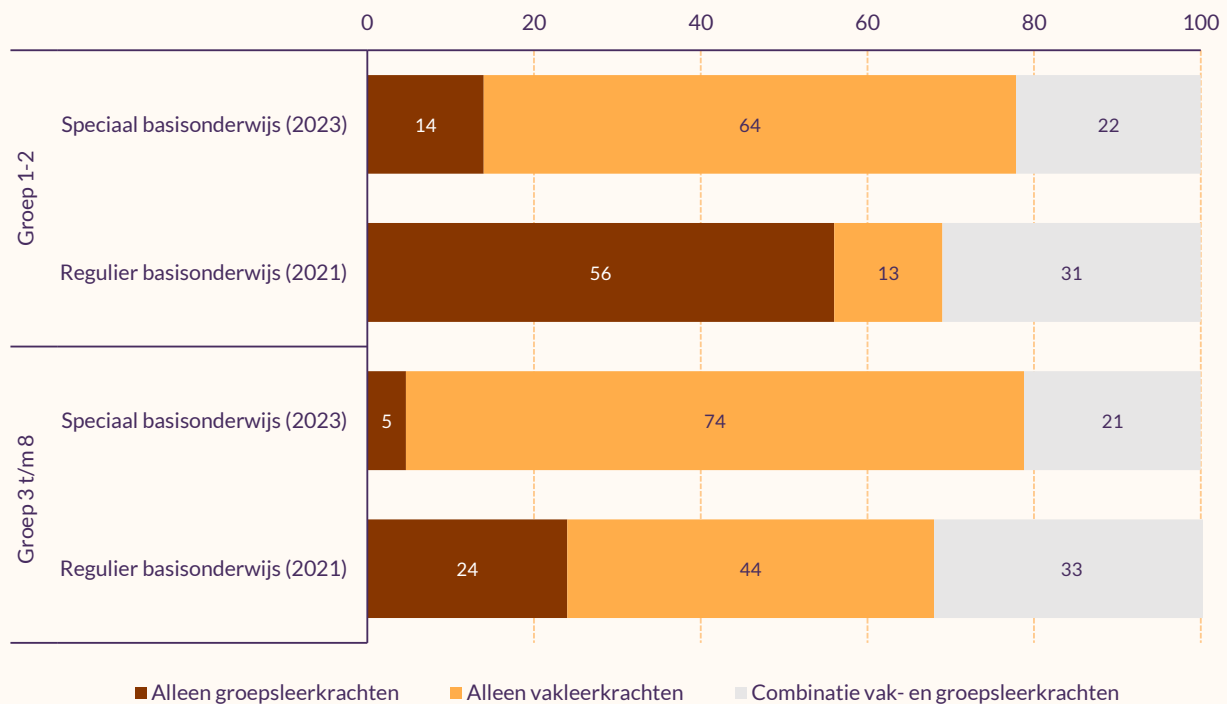
Scholen voor sbo in de grootste drie steden van het land zetten in groep 1-2 (93%) significant vaker alleen vakleerkrachten in dan in het westen (62%), oosten (62%) of zuiden (46%) van het land (niet in figuur).

Figuur 3.1

Leerkrachten die bewegingsonderwijs verzorgen in het speciaal basisonderwijs in 2023 en regulier basisonderwijs in 2021

(in procenten, n=137 (speciaal basisonderwijs), n=839 (regulier basisonderwijs))

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het primair onderwijs, 2021; Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Aanstelling vakleerkracht(en)

De meeste schoolleiders van scholen met vakleerkrachten (n=131) geven aan dat deze rechtstreeks in dienst van de school/het bestuur zijn (88%) (niet in figuur). Dit is nagenoeg hetzelfde als in 2019 (84%, niet in figuur).

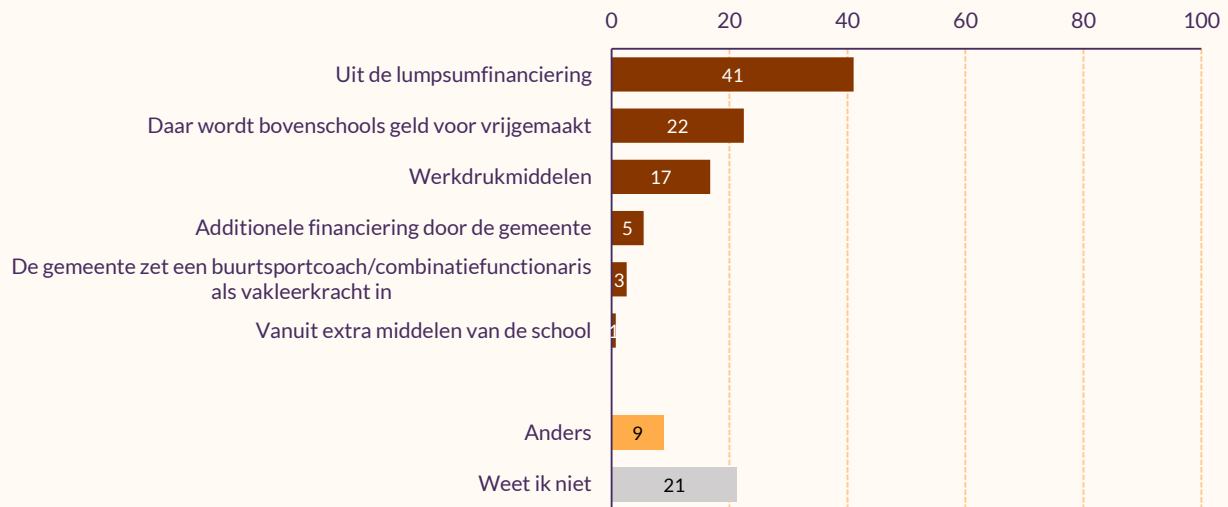
In enkele gevallen is de vakleerkracht in dienst van een andere organisatie, zoals een sportbureau/uitzendbureau (11%) of de gemeente (3%). Een aantal schoolleiders (5%) geeft andere manieren van aanstelling aan, bijvoorbeeld in dienst van een sport-buitenschoolse opvang (BSO).

Ongeveer twee vijfde van de scholen met een vakleerkracht financiert de vakleerkracht volgens schoolleiders volledig vanuit de lumpsum (41%) (figuur 3.2). Dit komt overeen met 2019 (niet in figuur). Daarnaast betalen scholen de vakleerkracht vaak vanuit bovenschools geld (door het bestuur, 22%) of vanuit werkdrukmiddelen (17%). Opvallend veel schoolleiders zijn niet op de hoogte van hoe de vakleerkracht is gefinancierd.

Figuur 3.2

Manieren waarop scholen vakleerkrachten financieren

(in procenten, n=131)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Bevoegdheid groepsleerkrachten

Op scholen die groepsleerkrachten voor bewegingsonderwijs inzetten (groep 1-2: 53 scholen; groep 3 t/m 7⁹: 37 scholen) hebben de meeste groepsleerkrachten een oude brede bevoegdheid¹⁰ (81%, niet in figuur).

Ten opzichte van 2019 zetten scholen vanaf groep 3 aanzienlijk minder groepsleerkrachten met een nieuwe brede bevoegdheid in. Dit aandeel was in 2019 86 procent (niet in figuur) en is in 2023 bijna gehalveerd tot 46 procent⁹ (figuur 3.3).

Het aandeel scholen dat groepsleerkrachten inzet die geen bevoegdheid hebben, is ten opzichte van 2019 bij groep 1/2 gedaald (van 26% naar 18%) en vanaf groep 3 nagenoeg onveranderd (van 30% naar 34%⁹). Omgerekend naar het totale aantal scholen betekent dit dat op 6 procent van de scholen in groep 1-2 wel eens een onbevoegde groepsleerkracht lesgeeft, en op 8 procent van de scholen in groep 3 t/m 7.

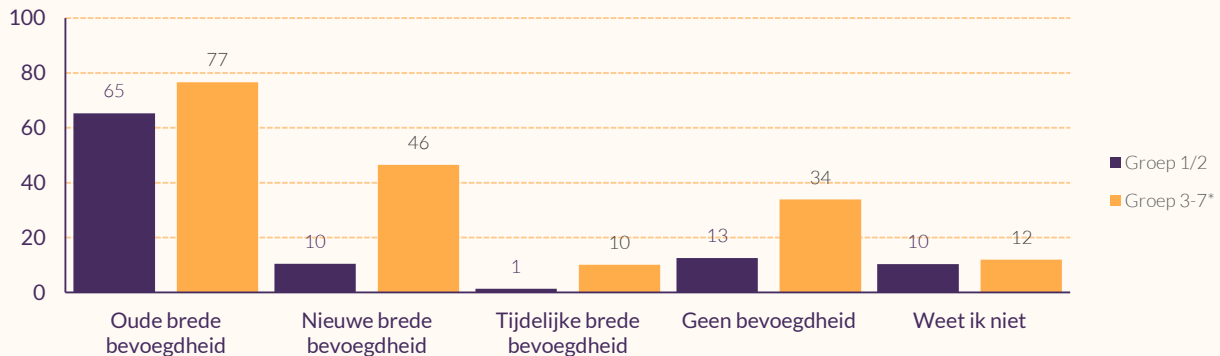
⁹ In de huidige peiling zijn geen data beschikbaar van groep 8 vanwege een programmeerfout. De aantallen en percentages hebben dus betrekking op groep 3 t/m 7.

¹⁰ Zie paragraaf 2.2 voor uitleg over verschillende bevoegdheden.

Figuur 3.3

Bevoegdheid van groepsleerkrachten die bewegingsonderwijs geven aan groep 1-2 (n=53) en groep 3 t/m 7** (n=37) op basisscholen die (alleen) groepsleerkrachten inzetten

(in procenten)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

* In de huidige peiling zijn geen data beschikbaar van groep 8 vanwege een programmeerfout. De aantallen en percentages hebben dus betrekking op groep 3 t/m 7.

** In de vragenlijst hebben we apart naar de groep 3 t/m 7 gevraagd. In de analyse hebben we deze groepen samengevoegd. Hierdoor is het totale percentage hoger dan 100 procent. Dit betekent dat het binnen een school verschilt welke bevoegdheid een groepsleerkracht heeft.

Ongeveer drie kwart van de groepsleerkrachten die bewegingsonderwijs geven, doen dit alleen aan hun eigen groep (76%) (niet in figuur). Dit is aanzienlijk gedaald sinds de meting in 2019 (toen 90%). 23 procent geeft bewegingsonderwijs aan meerdere groepen/klassen, en 1 procent van de respondenten geeft aan het niet te weten.

Voldoende vakleerkrachten bewegingsonderwijs

13 procent van de schoolleiders geeft aan over onvoldoende bevoegde (vak-/groeps)leerkrachten te beschikken om alle wettelijk verplichte lessen bewegingsonderwijs te kunnen geven (niet in figuur).

De schoolleiders die dit tekort ervaren (n=17), lossen dit voornamelijk op door (sommige) klassen minder bewegingsonderwijs te geven (45%) of door klassen samen te voegen voor bewegingsonderwijs (27%).

30 procent geeft aan een andere oplossing te hebben. Deze oplossingen zijn vooral gericht op het overnemen van elkaars klassen. De groepsleerkracht met bevoegdheid geeft de lessen bewegingsonderwijs dan ook aan de klassen van een groepsleerkracht die geen bevoegdheid heeft.

3.3 Accommodatie

Scholen in het sbo gebruiken de gymzaal het meest voor hun bewegingsonderwijs (87%), en enkel structureel (figuur 3.4). Als scholen gebruikmaken van een speelzaal (61%), is dit meestal ook structureel (54%). 29 procent van de scholen gebruikt structureel het schoolplein voor bewegingsonderwijs, en 41 procent van de scholen

doet dit incidenteel. Van een sportzaal of sporthal maken scholen relatief weinig gebruik (17% en 6%).

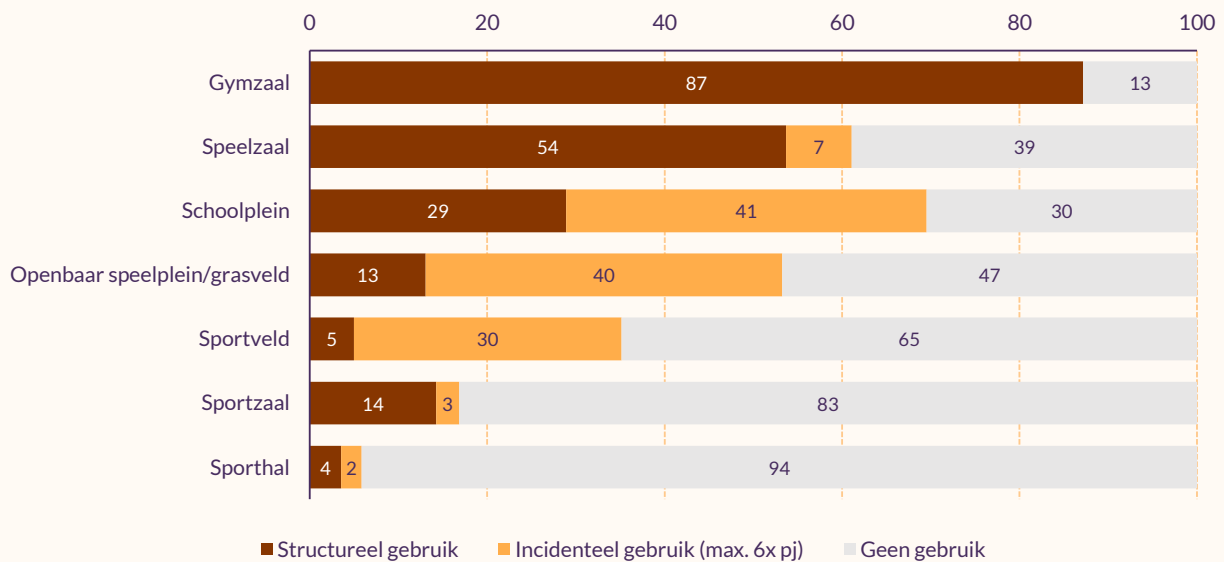
In vergelijking met het regulier basisonderwijs gebruiken sbo-scholen de gymzaal vaker structureel (87% vs. 63%) (niet in figuur). Het regulier basisonderwijs maakt vaker structureel gebruik van een speelzaal (83%) en het schoolplein (41%) dan het sbo (54% en 29%).

De meeste schoolleiders in het sbo geven aan dat zij over voldoende accommodatieruimte beschikken om alle groepen minimaal twee keer per week bewegingsonderwijs te bieden (88%) (niet in figuur).

Figuur 3.4

Mate van gebruik van voorzieningen voor bewegingsonderwijs in het speciaal basisonderwijs

(in procenten, n=137)

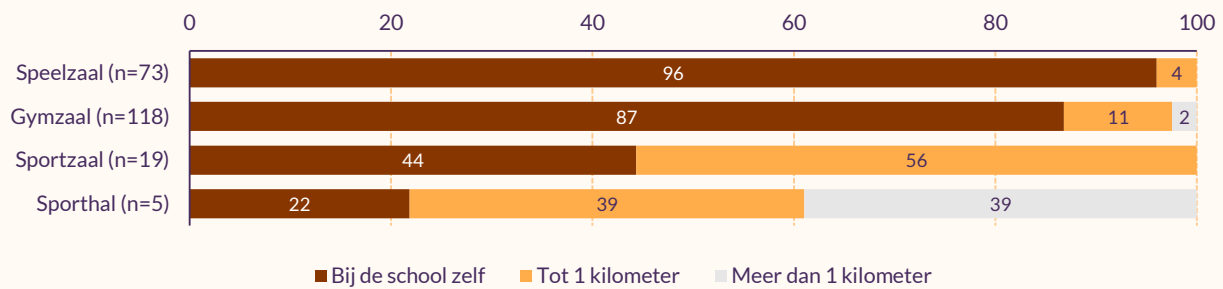
Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

De speelzaal (96%) en de gymzaal (87%) liggen meestal bij de school zelf, en soms binnen 1 kilometer van de school ([figuur 3.5](#)). De sportzaal en sporthal liggen vaker verder van de school.

Figuur 3.5

Afstand van de school tot de voorzieningen voor het bewegingsonderwijs

(in procenten)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Knelpunten voorzieningen

Bijna de helft van de schoolleiders (46%) geeft aan geen knelpunten te ervaren als het gaat om voorzieningen voor het bewegingsonderwijs. De schoolleiders die wel knelpunten ervaren (54%), noemen vooral slecht of verouderd sport- en spel materiaal (37%) en onvoldoende tijd voor de lessen beschikbaar in de accommodatie (32%, [figuur 3.6](#)). Andere genoemde knelpunten zijn bijvoorbeeld het binnenklimaat (temperatuur of geluid) en het contact met de gemeente.

Figuur 3.6

Ervaren knelpunten bij het gebruik van de voorzieningen voor bewegingsonderwijs

(in procenten, n=75)

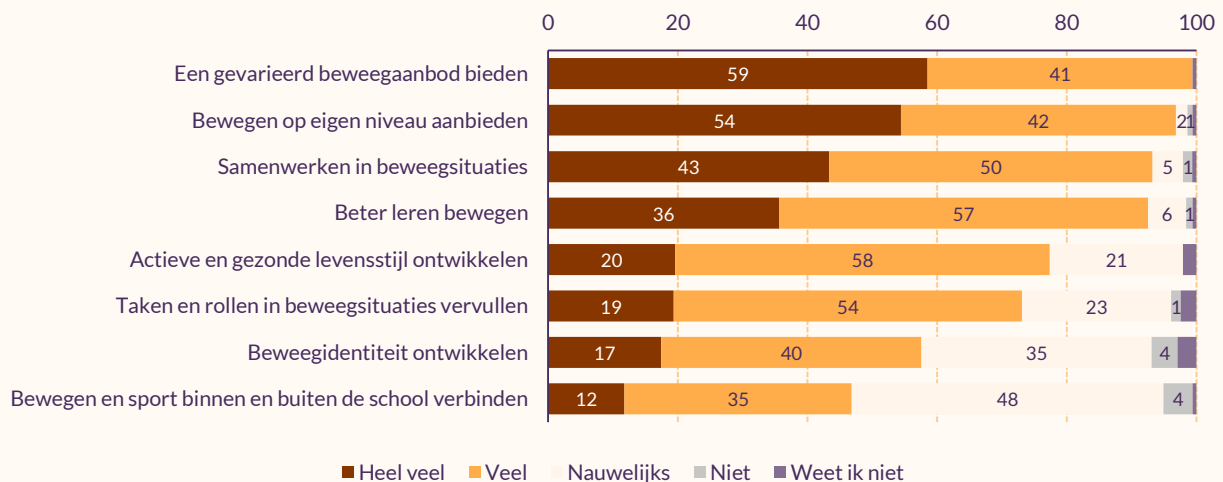
Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

3.4 Doelen bewegingsonderwijs

Afgelopen jaren heeft curriculum.nu aandacht besteed aan de herziening van het curriculum, ook voor het leergebied bewegen en sport. Hieruit hebben zij acht grote opdrachten geformuleerd die beschrijven wat de leerlingen vanuit de visie van bewegingsonderwijs nodig hebben om de wereld te begrijpen en om in die wereld adequaat te kunnen handelen (zie inleiding).

In de vragenlijst hebben we schoolleiders gevraagd in welke mate hun schoollocatie het afgelopen schooljaar aandacht heeft besteed aan de acht grote opdrachten (figuur 3.7). Hieruit komt naar voren dat op (bijna) alle schoollocaties aandacht is voor een gevarieerd beweegaanbod aanbieden (100%), bewegen op eigen niveau aanbieden (96%), samenwerken in beweegsituaties en beter leren bewegen (beide 93%).

Figuur 3.7
Aandacht op scholen voor de acht grote opdrachten van het leergebied bewegen en sport
(in procenten, n=137)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

3.5 Nieuwe wetgeving: twee lesuren bewegingsonderwijs

In 2020 heeft het parlement een amendement op de Wet Primair Onderwijs aangenomen. Hierdoor moeten alle scholen in het (speciaal) basisonderwijs vanaf het schooljaar 2023-2024 per schoolweek ten minste twee lesuren bewegingsonderwijs aanbieden (zie inleiding).

Ongeveer één vijfde van de schoolleiders (19%) geeft aan niet vanaf het huidige schooljaar 2023-2024 aan deze wettelijke verplichting te kunnen voldoen (niet in figuur). Zij geven bijvoorbeeld aan dat het ze met geen enkele klas lukt of maar met een gedeelte van de klassen.

79 procent van de schoolleiders geeft aan dat het met álle klassen gaat lukken om aan de wettelijke verplichting te voldoen. Dit is meer dan in het regulier onderwijs in 2021 (53%), al waren in 2021 de twee lessen in de week nog niet wettelijk verplicht. Tot slot geeft 2 procent aan niet te weten of hun school voldoet aan de wettelijke verplichting.

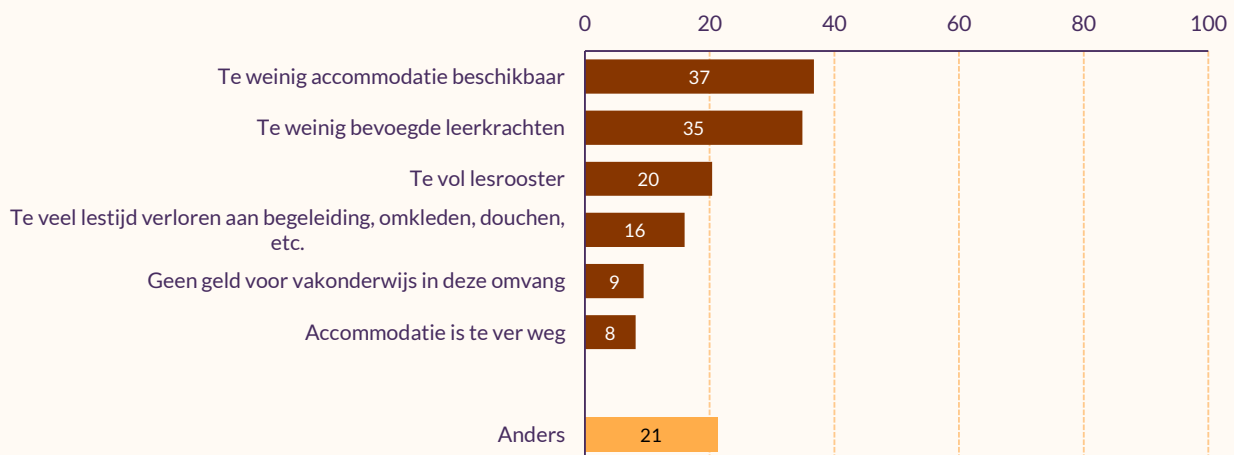
Aan de schoolleiders (n=28) die aangeven dat het niet lukt om aan de wettelijke verplichting te voldoen met alle klassen, hebben we gevraagd wat de redenen hiervoor zijn. Zij geven aan dat dit voornamelijk ligt aan te weinig beschikbare accommodatie (37%) of te weinig bevoegde leerkrachten (35%, **figuur 3.8**). Ook geeft 20 procent aan een te vol lesrooster te hebben.

21 procent heeft een andere reden. Bijvoorbeeld dat het enkel gaat om de kleuters of onderbouw waarbij het nog niet lukt, of dat ze een les bewegingsonderwijs hebben vervangen door een les zwemmen.

Figuur 3.8

Waarom het schoollocaties niet lukt om aan de wettelijke verplichting te voldoen

(in procenten, n=28)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Ongeveer de helft (49%) van deze schoolleiders geeft aan actief bezig te gaan/zijn met het wegnemen van deze belemmering(en) (niet in figuur). Zij doen dit voornamelijk door in gesprek te gaan met de gemeente of met het scholenbestuur.

Andere (tijdelijke) oplossingen die ze noemen, zijn klassen samenvoegen, roosters aanpassen, de aanstelling van de vakdocent uitbreiden of extra beweegaanbod op het schoolplein of na schooltijd.

17 procent geeft aan hier niet actief mee bezig te gaan/zijn en 34 procent weet het niet.

3.6 Vakinhoudelijke inbedding van het vak bewegingsonderwijs

---

59 procent van de schoolleiders geeft aan dat hun schoollocatie over een beschreven beleid voor bewegingsonderwijs beschikt (niet in figuur).

Daarin staan voornamelijk de missie en visie voor het vak bewegingsonderwijs (bijvoorbeeld plezier in bewegen) en de inhoud van de lessen en de bijbehorende doelen (in de vorm van een vakwerkplan). Ook concrete zaken zoals regels tijdens de les, lestijden, jaarplanning en andere afspraken worden benoemd.

22 procent heeft geen geschreven beleid en 19 procent weet dit niet.

Vakwerkplan

Twee derde (68%, niet in figuur) van de schoolleiders geeft aan een vakwerkplan voor bewegingsonderwijs te hebben (niet in figuur). Dit percentage ligt lager dan in het regulier basisonderwijs (82%). Het ligt ook lager dan het percentage sbo-scholen dat in 2019 een jaarplanning en/of vakwerkplan had (79%)¹¹ (niet in figuur).

Ongeveer de helft (49%) geeft aan een vakwerkplan te hebben dat minder dan vijf jaar oud is. 19 procent heeft een vakwerkplan dat meer dan vijf jaar oud is (niet in figuur).

Lesmethode

Het basisdocument bewegingsonderwijs (van de SLO) (48%) en de Basislessen bewegingsonderwijs (van Van Stroes en Van Gelder) (35%) zijn de meest gebruikte lesmethoden voor bewegingsonderwijs in het sbo (niet in figuur).

Bijna één vijfde van de schoolleiders (18%) gebruikt een andere dan de genoemde lesmethoden. Daaruit blijkt dat veel scholen een eigen methode ontwikkelen aan de hand van de schoolvisie, of werken met een aangepaste versie van de genoemde methoden (niet in figuur).

8 procent geeft aan geen methode voor bewegingsonderwijs te gebruiken (niet in figuur). Dit is vergelijkbaar met het regulier basisonderwijs (4%).

Beoordeling

De meeste (85%) schoolleiders geven aan de leerlingen op hun schoollocatie te beoordelen voor bewegingsonderwijs (**figuur 3.9**). Drie kwart (76%) doet dat op motivatie/inzet en ruim de helft (58%) op motorische vaardigheden.

Eén op de vijf (22%) geeft aan iets anders te beoordelen. Hierbij noemen ze vooral aspecten die met gedrag te maken hebben. Bijvoorbeeld omgaan met andere leerlingen (samenwerken) of de docent, zich aan afspraken houden, en sportiviteit (bijvoorbeeld omgaan met winst en verlies).

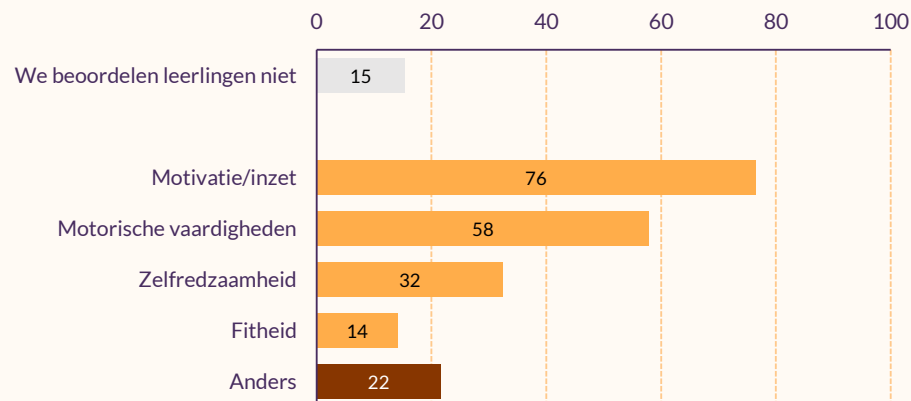
¹¹ Dit verschil is waarschijnlijk te verklaren doordat de vraagstelling anders was. In 2019 vroegen we naar een vakwerkplan en/of jaarplanning, in 2023 enkel naar een vakwerkplan.

Figuur 3.9

Beoordeling bewegingsonderwijs binnen het speciaal basisonderwijs

(in procenten, n=137)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Leerlingvolgsysteem en motorische test

Twee vijfde van de schoollocaties voor sbo volgen volgens schoolleiders de vorderingen van leerlingen voor bewegingsonderwijs op individueel niveau via een leerlingvolgsysteem en/of motorische test (41%, niet in figuur). In het regulier basisonderwijs gebruiken scholen vaker een leerlingvolgsysteem (79%).

Scholen met een leerlingvolgsysteem en/of motorische test (n=56) gebruiken het vaakst de MQ Scan (35%). Daarna volgen de 4 S-en test en Stimuliz (18%). Verder noemen enkele schoolleiders een zelfontwikkeld leerlingvolgsysteem.

De helft van de schoolleiders geeft aan geen leerlingvolgsysteem of motorische test te gebruiken (52%) en 7 procent weet het niet.

Passende ondersteuning

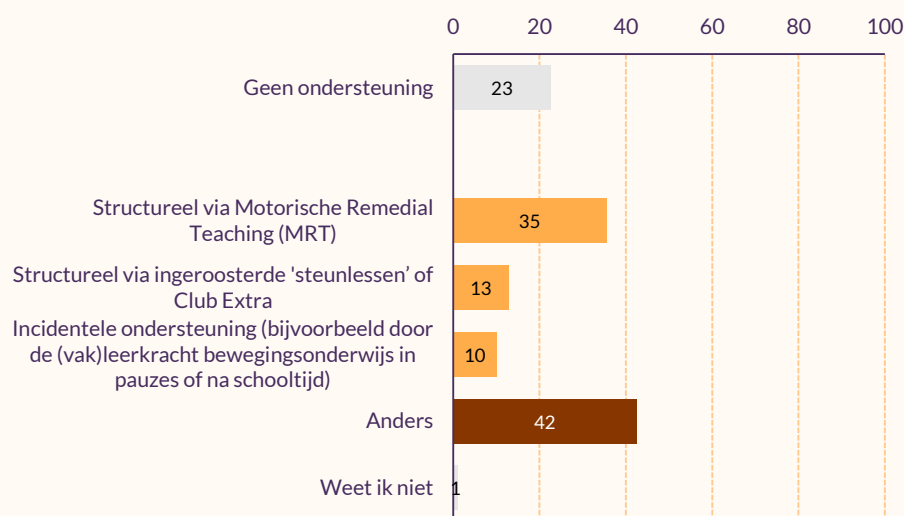
Twee derde van de schoolleiders geeft aan dat het lukt om alle leerlingen tijdens de lessen bewegingsonderwijs passende ondersteuning te bieden (niet in figuur). Eén derde (30%) geeft aan dat dit niet lukt. Vooral vanwege de complexiteit en diversiteit van de leerlingen, waardoor meer ondersteuning nodig is. Bijvoorbeeld door een extra leerkracht of onderwijsassistent. Ook zijn de groepen soms te groot om de juiste ondersteuning te bieden.

Op de vraag of er leerlingen zijn die structureel niet mee kunnen doen met de lessen bewegingsonderwijs, geven bijna alle schoolleiders aan dat dit niet het geval is (93%, niet in figuur). De overige 7 procent geeft aan dat dit gemiddeld twee kinderen per klas zijn. Dat komt voornamelijk door de lichamelijke beperking van een kind of doordat zij begeleiding nodig hebben op gedragsregulatie.

83 procent van de schoolleiders geeft aan dat hun schoollocatie deze leerlingen alternatieven biedt voor bewegingsonderwijs. Bijvoorbeeld op een aangepaste manier meedoen (op maat gemaakt door de fysiotherapeut), speltherapie of motorisch remedial teaching (MRT).

Op het gebied van motorische vaardigheden geeft 77 procent aan extra ondersteuning te bieden aan leerlingen met een motorische achterstand. De meest gebruikte manier is MRT (35%, [figuur 3.10](#)). Ook geeft een groot deel aan een andere manier van ondersteuning te bieden. Die is dan voornamelijk gericht op de (samenwerking) met fysiotherapie, maar soms ook op cesar-, ergo- of oefentherapie.

Figuur 3.10
Ondersteuning aan leerlingen met een motorische achterstand
 (in procenten, n=137)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

3.7 Invloed van coronamaatregelen

We hebben schoolleiders gevraagd in hoeverre zij nog de gevolgen merken van de coronamaatregelen. Enerzijds bij de leerlingen (bijvoorbeeld op fysiek, mentaal of sociaal vlak) en anderzijds bij de organisatie (bijvoorbeeld omdat de lessen bewegingsonderwijs vaker buiten plaatsvinden).

Schoolleiders geven aan dit meer te ervaren op het niveau van de leerlingen (34%) dan op het niveau van de organisatie (3%, niet in figuur). Ze zien bij leerlingen vooral negatieve gevolgen op het gebied van sociale interactie en bewegen. Volgens hen bewegen leerlingen minder, zijn ze minder fit en bewegen ze ook minder goed (motorische achterstand).

Voorbeelden van gevolgen die betrekking hebben op de organisatie (n=4) zijn het douche-protocol (niet meer douchen na de les bewegingsonderwijs), dat het

organiseren van gastlessen moeilijker is, en minder goede afstemming en motivatie bij de leraren binnen de organisatie.

3.8 Tevredenheid over bewegingsonderwijs

Schoolleiders in het sbo beoordelen de kwaliteit van het bewegingsonderwijs op hun schoollocatie met een gemiddeld rapportcijfer van 7,9 (spreiding 3-10) (niet in figuur). Dit gemiddelde is nagenoeg hetzelfde als de beoordeling van schoolleiders in het regulier basisonderwijs (rapportcijfer 7,6) en die van schoolleiders in het sbo in 2019 (rapportcijfer 7,8).

Tevredenheid over aspecten van bewegingsonderwijs

Over het algemeen zijn schoolleiders in het sbo positief over de verschillende aspecten van het bewegingsonderwijs op hun schoollocatie. Alle aspecten worden door bijna drie kwart (73%) van de schoolleiders met een voldoende of goed beoordeeld (figuur 3.11).

De bekwaamheid van de (vak)leerkrachten (98%) en de veiligheid van de sport- en bewegingomgeving tijdens het bewegingsonderwijs (98%) beoordelen zelfs bijna alle schoolleiders met een voldoende of goed.

Ze zijn het minst tevreden over de beschikbare extra beweegmogelijkheden voor leerlingen op school naast de lessen bewegingsonderwijs, zoals het beweegaanbod op het schoolplein. Deze beoordeelt een kwart van de schoolleiders als onvoldoende (26%) of slecht (1%).

Figuur 3.11
Beoordeling van verschillende aspecten van bewegingsonderwijs door schoolleiders
 (in procenten, n=137)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Belemmeringen voor bewegingsonderwijs

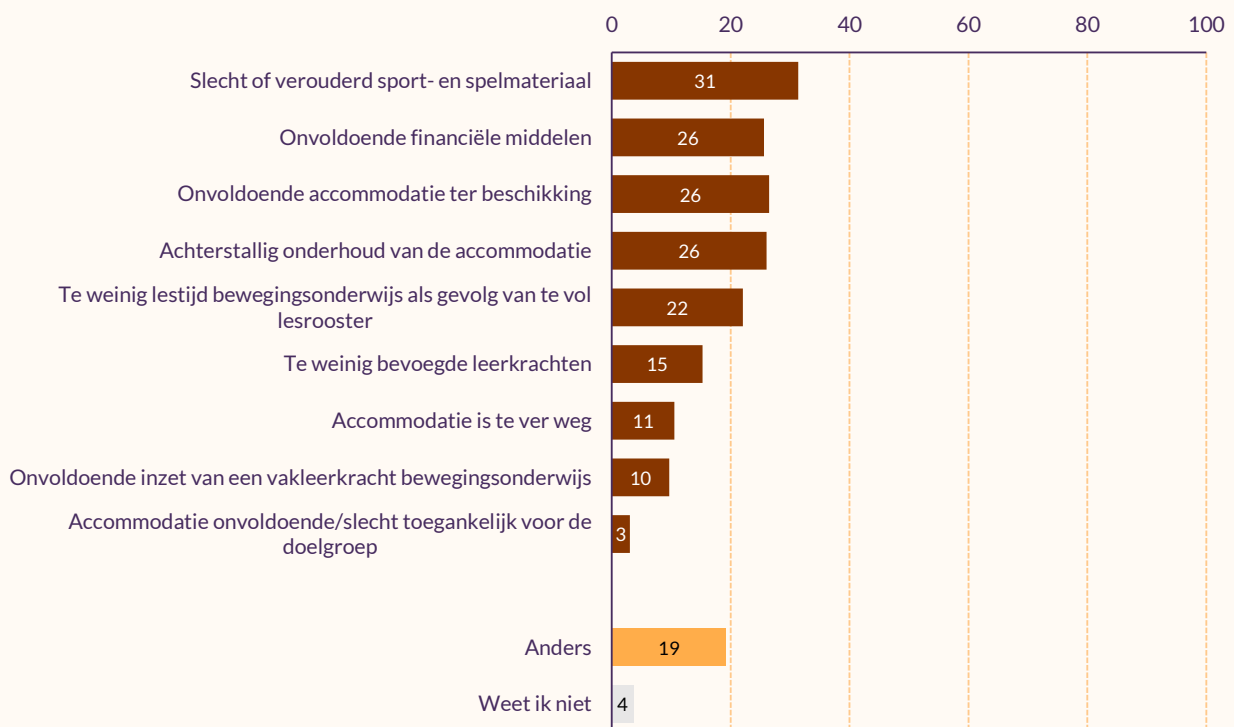
Bijna twee op de vijf schoolleiders (39%) geven aan geen belemmeringen te ervaren bij het bewegingsonderwijs (niet in figuur). De overige schoolleiders lopen vaak aan tegen slecht of verouderd sport- en spelmateriaal (31%), onvoldoende financiële middelen (26%), onvoldoende accommodatie (26%) of achterstallig onderhoud van de accommodatie (26%, [figuur 3.12](#)).

Enkele schoolleiders noemen andere belemmeringen, zoals de kwaliteit van de accommodatie of een tekort aan leerkrachten die bewegingsonderwijs verzorgen.

Figuur 3.12

Belemmeringen die schoolleiders ervaren bij het bewegingsonderwijs

(in procenten, n=84)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

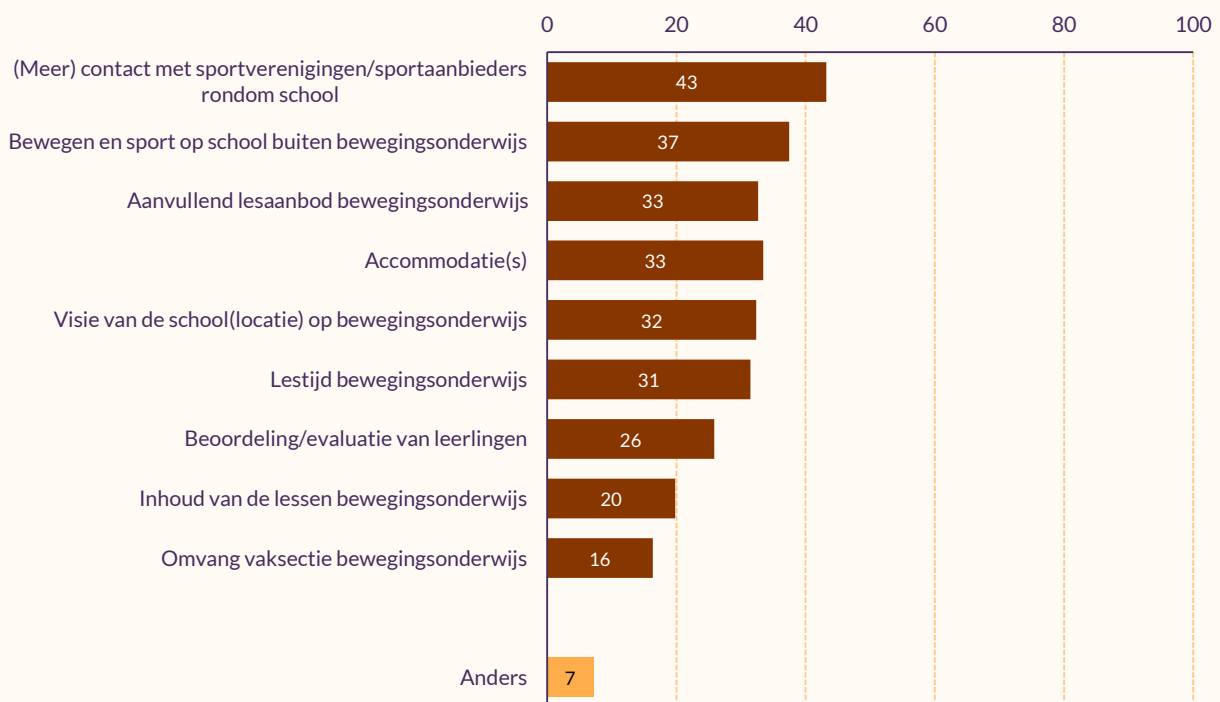
Wensen

Eén op de vijf (18%) schoolleiders geeft aan geen wensen te hebben om iets binnen het bewegingsonderwijs te veranderen ([figuur 3.13](#)). De overige schoolleiders willen graag iets veranderen op het gebied van (meer) contact met sportverenigingen/sportaanbieders rondom school (43%), bewegen en sport op school buiten het bewegingsonderwijs (37%), accommodatie (33%) en/of aanvullend lesaanbod bewegingsonderwijs (33%).

7 procent van de schoolleiders heeft via open antwoorden aangegeven iets anders aan het bewegingsonderwijs te willen veranderen (niet in figuur). Hieruit komen vooral twee wensen naar voren:

- > een grotere, betere of nieuwere accommodatie inclusief goed materiaal;
- > meer ruimte: voor meer lessen bewegingsonderwijs, óf om naast de reguliere lessen bewegingsonderwijs aandacht te hebben voor sport en bewegen (zoals MRT, bewegementen tijdens schooltijd, kennismakingslessen).

Figuur 3.13
Wensen van schoolleiders voor verandering binnen het bewegingsonderwijs
 (in procenten, n=112)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

3.9 Aanvullend sport- en beweegaanbod

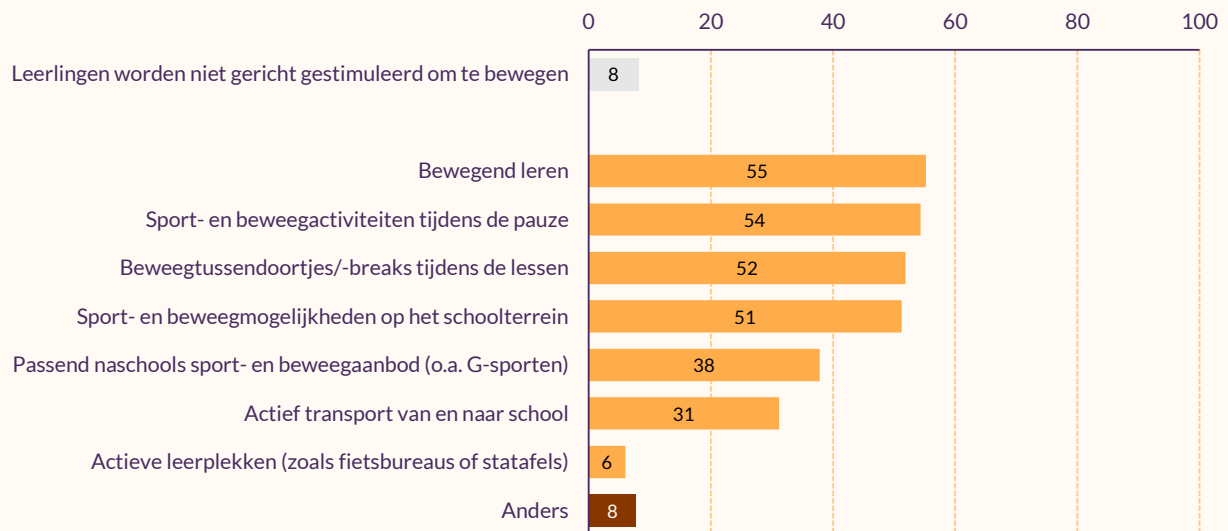
Sport en bewegen naast bewegingsonderwijs

Bijna alle schoolleiders (92%) geven aan dat ze hun leerlingen ook buiten de lessen bewegingsonderwijs stimuleren om te bewegen (figuur 3.14). Ongeveer de helft doet dit via bewegend leren (55%), sport- en beweegactiviteiten tijdens de pauze (54%), beweegtussendoortjes tijdens de lessen (52%) of beweegmogelijkheden op het schoolterrein.

Figuur 3.14

Manieren waarop scholen leerlingen buiten de lessen bewegingsonderwijs stimuleren om te bewegen

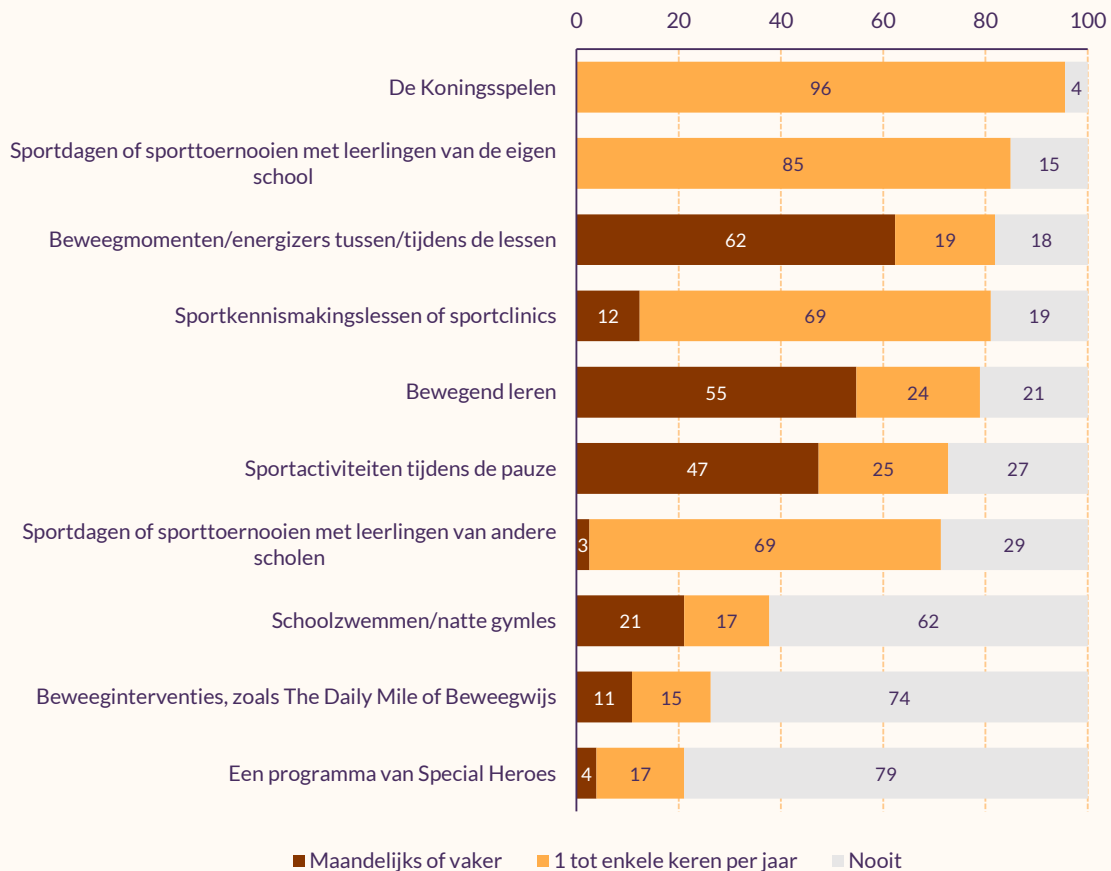
(in procenten, n=137)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Als niet-structureel sport- en beweegaanbod tijdens schooltijd maken scholen het meest gebruik van de Koningsspelen (96%) en van sportdagen of sporttoernooien met leerlingen van de eigen school (85%, [figuur 3.15](#)). Als structureel en frequent gebruikt beweegaanbod (maandelijks of vaker) gebruiken scholen vooral beweegmomenten of energizers (62%).

Figuur 3.15
Sport- en beweegaanbod tijdens schooltijd
 (in procenten, n=137)

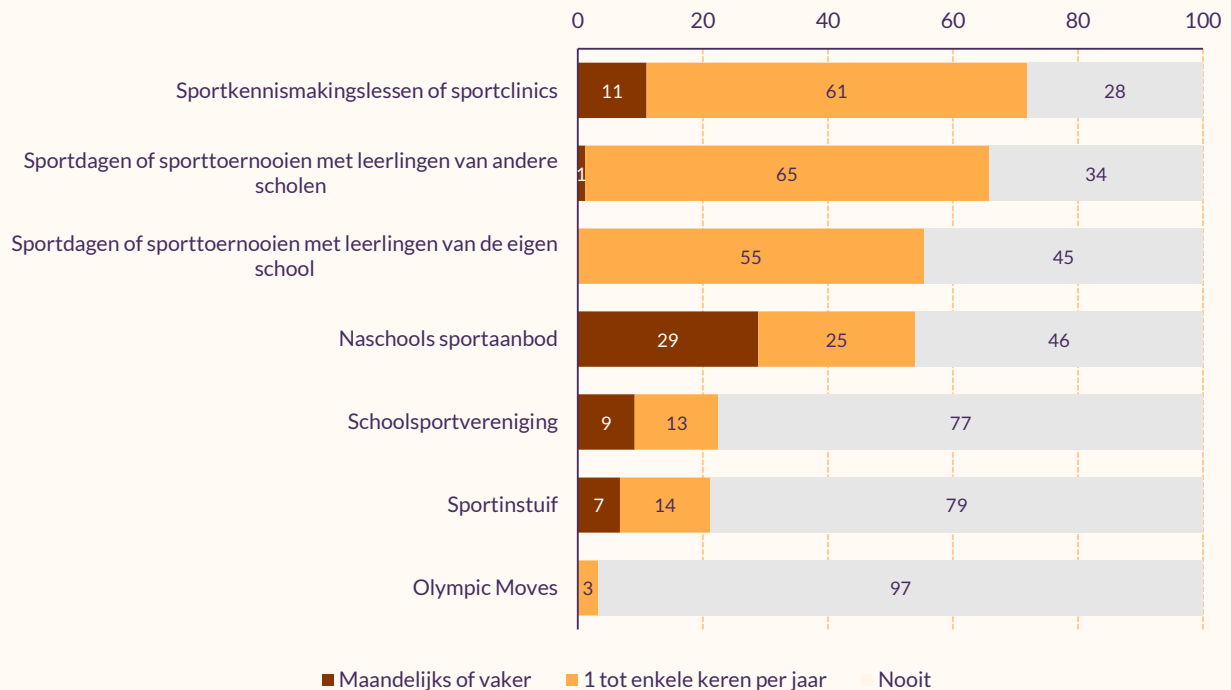

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Na schooltijd bestaat het incidentele sport- en beweegaanbod vooral uit sportkennismakingslessen of sportclinics (71%) en sportdagen of sporttoernooien met leerlingen van andere scholen (66%, [figuur 3.16](#)). Structureel sport- en beweegaanbod na schooltijd (maandelijks of vaker) betreft vooral sport- en beweegactiviteiten tijdens het naschoolse aanbod (29%).

Figuur 3.16
Sport- en beweegaanbod na schooltijd

(in procenten, n=137)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

De rol van de vakleerkracht bij het initiëren, organiseren en uitvoeren van het aanvullende sport- en beweegaanbod is volgens schoolleiders groter bij de sport- en beweegactiviteiten die onder schooltijd plaatsvinden (89%) dan bij de activiteiten die buiten schooltijd plaatsvinden (61%, niet in figuur).

Samenwerking

Een groot deel van de schoollocaties werkt volgens schoolleiders, binnen en/of buiten schooltijd, samen met de behandelaars van leerlingen (79%), sportverenigingen (79%) of de gemeente en/of (sport)buurtwerk (71%, [figuur 3.17](#)).

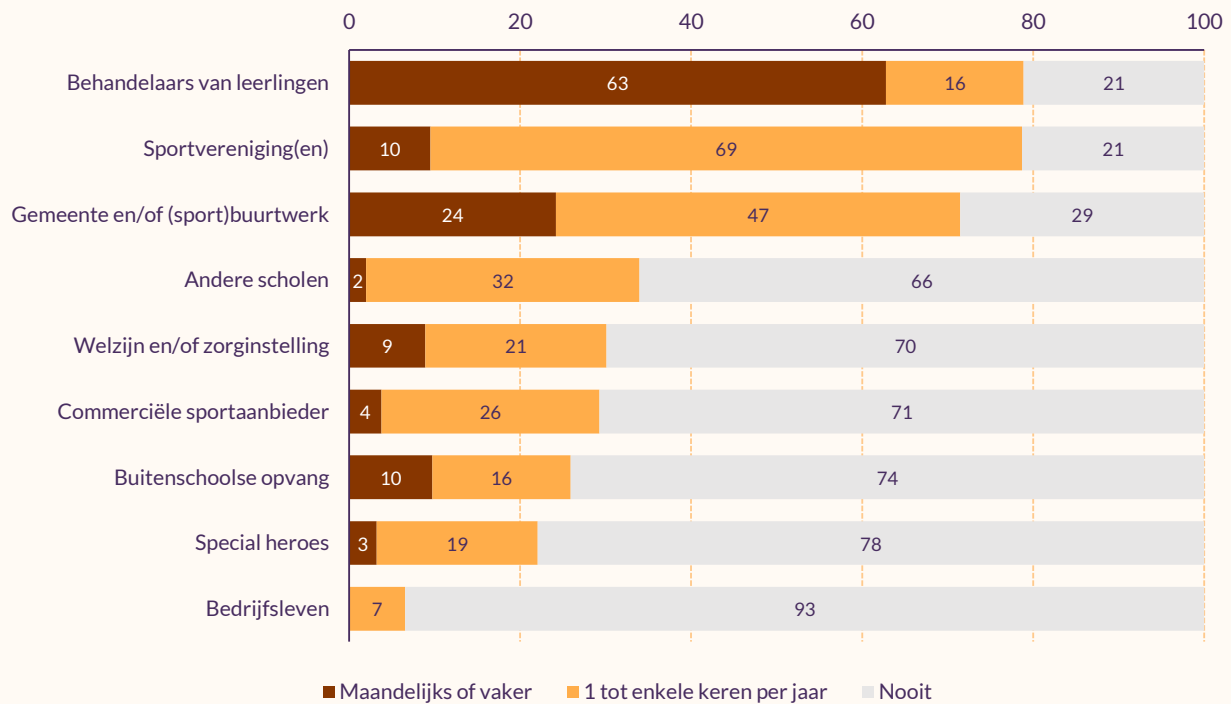
Met behandelaars van leerlingen werken scholen het meest intensief samen: bijna een derde van de schoollocaties werkt (vrijwel) maandelijks of vaker met hen samen (63%). Met andere externe partijen werken ze nauwelijks samen. Met name het bedrijfsleven wordt niet bij scholen in het sbo betrokken.

Figuur 3.17

Samenwerkingen binnen het speciaal basisonderwijs

(in procenten, n=137)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Schoolzwemmen

Bijna één derde van de scholen in het sbo biedt schoolzwemmen aan of neemt deel aan het schoolzwemprogramma van de gemeente (29%) (niet in figuur). Dit aandeel ligt lager dan in 2019 (38%). Er zijn verschillen zichtbaar in het aandeel scholen dat aan schoolzwemmen deelneemt naar denominatie (niet in figuur):

- rooms-katholiek: 38 procent;
- openbaar: 27 procent;
- protestant-christelijk: 29 procent;
- andere denominatie: 16 procent.

Van de scholen waar schoolzwemmen plaatsvindt (n=38), geeft 61 procent van de schoolleiders aan dat het schoolzwemmen gericht is op het halen van één of meer zwemdiploma's. Voor de andere 39 procent geldt dat zij de zwemles beschouwen als een 'natte gymles'. 88 procent van deze schoolleiders geeft ook aan dat schoolzwemmen niet onder de uren bewegingsonderwijs valt.

Gemiddeld vindt het schoolzwemmen 32 weken per jaar plaats (spreiding 1-40 weken). Dit is vergelijkbaar met 2019 (30 weken).

Voor schoolzwemmen roosteren scholen aanzienlijk meer tijd in dan ze daadwerkelijk aan de zwemles besteden. Gemiddeld roosteren scholen 84 minuten

per week voor schoolzwemmen in (inclusief vervoer en omkleden; spreiding 20-130 minuten). Effectief zwemmen de kinderen daarvan naar schatting gemiddeld 40 minuten per week (spreiding 10-90 minuten). Dit komt overeen met 2019 (niet in figuur).

Buurtsportcoaches

Op 32 procent van de schoollocaties in het sbo is volgens schoolleiders in elk geval één keer per jaar een buurtsportcoach actief (**figuur 3.18**). Dit is minder dan in 2019 (41%, niet in figuur). Op 9 procent van de scholen is de buurtsportcoach minimaal wekelijks aanwezig.

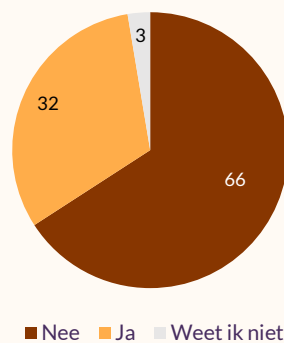
Op de schoollocaties waar buurtsportcoaches actief zijn (n=58), organiseren zij het vaakst naschools sport- en beweegaanbod (59%, niet in figuur). Daarnaast worden ze vooral ingezet om:

- te adviseren over sportmogelijkheden of gezondheid-bevorderende activiteiten in de gemeente (42%);
- andere beweegactiviteiten te geven onder schooltijd (zoals pauzesport, 38%);
- activiteiten van buitenschools sportaanbod op school te begeleiden (37%); leerlingen/ouders door te verwijzen naar sportmogelijkheden in de gemeente (37%).

Schoolleiders in het sbo beoordelen de buurtsportcoach(es) met een gemiddelde van een 7,1 (niet in figuur).

Figuur 3.18

Aandeel scholen voor speciaal basisonderwijs waarop een buurtsportcoach actief is
(in procenten, n=137)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

3.10 Gezondheid op school

Bijna alle schoolleiders (92%) geven aan dat zij vinden dat een schoollocatie een gezonde leefstijl van leerlingen actief moet stimuleren (niet in figuur). 2 procent vindt van niet, en 6 procent weet het niet.

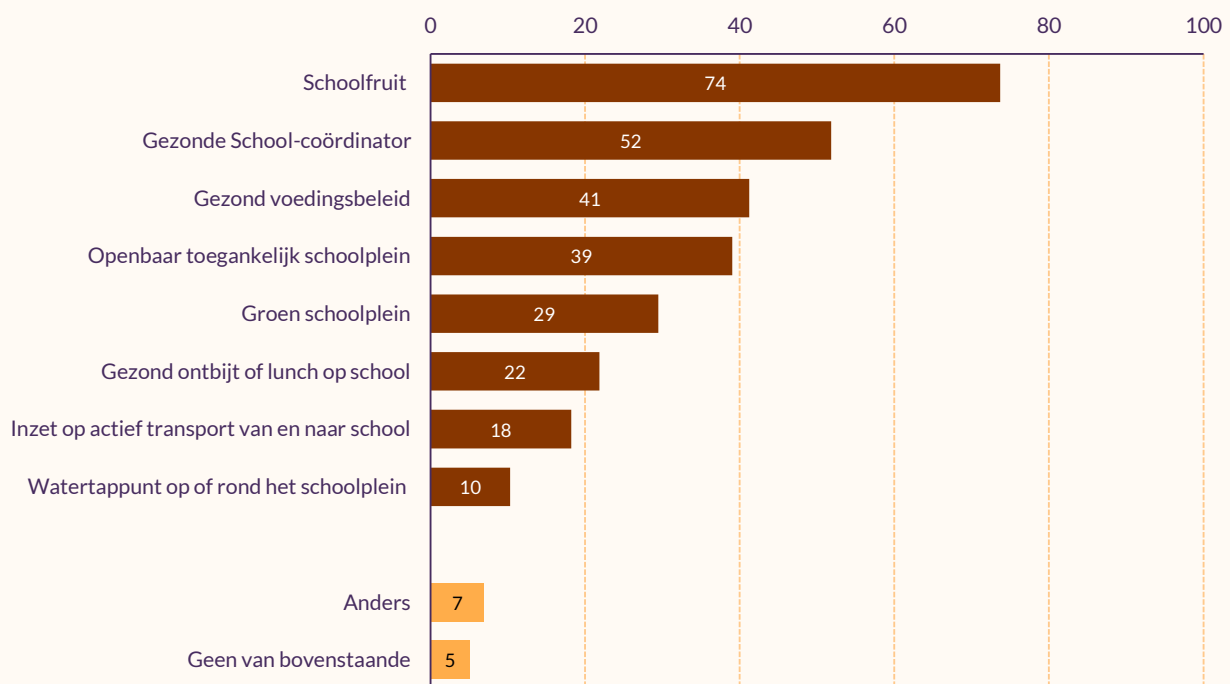
39 procent van de schoolleiders geeft aan dat hun schoollocatie beschreven beleid heeft over gezondheidsbevordering bij leerlingen (niet in figuur). Dit is sterk gestegen ten opzichte van 2019 (23%, niet in figuur). Een derde van de schoollocaties heeft geen beleid, en 28 procent weet het niet.

In het Nationaal Preventieakkoord komen verschillende acties terug die scholen kunnen uitvoeren voor een gezonde schoolomgeving (figuur 3.19). De meeste schoollocaties bieden schoolfruit aan (74%). Daarnaast heeft ongeveer de helft een Gezonde School-coördinator (52%).

Figuur 3.19

Aandeel schoollocaties voor speciaal basisonderwijs dat acties voor een gezonde schoolomgeving uit het Nationaal Preventieakkoord uitvoert, volgens schoolleiders

(in procenten, n=137)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Speciaal onderwijs

In dit hoofdstuk beschrijven we de resultaten voor het speciaal onderwijs (so).

De volgende onderwerpen komen aan bod: lestijd bewegingsonderwijs, organisatie en bevoegdheid leerkrachten bewegingsonderwijs, accommodatie, doelen bewegingsonderwijs, nieuwe wetgeving, vakinhoudelijke inbedding, invloed van corona, tevredenheid bewegingsonderwijs, aanvullend sport- en beweegaanbod, en gezondheid op school.

Clusters

In de steekproef zijn voornamelijk schoolleiders van schoollocaties met cluster 3 (51%) en/of cluster 4 (42%) vertegenwoordigd. 3 procent van de schoolleiders is van een school met cluster 1 en 15 procent van een school met cluster 2. Bijna alle schoollocaties bieden één cluster aan (90%); 12 schoollocaties bieden twee clusters aan.

44 procent geeft aan dat hun schoollocatie zich binnen de aangegeven onderwijsvorm richt op een bepaalde doelgroep. Groepen die ze veel noemen, zijn kinderen met autisme en kinderen met leer- en/of gedragsproblemen. Ook kinderen met een taalontwikkelingsstoornis (TOS) en kinderen met meervoudige beperkingen noemen ze vaker.

Ongeveer de helft (53%) geeft aan zich niet te richten op een bepaalde doelgroep binnen de aangegeven onderwijsvorm. 3 procent weet het niet.

4.1 Lestijd bewegingsonderwijs

In het so krijgen leerlingen in groep 1-2 gemiddeld twee lessen bewegingsonderwijs per week (**tabel 4.1**). In totaal roosteren scholen voor groep 1-2 gemiddeld 88 minuten bewegingsonderwijs per week in. In het sbo (**tabel 3.1**) is het aantal lessen per week gelijk (niet in figuur), maar is de totale ingeroosterde lestijd wel iets hoger dan in het so (94 minuten).

In vergelijking met het so in 2019¹² is het gemiddelde aantal lessen nauwelijks veranderd, maar is wel een daling te zien in het aantal minuten bewegingsonderwijs dat leerlingen in groep 1-2 krijgen (2019: 101 minuten, 2023: 88 minuten, **tabel 4.1**).

In groep 3-8 krijgen leerlingen in het so gemiddeld ook twee lessen bewegingsonderwijs per week (**tabel 4.1**). Dit is gelijk aan 2019. Aan totale lestijd per week roosteren scholen in het so voor de groepen 3 t/m 8 92 minuten voor bewegingsonderwijs in. Dit is net als bij groep 1-2 afgenomen ten opzichte van 2019 (102 minuten).

¹² Gegevens komen uit 'Bewegingsonderwijs en sport in het speciaal onderwijs: 1-meting (Slot-Heijs & Lucassen, 2019).

Tabel 4.1**Gemiddeld aantal lessen bewegingsonderwijs per week en gemiddelde totale ingeroosterde lestijd per week op het speciaal onderwijs**

(lestijd in minuten, 2023 (n=148), 2019 (n=119), 2013 (n=47))

	Aantal lessen per week			Totaal ingeroosterde lestijd per week		
	2023	2019	2013*	2023	2019	2013
Groep 1-2	2,0	2,1	1,9	88	101	73
Groep 3 t/m 8	2,0	2,0	1,9	92	102	93

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023

Gegevens komen uit 'Bewegingsonderwijs in het speciaal onderwijs en praktijkonderwijs: nulmeting 2015' (Lucassen et al, 2016), op basis van data verzameld in 2013.

Naast de ingeroosterde lestijd hebben we schoolleiders gevraagd naar de effectieve lestijd bewegingsonderwijs. Dat is de tijd waarin leerlingen daadwerkelijk in de gymzaal zijn (exclusief reistijd naar de gymzaal, omkleden, enz.).

In groep 1-2 is de ingeschatte effectieve lestijd per week 78 minuten. Dat is ongeveer 12 procent minder dan de ingeroosterde lestijd. In groep 3-8 is de ingeschatte effectieve lestijd per week 82 minuten, ongeveer 11 procent minder dan de ingeroosterde lestijd.

4.2 Organisatie en bevoegdheid leerkrachten bewegingsonderwijs

Op 71 procent van de schoollocaties in groep 1-2 van het so geeft een vakleerkracht de lessen bewegingsonderwijs ([figuur 4.1](#)). Dit is nagenoeg hetzelfde als in 2019 (74%, niet in figuur).

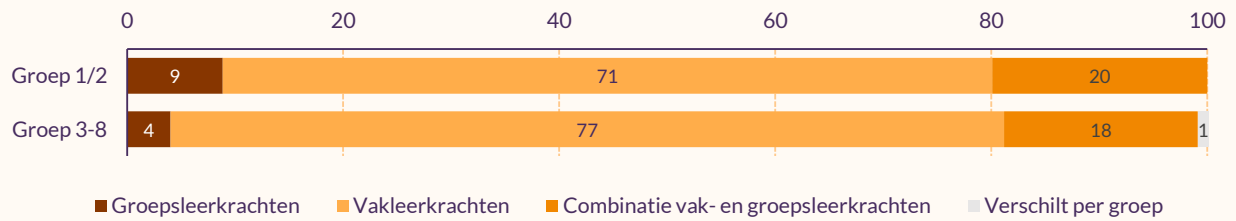
Ook in de groepen 3-8 zetten de meeste scholen in het so vakleerkrachten in: op 77 procent van de scholen geven enkel vakleerkrachten bewegingsonderwijs en op 18 procent geven een vak- en groepsleerkracht het bewegingsonderwijs. Hier is een lichte daling te zien ten opzichte van 2019 (toen op 88% van de scholen enkel een vakleerkracht).

Als we kijken naar alle groepen 1 t/m 8 samen, blijkt dat op bijna alle schoollocaties (90%) een vakleerkracht de lessen bewegingsonderwijs verzorgt voor alle groepen (eventueel in combinatie met een groepsleerkracht (niet in figuur)). De meeste schoollocaties hebben één (59%) of twee vakleerkrachten (26%) in dienst (niet in figuur). Gemiddeld is er per schoollocatie 1 fte aan vakleerkrachten aangesteld.

Figuur 4.1

Leerkrachten die bewegingsonderwijs verzorgen in het speciaal onderwijs in 2023

(in procenten, n=148)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Aanstelling vakleerkracht(en)

Bijna alle schoolleiders van scholen met vakleerkrachten geven aan dat de vakleerkrachten rechtstreeks in dienst van de school/het bestuur zijn (95%, niet in figuur). Dit is nagenoeg gelijk gebleven ten opzichte van 2019 (98%, niet in figuur). Op 5 procent van de schoollocaties is de vakleerkracht in dienst van een andere organisatie, zoals een sportbureau of uitzendbureau. Opvallend veel schoolleiders zijn niet op de hoogte van hoe de school de vakleerkracht aanstelt.

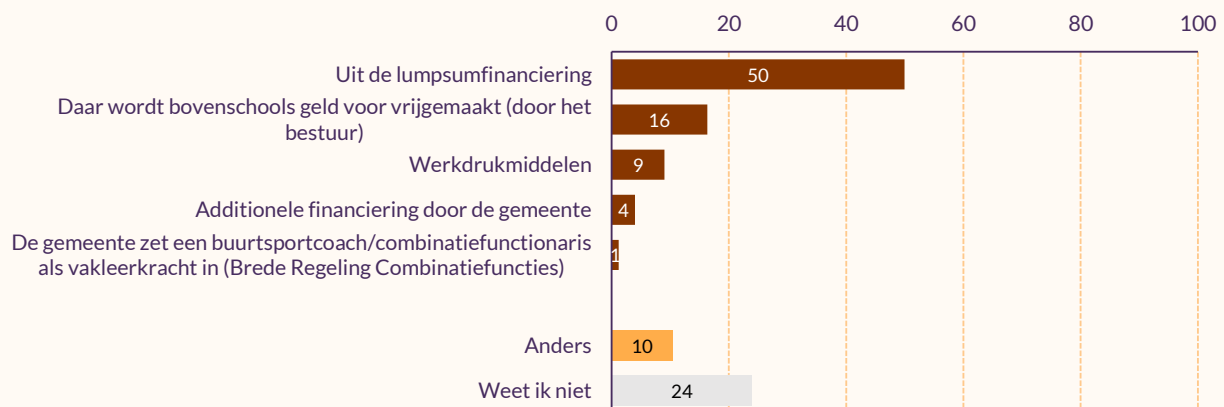
De helft van de scholen met een vakleerkracht financiert deze volgens schoolleiders volledig vanuit de lumpsum (50%, **figuur 4.2**). Dit is gestegen ten opzichte van 2019 (38%, niet in figuur). Daarnaast betalen scholen de vakleerkracht vaak vanuit bovenschools geld (door het bestuur, 16%) of vanuit werkdrukmiddelen (9%, figuur 4.2).

10 procent geeft aan een andere manier van financiering voor de vakleerkracht te hanteren. Hierbij noemen ze voornamelijk dat de vakleerkracht in dienst is bij de school. 25 procent weet het niet.

Figuur 4.2

Manier waarop scholen de vakleerkrachten bewegingsonderwijs financieren

(in procenten, n=140)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Bevoegdheid groepsleerkrachten

Op scholen die groepsleerkrachten voor het bewegingsonderwijs inzetten (groep 1-2: 45 scholen; groep 3 t/m 7¹³: 34 scholen), hebben de meeste groepsleerkrachten een oude brede bevoegdheid¹⁴ (65%, niet in figuur). Dit ligt een stuk lager dan bij het sbo (81%).

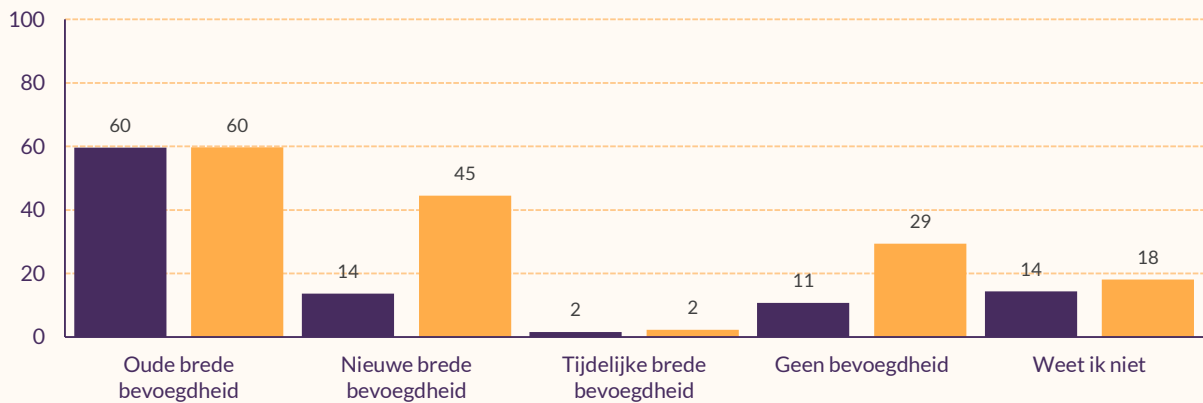
Ten opzichte van 2019 zetten scholen vanaf groep 3 aanzienlijk minder groepsleerkrachten met een nieuwe brede bevoegdheid in (van 90% (niet in figuur) naar 45%¹⁵ (figuur 4.3)). Het aandeel scholen dat groepsleerkrachten inzet die geen bevoegdheid hebben, is ten opzichte van 2019 gedaald: bij groep 1/2 van 37 naar 11 procent en vanaf groep 3 van 50 naar 29 procent¹².

Omgerekend naar het totale aantal scholen betekent dit dat op 3 procent van de scholen in groep 1-2 weleens een onbevoegde groepsleerkracht lesgeeft, en op 5 procent van de scholen in groep 3 t/m 7.

Figuur 4.3

Bevoegdheid van groepsleerkrachten die bewegingsonderwijs geven aan groep 1-2 (n=45) en groep 3 t/m 7^{*,**} (n=34) op basisscholen die (alleen) groepsleerkrachten inzetten

(in procenten)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

In de huidige peiling zijn geen data beschikbaar van groep 8 vanwege een programmeerfout. De aantallen en percentages hebben dus betrekking op groep 3 t/m 7.

In de vragenlijst hebben we apart naar groep 3 t/m 7 gevraagd. In de analyse hebben we deze groepen samengevoegd. Hierdoor is het totale percentage hoger dan 100%. Dit betekent dat het binnen een school verschilt welke bevoegdheid een groepsleerkracht heeft.

Ongeveer drie kwart van de groepsleerkrachten die bewegingsonderwijs geven, doen dat alleen aan hun eigen groep (73%) (niet in figuur). Dit is gedaald sinds 2019 (toen 92%). 27 procent geeft bewegingsonderwijs aan meerdere groepen/klassen.

¹³ In de huidige peiling zijn geen data beschikbaar van groep 8 vanwege een programmeerfout. De aantallen en percentages hebben dus betrekking op groep 3 t/m 7.

¹⁴ Zie paragraaf 2.2 voor uitleg over verschillende bevoegdheden.

¹⁵ In de huidige peiling zijn geen data beschikbaar van groep 8 vanwege een programmeerfout. De aantallen en percentages hebben dus betrekking op groep 3 t/m 7.

Voldoende vakleerkrachten bewegingsonderwijs

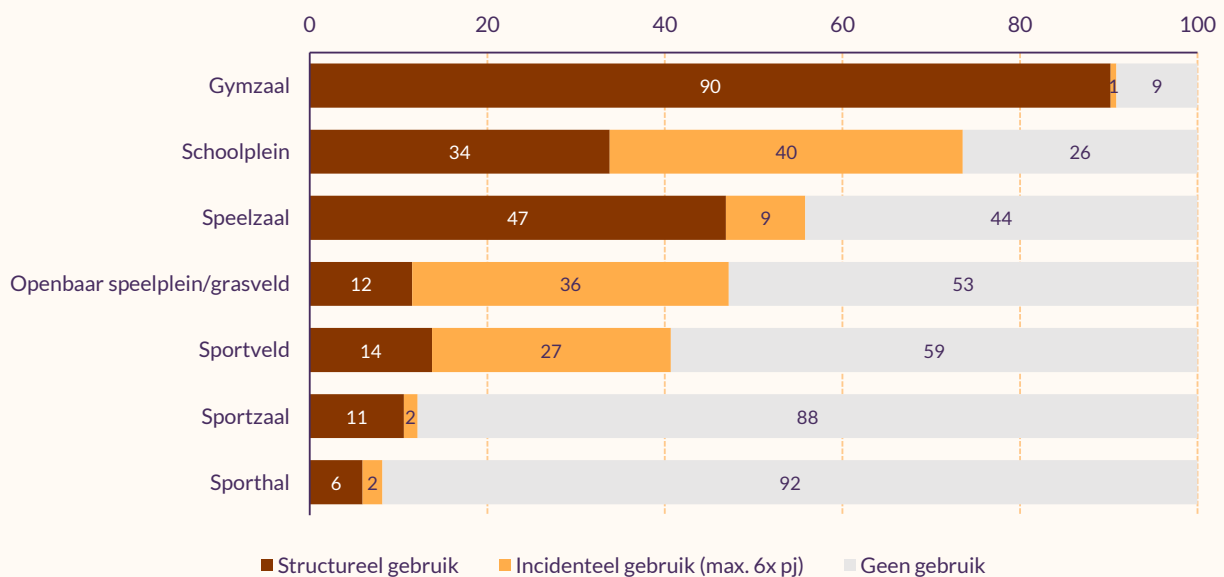
15 procent van de schoolleiders geeft aan over onvoldoende bevoegde (vak-/groeps)leerkrachten te beschikken om alle wettelijk verplichte lessen bewegingsonderwijs te kunnen geven (niet in figuur).

De schoolleiders die dit tekort ervaren (n=20), lossen dit voornamelijk op door (sommige) klassen minder bewegingsonderwijs te geven (53%) of door een onbevoegde leerkracht in te zetten voor de lessen bewegingsonderwijs (46%).

4.3 Accommodatie

So-scholen gebruiken voor het bewegingsonderwijs vooral de gymzaal (90%), en voornamelijk structureel (figuur 4.4). 34 procent van de scholen gebruikt het schoolplein structureel voor bewegingsonderwijs, en 40 procent doet dat incidenteel. Als scholen gebruikmaken van een speelzaal (56%), is dit meestal structureel (47%). Van een sportzaal of sporthal maken scholen relatief weinig gebruik (13% en 8%).

Figuur 4.4
Mate van gebruik van voorzieningen voor bewegingsonderwijs
(in procenten, n=148)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

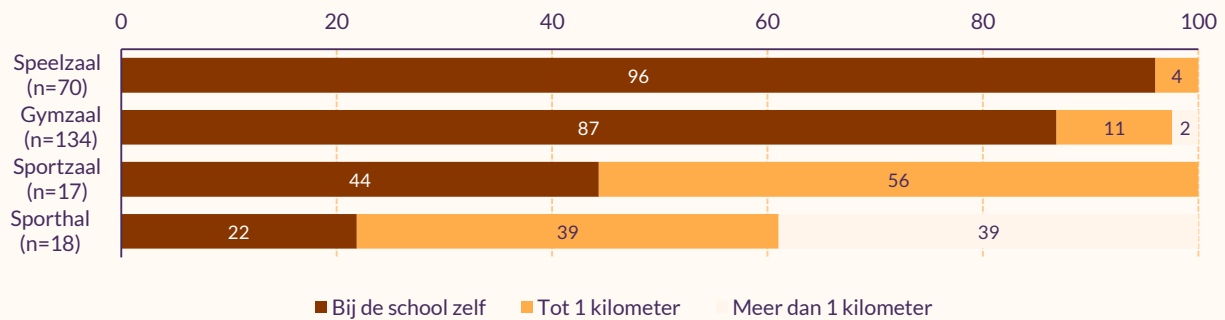
De speelzaal is bij bijna alle so-scholen bij de school zelf (96%, figuur 4.5). Ook de gymzaal is in de meeste gevallen bij de school zelf (87%, niet in figuur). Opvallend is dat enkel de sportzaal voor so-scholen meer dan 1 kilometer van de school verwijderd is.

Figuur 4.5

Afstand van de school tot de voorzieningen voor het bewegingsonderwijs

(in procenten)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

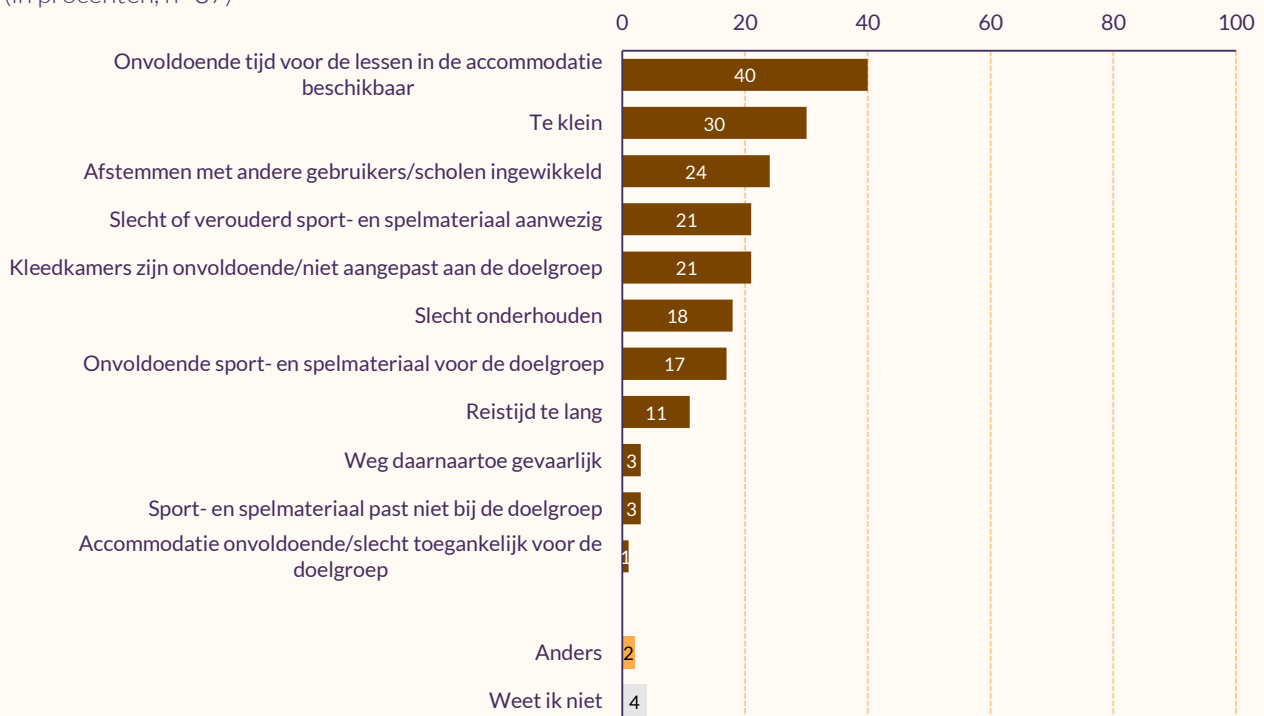
Knelpunten voorzieningen

43 procent van de schoolleiders geeft aan geen knelpunten te ervaren als het gaat om voorzieningen voor het bewegingsonderwijs. De schoolleiders die op hun schoollocatie wel knelpunten ervaren (n=87), noemen voornamelijk dat er onvoldoende tijd voor de lessen bewegingsonderwijs in de accommodatie beschikbaar is (36%, [figuur 4.6](#)).

Figuur 4.6

Ervaren knelpunten bij het gebruik van de voorzieningen voor bewegingsonderwijs

(in procenten, n=87)

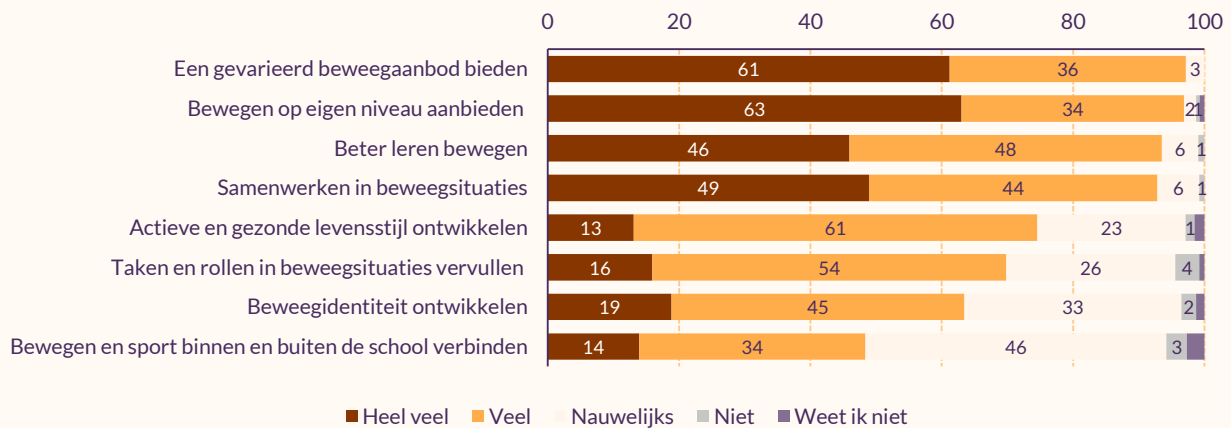
Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

4.4 Doelen bewegingsonderwijs

Afgelopen jaren besteed curriculum.nu aandacht aan de herziening van het curriculum, ook voor het leergebied bewegen en sport. Hieruit hebben zij acht grote opdrachten geformuleerd die beschrijven wat de leerlingen vanuit de visie van bewegingsonderwijs nodig hebben om de wereld te begrijpen en om in die wereld adequaat te kunnen handelen (zie inleiding).

In de vragenlijst hebben we schoolleiders gevraagd in welke mate hun schoollocatie het afgelopen schooljaar aandacht heeft besteed aan de acht grote opdrachten (figuur 4.7). Hieruit komt naar voren dat (bijna) alle schoollocaties aandacht besteden aan een gevarieerd beweegaanbod aanbieden, bewegen op eigen niveau aanbieden (beide 97%), beter leren bewegen (94%) en samenwerken in beweegsituaties (93%).

Figuur 4.7
Aandacht voor de acht grote opdrachten van het leergebied bewegen en sport
(in procenten, n=148)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

4.5 Nieuwe wetgeving: twee lessen bewegingsonderwijs

In 2020 heeft het parlement een amendement op de Wet Primair Onderwijs aangenomen. Daardoor moeten alle scholen in het (speciaal) basisonderwijs vanaf het schooljaar 2023-2024 per schoolweek ten minste twee lessen bewegingsonderwijs aanbieden (zie inleiding).

Ook voor het so is het verplicht om minimaal twee lessen van 45 minuten per week bewegingsonderwijs aan te bieden. Daarbij moet de gemeente, als de school dat wil, voor minimaal 2,25 uur per week per groep aan LO-accommodatie beschikbaar stellen (artikel 115 Wet Expertise Centra en artikel 126 Wet Primair Onderwijs).

Eén derde van de schoolleiders in het so (33%) geeft aan niet vanaf het huidige schooljaar 2023-2024 aan deze wettelijke verplichting te kunnen voldoen (niet in figuur). Dit ligt een stuk hoger dan bijvoorbeeld in het sbo (zie [hoofdstuk 3.5](#)): daar voldoet 19 procent niet aan de wettelijke verplichting. De schoolleiders uit het so geven aan dat het ze met geen enkele klas lukt of maar met een deel van de klassen.

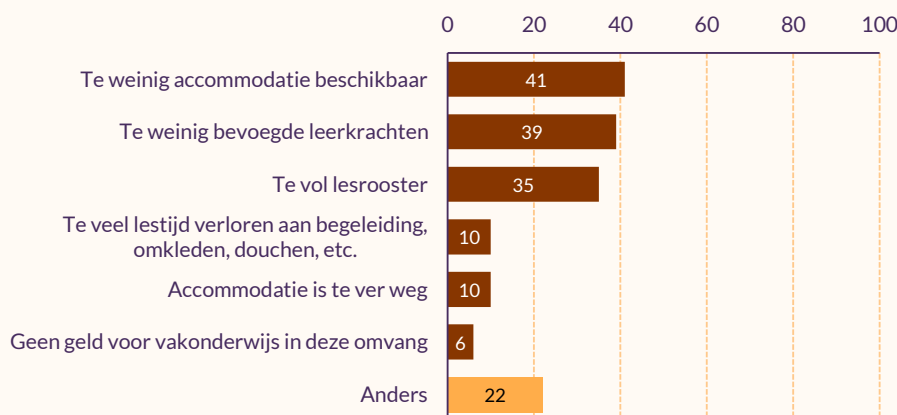
62 procent van de schoolleiders geeft aan dat het met alle klassen gaat lukken om aan de wettelijke verplichting te voldoen. Dit ligt iets lager dan in het so (79%), en iets hoger dan in het regulier onderwijs in 2021 (53%), al was het in 2021 nog niet officieel verplicht. Tot slot geeft 5 procent aan niet te weten of hun school voldoet aan de wettelijke verplichting.

Aan de schoolleiders (n=49) die aangaven dat het niet ging lukken om met alle klassen aan de wettelijke verplichting te voldoen, hebben we gevraagd wat de redenen hiervoor zijn. Deze schoolleiders geven aan dat dit voornamelijk ligt aan te weinig accommodatie (35%, [figuur 4.8](#)), te weinig bevoegde leerkrachten (28%) of een te vol lesrooster (35%).

22 procent geeft een andere reden waarom het niet lukt om aan de wet te voldoen. Bijvoorbeeld vanwege de problematiek van de kleuters, waardoor zij niet in staat zijn twee keer bewegingsonderwijs te volgen. Of vanwege het feit dat ze nog in overleg zijn met andere scholen, waardoor het rooster nog niet bekend is. Of vanwege de invulling met schoolzwemmen in plaats van bewegingsonderwijs.

Figuur 4.8
Waarom het schoollocaties niet lukt om aan de wettelijke verplichting te voldoen

(in procenten, n=49)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Bijna de helft (47%) van deze schoolleiders geeft aan actief bezig te gaan/zijn met het wegnemen van deze belemmering(en) (niet in figuur). Zij doen dit door

vakleerkrachten te werven, in gesprek te gaan met de gemeente en andere scholen (over de accommodatie of het lesrooster) of bewegen op een andere manier in te zetten (bijvoorbeeld extra buitenschoolse activiteiten, schoolzwemmen of buiten gymlessen). Ongeveer een kwart (27%) geeft aan hier niet actief mee bezig te gaan/zijn en een kwart (26%) weet het niet.

4.6 Vakinhoudelijke inbedding van het vak bewegingsonderwijs

---

70 procent van de schoolleiders geeft aan dat hun schoollocatie over een beschreven beleid voor bewegingsonderwijs beschikt (niet in figuur). Dit ligt hoger dan bij het sbo (59%).

In dit beleid staat voornamelijk de visie voor het vak bewegingsonderwijs (bijvoorbeeld plezier in bewegen), maar ook de inhoud van de lessen en de bijbehorende doelen (in de vorm van een vakwerkplan). Ook concrete zaken zoals regels tijdens de les, lestijden, jaarplanning en andere afspraken komen voorbij.

14 procent geeft aan geen beleid te hebben en 16 procent weet het niet.

Vakwerkplan

Drie kwart van de schoolleiders (74%) geeft aan een vakwerkplan voor bewegingsonderwijs te hebben (niet in figuur). Dit percentage ligt lager dan bij scholen in 2019 met een jaarplanning en/of vakwerkplan (92%)¹⁶.

Bijna de helft (47%) geeft aan een vakwerkplan te hebben dat minder dan vijf jaar oud is. Ongeveer een kwart (27%) heeft een vakwerkplan dat meer dan vijf jaar oud is (niet in figuur).

Lesmethode

Het basisdocument bewegingsonderwijs (van de SLO) (51%) is de meest gebruikte lesmethode voor bewegingsonderwijs in het so (niet in figuur). Daarnaast gebruiken veel scholen de basislessen bewegingsonderwijs (van Van Gelder, 29%), bewegingsonderwijs in het speellokaal en bewegingsonderwijs aan ZML (beide 25%).

13 procent van de schoolleiders gebruikt een andere dan de genoemde lesmethoden. Daaruit blijkt dat veel scholen een eigen methode ontwikkelen aan de hand van de schoolvisie of een combinatie van de genoemde methoden (niet in figuur).

11 procent geeft aan geen methode voor bewegingsonderwijs te gebruiken (niet in figuur). Dit ligt nagenoeg gelijk met het sbo (8%) en iets hoger dan in het regulier basisonderwijs (4%).

¹⁶ Dit verschil is waarschijnlijk te verklaren doordat de vraagstelling anders was. In 2019 vroegen we naar een vakwerkplan en/of jaarplanning, in 2023 enkel naar een vakwerkplan.

Beoordeling

Ongeveer een kwart van de schoolleiders (78%) geeft aan de leerlingen op hun schoollocatie te beoordelen voor bewegingsonderwijs. Dit ligt iets minder dan in het sbo (85%).

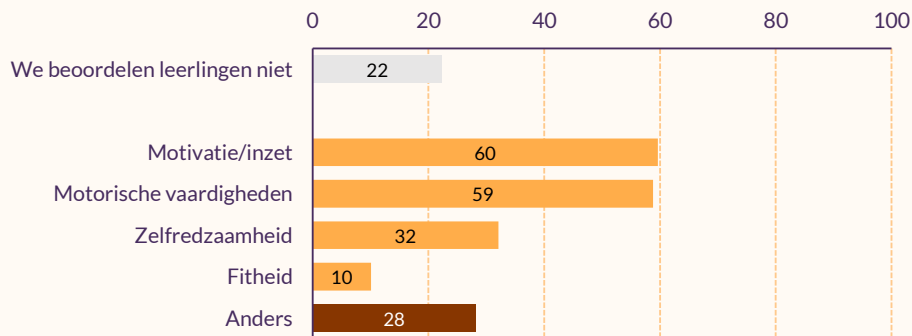
60 procent beoordeelt op motivatie/inzet en een vergelijkbaar deel (59%) op motorische vaardigheden (figuur 4.9). In het sbo beoordelen scholen vaker op motivatie/inzet (75%) dan op de motorische vaardigheden (58%).

28 procent geeft aan iets anders te beoordelen. Hun antwoorden zijn vooral gericht op sociale vaardigheden (bijvoorbeeld samenwerken met andere leerlingen of zelfraadzaamheid) en andere componenten die met gedrag te maken hebben. Zoals omgaan met winst en verlies, zich aan afspraken houden en sportiviteit.

Figuur 4.9

Beoordeling bewegingsonderwijs binnen het speciaal onderwijs

(in procenten, n=148)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Leerlingvolgsysteem en motorische test

Bijna de helft van de schoollocaties voor so (46%) volgen volgens schoolleiders de vorderingen van leerlingen voor bewegingsonderwijs op individueel niveau via een leerlingvolgsysteem en/of motorische test (niet in figuur).

Scholen met een leerlingvolgsysteem en/of motorische test (n=66) gebruiken het vaakst een algemeen leerlingvolgsysteem, zoals Parnassys (20%). Daarna volgen de 4 S-en test/Stimuliz en Edumaps (beide 15%). Verder noemen enkele schoolleiders VolgMij en de MQ Scan en een zelf ontwikkeld leerlingvolgsysteem.

De helft van de schoolleiders geeft aan geen leerlingvolgsysteem en/of motorische test te gebruiken (48%) en 6 procent weet het niet.

Passende ondersteuning

Ongeveer drie kwart van de schoolleiders geeft aan dat het lukt om alle leerlingen tijdens de lessen bewegingsonderwijs passende ondersteuning te bieden (74%, niet in figuur). Dit ligt hoger dan in het sbo (66%).

23 procent geeft aan dat dit niet lukt. Vooral vanwege de complexiteit en diversiteit van de leerlingen, waardoor er meer ondersteuning nodig is. Bijvoorbeeld door een extra leerkracht of onderwijsassistent. Ook zijn de groepen soms te groot om de juiste ondersteuning te bieden of is er een tekort aan ruimte/accommodatie.

Op de vraag of er leerlingen zijn die structureel niet mee kunnen doen met de lessen bewegingsonderwijs, geeft 86 procent van de schoolleiders aan dat dit niet het geval is (niet in figuur).

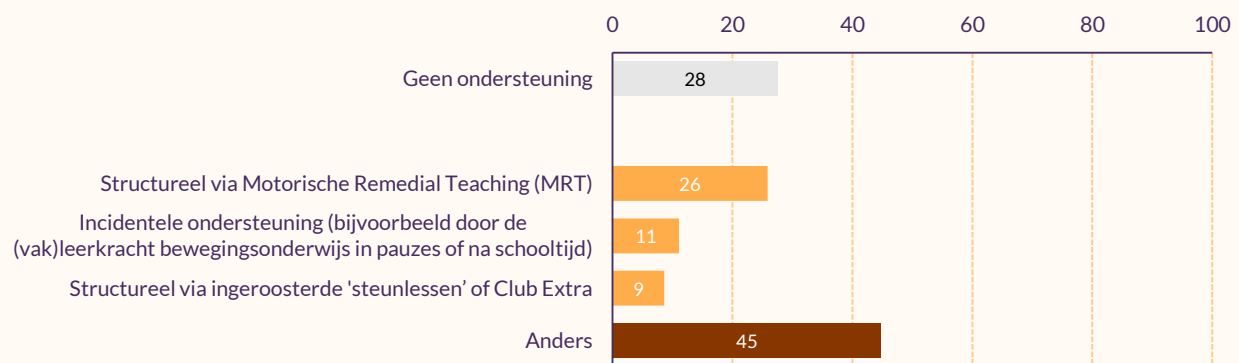
13 procent geeft aan dat er wel structureel leerlingen zijn die niet mee kunnen doen, en dat dit gemiddeld één kind per klas is. Dat komt voornamelijk door de lichamelijke beperking van een kind of doordat zij begeleiding nodig hebben op gedragsregulatie.

59 procent van de schoolleiders geeft aan dat hun schoollocatie alternatieven biedt aan deze leerlingen voor bewegingsonderwijs. Dit ligt een stuk lager dan in het sbo (83%). De alternatieven die so-scholen bieden, zijn voornamelijk gericht op individuele beweegmomenten (wandelen of fietsen). Schoolleiders noemen ook de fysiotherapeut, MRT en speltherapie.

Op het gebied van motorische vaardigheden geeft 72 procent aan extra ondersteuning te bieden aan leerlingen met een motorische achterstand. De meest gebruikte manier hiervoor is MRT (26%, **figuur 4.10**). Ook geeft een groot deel aan een andere manier van ondersteuning te bieden. Voornamelijk door (samenwerking met) fysiotherapie, maar ook door andere vormen van therapie (cesar-, ergo-, oefen- en psychomotorische therapie).

Figuur 4.10
Ondersteuning aan leerlingen met een motorische achterstand

(in procenten, n=148)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

4.7 Invloed van coronamaatregelen

We hebben schoolleiders gevraagd in hoeverre zij nog gevolgen merken van de coronamaatregelen bij enerzijds de leerlingen (bijvoorbeeld op fysiek, mentaal of sociaal vlak) en anderzijds de organisatie (bijvoorbeeld omdat de lessen bewegingsonderwijs vaker buiten plaatsvinden). Schoolleiders geven aan dit meer te ervaren op het niveau van de leerlingen (32%) dan op het niveau van de organisatie (2%, niet in figuur).

Schoolleiders zien bij leerlingen vooral negatieve gevolgen op het gebied van sociale interactie, maar ook op het gebied van bewegen. Volgens hen bewegen leerlingen minder, zijn ze minder fit en bewegen ze ook minder goed (motorische achterstand).

Gevolgen die ze noemen voor de organisatie (n=3) zijn gericht op een andere manier van bewegingsonderwijs. Bijvoorbeeld online beweeglessen of bewegingsonderwijs buiten.

4.8 Tevredenheid over bewegingsonderwijs

Schoolleiders in het so beoordelen de kwaliteit van het bewegingsonderwijs op hun schoollocatie met een gemiddeld rapportcijfer van 7,8 (spreiding 3-9) (niet in figuur). Dit is vergelijkbaar met 2019 (rapportcijfer 8,0).

Tevredenheid over aspecten van bewegingsonderwijs

Over het algemeen zijn schoolleiders in het so positief over de verschillende aspecten van het bewegingsonderwijs op hun schoollocatie; 82 procent van de schoolleiders beoordeelt alle aspecten met een voldoende of goed ([figuur 4.11](#)).

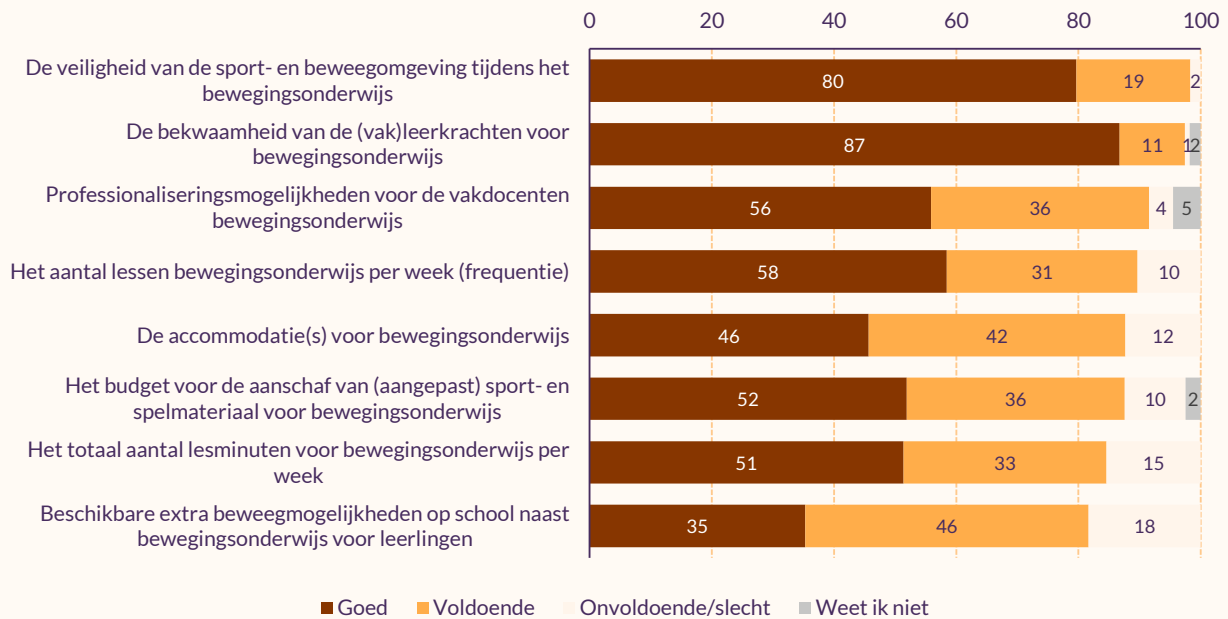
De bekwaamheid van de (vak)leerkrachten (97%) en de veiligheid van de sport- en bewegingomgeving tijdens het bewegingsonderwijs (99%) beoordelen zelfs bijna alle schoolleiders met een voldoende of goed.

Ze zijn het minst tevreden over de beschikbare extra beweegmogelijkheden voor leerlingen op school naast de lessen bewegingsonderwijs. Die beoordeelt 18 procent van de schoolleiders als onvoldoende.

Figuur 4.11

Beoordeling van verschillende aspecten van bewegingsonderwijs door schoolleiders

(in procenten, n=148)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Belemmeringen voor bewegingsonderwijs

37 procent van de schoolleiders geeft aan geen belemmeringen te ervaren bij het bewegingsonderwijs (niet in figuur). De overige schoolleiders lopen voornamelijk aan tegen een tekort aan accommodatie (40%) of te weinig lestijd voor bewegingsonderwijs door een te vol lesrooster (32%, [figuur 4.12](#)).

Enkele schoolleiders noemen andere mogelijke belemmeringen. Voornamelijk een de kwaliteit van de accommodatie, een tekort aan leerkrachten die bewegingsonderwijs verzorgen, of te weinig beweegtijd.

Figuur 4.12

Belemmeringen die schoolleiders ervaren bij het bewegingsonderwijs

(in procenten, n=93)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Wensen

16 procent van de schoolleiders geeft aan geen wensen te hebben om iets binnen het bewegingsonderwijs te veranderen (niet in figuur). De overige schoolleiders willen graag iets veranderen op het gebied van bewegen en sport op school buiten de lessen bewegingsonderwijs (41%), (meer) contact met sportverenigingen/sportaanbieders rondom school (39%), lestijd of accommodatie (beide 38%, [figuur 4.13](#)).

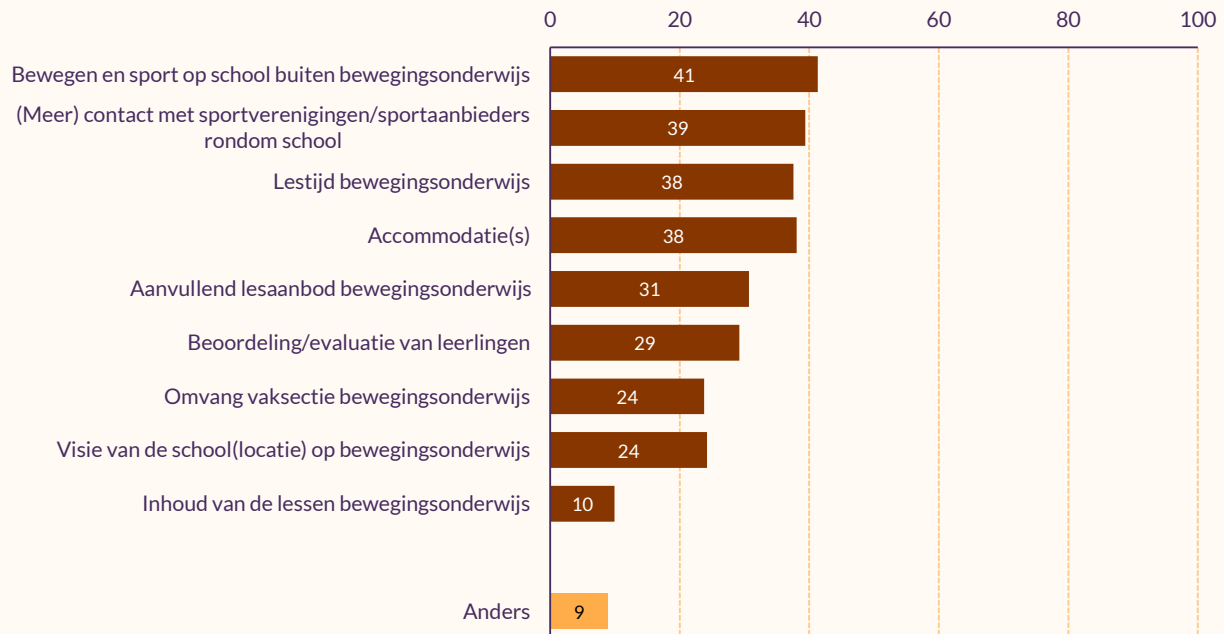
9 procent van de schoolleiders heeft via open antwoorden aangegeven iets anders aan het bewegingsonderwijs te willen veranderen (niet in figuur). Hieruit komt een aantal wensen naar voren:

- (meer) vakleerkrachten;
- meer beweegmomenten naast de lessen bewegingsonderwijs (bewegend leren, pauzesport);
- meer budget voor aanschaf van materialen;
- meer hulp aan ouders bij het zoeken naar een passende sport voor hun kind buiten schooltijd.

Figuur 4.13

Wensen van schoolleiders voor verandering binnen het bewegingsonderwijs

(in procenten, n=124)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

4.9 Aanvullend sport- en beweegaanbod

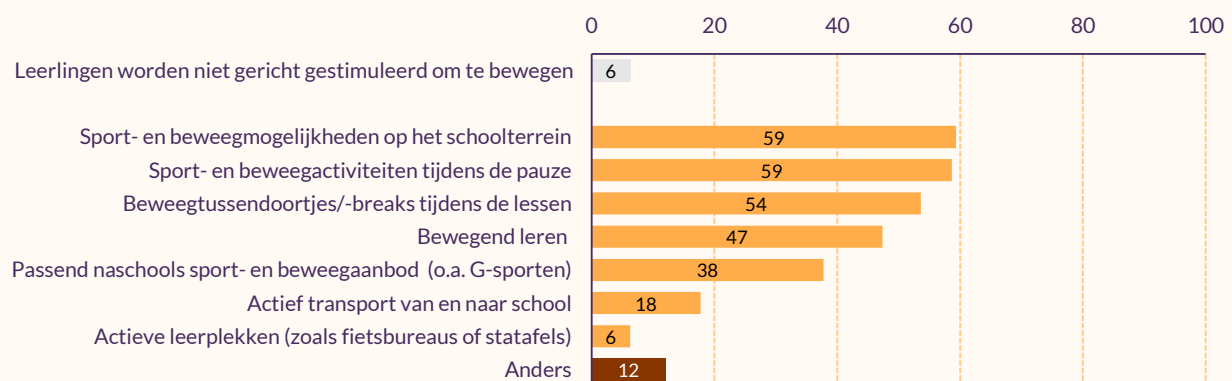
Sport en bewegen naast bewegingsonderwijs

Bijna alle schoolleiders (94%) geven aan dat ze hun leerlingen ook buiten de lessen bewegingsonderwijs stimuleren om te bewegen (figuur 4.14). Zij doen dit het meest door sport- en beweegmogelijkheden aan te bieden op het schoolterrein en doordat ze sport- en beweegactiviteiten hebben tijdens de pauze (beide 59%).

Figuur 4.14

Manieren waarop scholen leerlingen buiten de lessen bewegingsonderwijs stimuleren om te bewegen

(in procenten, n=148)

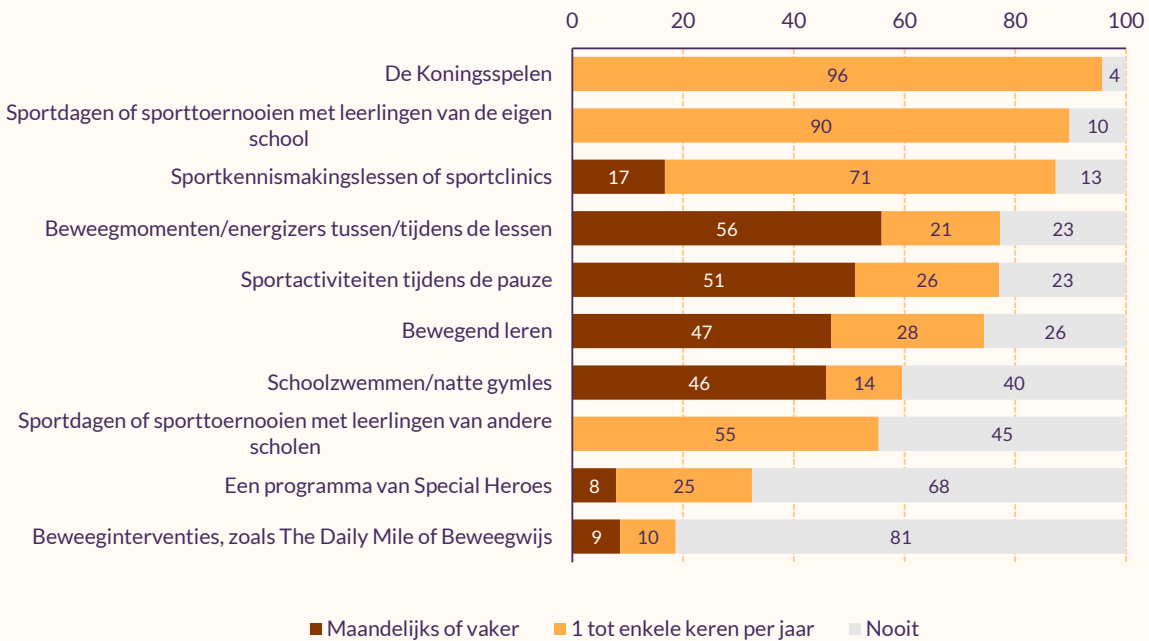

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Als niet-structureel sport- en beweegaanbod tijdens schooltijd maken scholen het meest gebruik van de Koningsspelen (96%) en van sportdagen of sporttoernooien met leerlingen van de eigen school (90%, [figuur 4.15](#)). Als structureel en frequent gebruikt sport- en beweegaanbod (maandelijks of vaker) gebruiken ze vaak beweegmomenten of energizers (56%). Dit komt overeen met het sbo.

Figuur 4.15
Sport- en beweegaanbod tijdens schooltijd

(in procenten, n=148)

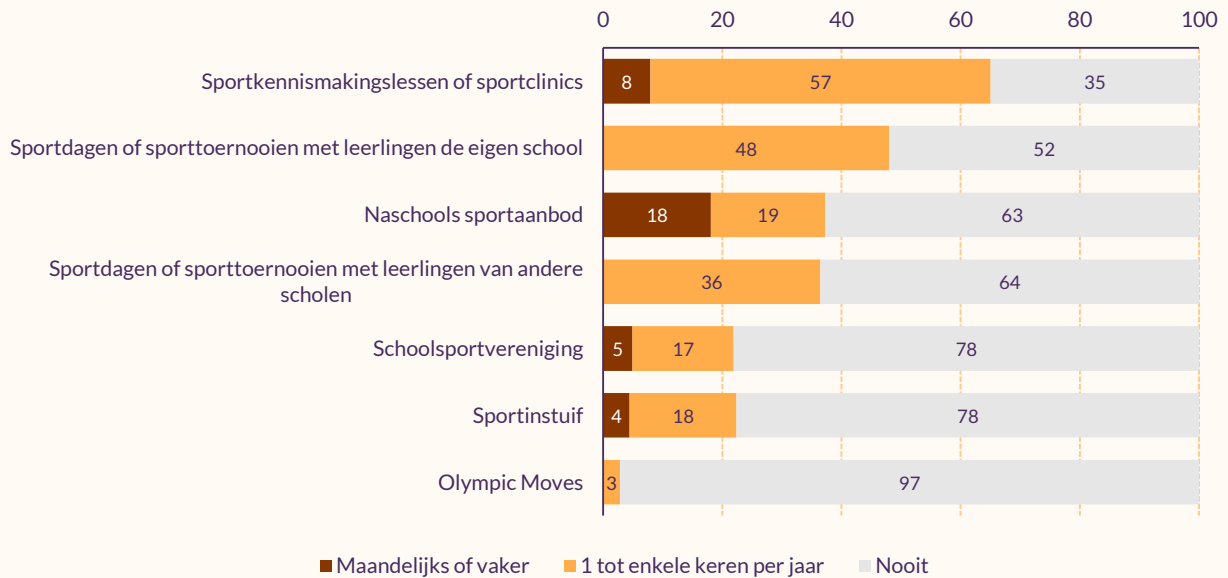
Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Na schooltijd bestaat het incidentele sport- en beweegaanbod vooral uit sportkennismakingslessen of sportclinics (65%, [figuur 4.16](#)). Structureel sport- en beweegaanbod na schooltijd (maandelijks of vaker) bestaat vooral uit sport- en beweegactiviteiten tijdens het naschoolse aanbod (18%).

Behalve van sportkennismakingslessen of sportclinics geeft steeds meer dan de helft van de schoolleiders aan nooit het betreffende sport- en beweegaanbod na schooltijd aan te bieden.

Figuur 4.16
Sport- en beweegaanbod na schooltijd

(in procenten, n=148)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

De rol van de vakleerkracht bij het initiëren, organiseren en uitvoeren van het aanvullende sport- en beweegaanbod is volgens schoolleiders groter bij de sport- en beweegactiviteiten die onder schooltijd plaatsvinden (98%) dan bij de activiteiten die buiten schooltijd plaatsvinden (56%, niet in figuur).

Samenwerking

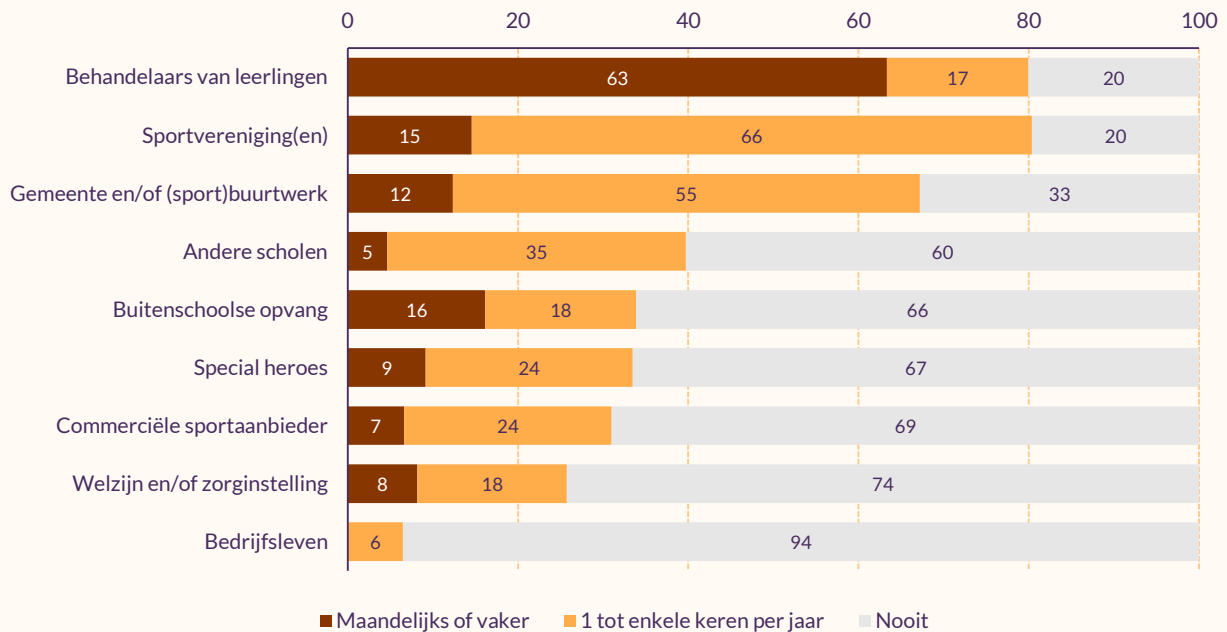
Een groot deel van de schoollocaties werkt volgens schoolleiders, binnen en/of buiten schooltijd, samen met de behandelaars van leerlingen (80%) en sportverenigingen (80%, [figuur 4.17](#)).

Met behandelaars van leerlingen werken scholen het meest intensief samen: bijna een derde van de schoollocaties werkt (vrijwel) maandelijks of vaker met hen samen (63%). Met andere externe partijen werken ze nauwelijks samen. Met name het bedrijfsleven wordt niet bij scholen in het so betrokken.

Figuur 4.17

Samenwerkingen binnen het speciaal onderwijs

(in procenten, n=148)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Schoolzwemmen

Ongeveer de helft van de schoollocaties in het so biedt schoolzwemmen aan of neemt deel aan het schoolzwemprogramma van de gemeente (49%, niet in figuur). Dit aandeel ligt hoger dan bij het sbo (29%) en is ongeveer gelijk aan 2019 (54%).

Van de scholen waar schoolzwemmen plaatsvindt (n=74), geeft 47 procent van de schoolleiders aan dat het schoolzwemmen gericht is op het halen van één of meer zwemdiploma's. Dit ligt een stuk lager dan bij het sbo (61%). In het so gebruiken scholen het schoolzwemmen niet altijd expliciet voor het halen van de zwemdiploma's en beschouwen ze de zwemles vaker als een 'natte gymles' (20%). 30 procent geeft aan dat het een combinatie van beide is.

63 procent van deze schoolleiders geeft ook aan dat schoolzwemmen niet onder de uren voor bewegingsonderwijs vallen. Ook dit ligt een stuk lager dan in het sbo (88%).

Gemiddeld vindt het schoolzwemmen 34 weken per jaar plaats (spreiding 1-41 weken). Dit is nagenoeg gelijk met 2019 (36 weken, niet in figuur).

Voor schoolzwemmen roosteren scholen aanzienlijk meer tijd in dan ze daadwerkelijk aan de zwemles besteden. Gemiddeld roosteren ze 110 minuten per week voor schoolzwemmen in (inclusief vervoer en omkleden, spreiding

45-120 minuten). Effectief besteden ze daarvan naar schatting gemiddeld 60 minuten per week aan het zwemmen zelf (spreiding 25-60 minuten).

Buurtsportcoaches

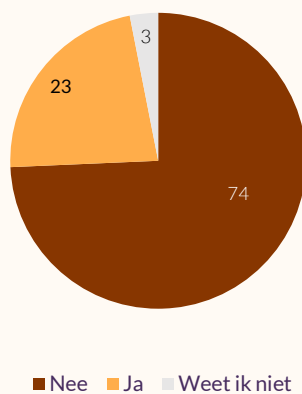
Op bijna een kwart van de schoollocaties in het so (23%) is volgens schoolleiders in elk geval één keer per jaar een buurtsportcoach actief (**figuur 4.18**). Dit is gedaald ten opzichte van 2019 (40%, niet in figuur). Op 7 procent van de scholen is de buurtsportcoach minimaal wekelijks aanwezig.

Op de schoollocaties waar buurtsportcoaches actief zijn (n=34), organiseren zij voornamelijk buitenschools sport- en beweegaanbod zoals toernooien, lessen, clinics en schoolsportverenigingen (50%, niet in figuur).

Schoolleiders in het so beoordelen de buurtsportcoaches met een gemiddelde van een 7,4 (niet in figuur). Dit ligt iets hoger dan in het sbo (7,1).

Figuur 4.18

Aandeel scholen voor speciaal onderwijs waarop een buurtsportcoach actief is
(in procenten, n=148)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

4.10 Gezondheid op school

Bijna alle schoolleiders (92%) geven aan dat zij vinden dat een schoollocatie een gezonde leefstijl van leerlingen actief moet stimuleren (niet in figuur). 3 procent vindt van niet, en 5 procent weet het niet.

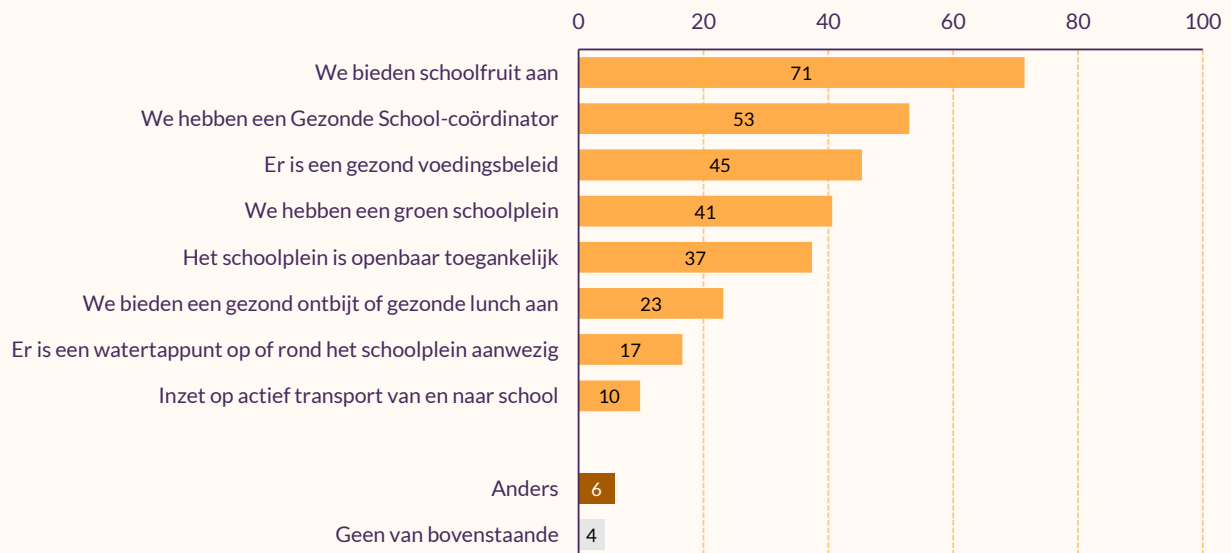
37 procent van de schoolleiders geeft aan dat hun schoollocatie een beschreven beleid heeft op het vlak van gezondheidsbevordering bij leerlingen (niet in figuur). Dit is licht gestegen ten opzichte van 2019 (30%, niet in figuur). 30 procent van de schoolleiders heeft geen geschreven beleid, en 33 procent weet het niet.

In het Nationaal Preventieakkoord komen verschillende acties terug die scholen kunnen uitvoeren voor een gezonde schoolomgeving ([figuur 4.19](#)). De meeste schoollocaties bieden schoolfruit aan (71%). Ongeveer de helft heeft een Gezonde School-coördinator (53%).

Figuur 4.19

Aandeel schoollocaties voor speciaal onderwijs dat acties voor een gezonde schoolomgeving uit het Nationaal Preventieakkoord uitvoert, volgens schoolleiders

(in procenten, n=148)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Voortgezet speciaal onderwijs

In dit hoofdstuk beschrijven we de resultaten voor het voortgezet speciaal onderwijs (vso). De volgende onderwerpen komen aan bod: lestijd, organisatie leerkrachten LO, accommodatie, doelen LO, vakinhoudelijke inbedding, invloed van corona, motivatie leerlingen, tevredenheid LO, aanvullend sport- en beweegaanbod, en gezondheid op school.

Clusters

In de steekproef zijn nagenoeg alleen schoolleiders vertegenwoordigd van scholen met cluster 3 (65%) en/of cluster 4 (31%). 8 procent van de schoolleiders vertegenwoordigt een school met cluster 1, en 3 procent een school met cluster 2.

Bijna alle schoollocaties bieden één cluster aan (92%). 6 procent van de scholen heeft twee clusters binnen de schoollocatie en 2 procent biedt meer dan twee clusters aan.

In dit hoofdstuk beschrijven we significante verschillen tussen cluster 3 en 4 waar dat relevant is. Vergelijkingen met cluster 1 en 2 zijn vanwege de kleine aantallen niet mogelijk.

Ongeveer de helft van de schoolleiders (49%) geeft aan dat hun schoollocatie zich binnen de aangegeven onderwijsvorm (bijvoorbeeld cluster 3) richt op een bepaalde doelgroepen. Groepen die ze veel worden noemen, zijn zeer moeilijk lerende kinderen, kinderen met autisme, en kinderen met gedragsproblematiek. Vaak gaat het ook om kinderen met meervoudige beperkingen.

48 procent geeft aan zich niet te richten op een bepaalde doelgroep binnen de aangegeven onderwijsvorm. 2 procent weet het niet.

5.1 Lestijd lichamelijke opvoeding

Volgens schoolleiders is het aantal lessen lichamelijke opvoeding per week in het eerste leerjaar 2,0 lessen en neemt dit af met de leerjaren tot 1,6 lessen per week in het vijfde leerjaar ([tabel 5.1](#)). In 2019¹⁷ en 2014¹⁸ lag het aantal lessen per week gemiddeld iets hoger dan in 2023.

De gemiddelde ingeroosterde lestijd voor lichamelijke opvoeding per week in het vso is 88 minuten (niet in figuur). In leerjaar 1 is dit 96 minuten, en dit neemt af tot

¹⁷ Gegevens komen uit 'Bewegingsonderwijs en sport in het speciaal onderwijs: 1-meting (Slot-Heijs & Lucassen, 2019).

¹⁸ Gegevens komen uit 'Bewegingsonderwijs in het speciaal onderwijs en praktijkonderwijs: nulmeting 2015' (Lucassen et al, 2016), op basis van data verzameld in 2014.

75 minuten in leerjaar 5 ([tabel 5.1](#)). Hierin is een significante daling te zien ten opzichte van 2019. In het regulier voortgezet onderwijs wordt in alle vijf de leerjaren gemiddeld meer lestijd ingeroosterd dan in het vso (niet in figuur).

Tabel 5.1

Gemiddeld aantal lessen LO per week en gemiddelde totale ingeroosterde lestijd per week in het voortgezet speciaal onderwijs

(lestijd in minuten, 2023 (n=73), 2019 (n=138), 2014 (n=90))

	Aantal lessen per week			Totale ingeroosterde lestijd per week		
	2023	2019	2014	2023	2019	2014
Leerjaar 1	2,0	2,3	2,5	96,4	125	124
Leerjaar 2	1,9	2,2	2,4	92,3	123	119
Leerjaar 3	1,9	2,1	2,3	91,3	117	113
Leerjaar 4	1,8	2,0	2,2	85,9	111	109
Leerjaar 5	1,6	1,8	2,0	75,2	92	103

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023, 2019 en 2014.

Naast de ingeroosterde lestijd hebben we schoolleiders gevraagd naar de effectieve lestijd voor LO per week. Dat is de tijd waarin leerlingen daadwerkelijk in de gymzaal zijn (exclusief reistijd naar de gymzaal, omkleden, enz.).

Over alle leerjaren bekeken is de gemiddelde totale effectieve lestijd LO op het vso 76,7 minuten (niet in figuur). Dit is 11 minuten (13 procent) minder dan de ingeroosterde lestijd.

5.2 Organisatie leerkrachten lichamelijke opvoeding

De meeste schoollocaties in het vso hebben één (43%) of twee leerkrachten (38%) in dienst voor LO (niet in figuur). Op één vijfde van de schoollocaties zijn er drie of meer LO-leerkrachten in dienst. Gemiddeld is er per schoollocatie 1,2 fte aan LO-leerkrachten aangesteld.

5.3 Accommodatie

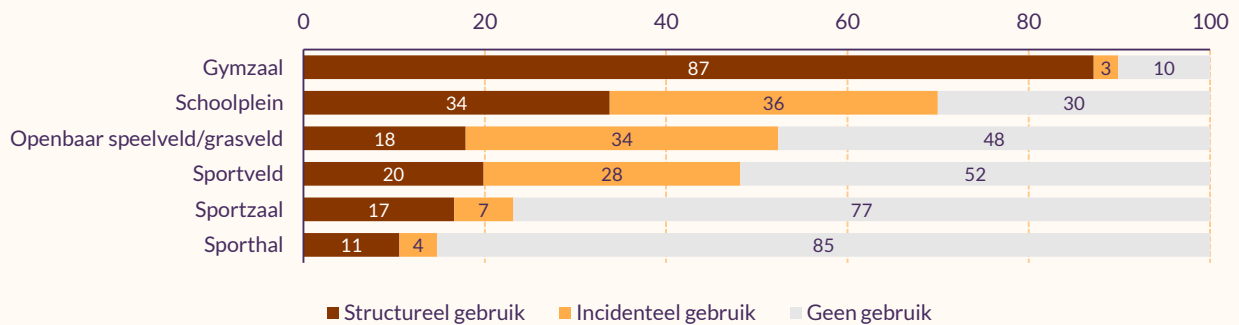
Scholen in het vso gebruiken voor LO de gymzaal het meest (90%), en voornamelijk structureel ([figuur 5.1](#)). Het schoolplein gebruikt 34 procent van de scholen structureel voor LO en 36 procent incidenteel. Van een sportzaal of sporthal maken scholen relatief weinig gebruik (24% en 15%).

De gymzaal is bij 84 procent van de schoollocaties bij de school zelf. Bij sportzalen is dit bij 62 procent van de schoollocaties het geval, en bij sporthallen bij 12 procent (niet in figuur).

Figuur 5.1

Mate van gebruik van voorzieningen voor lichamelijke opvoeding

(in procenten, n=73)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

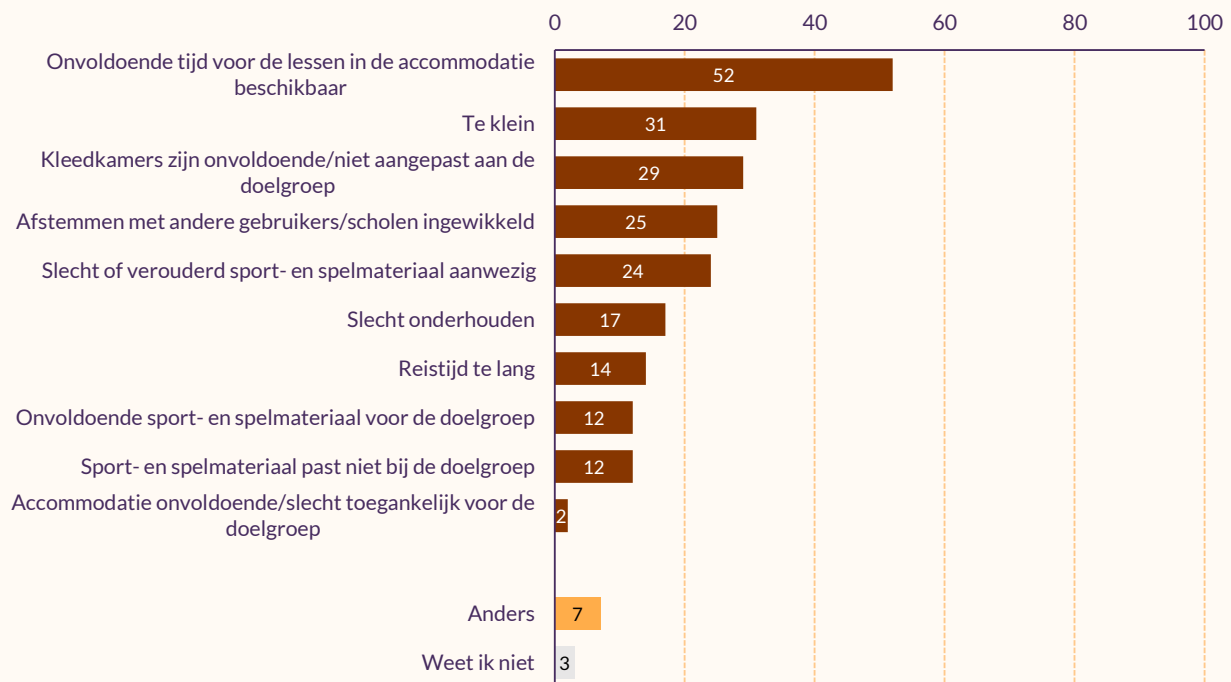
Knelpunten voorzieningen

38 procent van de schoolleiders geeft aan geen knelpunten te ervaren als het gaat om de voorzieningen voor LO. De schoolleiders die op hun schoollocatie wel knelpunten ervaren (n=47), noemen voornamelijk dat er onvoldoende tijd voor de lessen in de accommodatie beschikbaar is (40%, [figuur 5.2](#)).

Figuur 5.2

Ervaren knelpunten bij het gebruik van de voorzieningen voor lichamelijke opvoeding

(in procenten, n=47)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

5.4 Doelen lichamelijke opvoeding

Afgelopen jaren besteed curriculum.nu aandacht aan de herziening van het curriculum, ook voor het leergebied bewegen en sport. Hieruit hebben zij acht grote opdrachten geformuleerd die beschrijven wat de leerlingen vanuit de visie van bewegingsonderwijs en LO nodig hebben om de wereld te begrijpen en om in die wereld adequaat te kunnen handelen (zie inleiding).

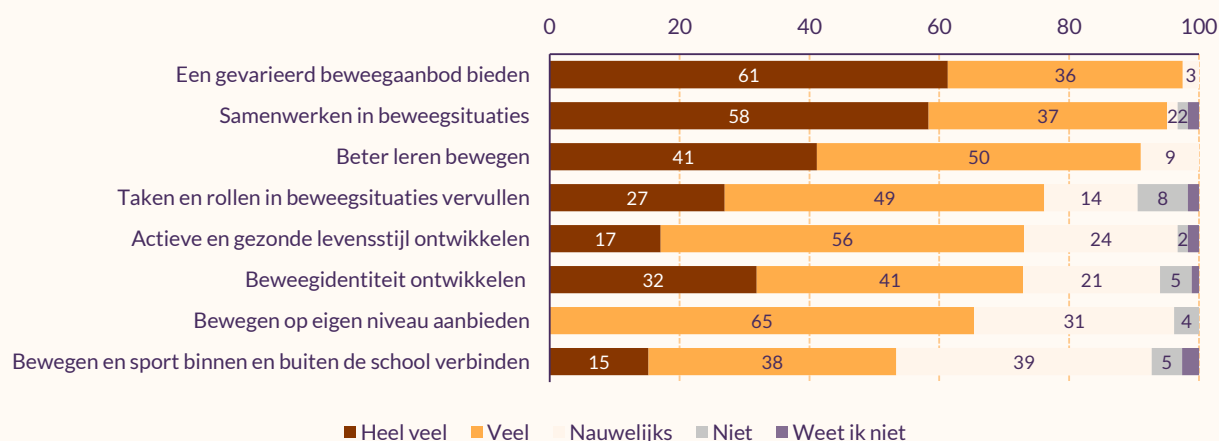
In de vragenlijst hebben we schoolleiders gevraagd in welke mate hun schoollocatie het afgelopen schooljaar aandacht heeft besteed aan de acht grote opdrachten. Hieruit komt naar voren dat (bijna) alle schoollocaties aandacht besteden aan het aanbieden van een gevarieerd beweegaanbod (97%) en samenwerken in beweegsituaties (95%, [figuur 5.3](#)).

Scholen in het s(b)o besteden een stuk meer aandacht aan bewegen op eigen niveau aanbieden (96% en 97%) dan scholen in het vso (65%).

Figuur 5.3

Aandacht voor de acht grote opdrachten van het leergebied bewegen en sport

(in procenten, n=73)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

5.5 Vakinhoudelijke inbedding van het vak lichamelijke opvoeding

71 procent van de schoolleiders geeft aan dat hun schoollocatie over een beschreven beleid voor LO beschikt (niet in figuur). Dit percentage is ongeveer gelijk met het so (70%) en ligt hoger dan bij het sbo (59%).

In dit beleid staat voornamelijk de visie voor het vak bewegingsonderwijs, maar ook de inhoud van de lessen en de bijbehorende (kern)doelen. Vaak in de vorm van een vakwerkplan. Ook concrete zaken zoals regels tijdens de les, lestijden, jaarplanning, beoordeling en andere afspraken komen voorbij.

11 procent geeft aan geen geschreven beleid te hebben en 18 procent weet het niet.

Vakwerkplan

De meeste schoolleiders geven aan een vakwerkplan voor LO te hebben (75%, niet in figuur). Dit ligt ongeveer gelijk met het so (74%) en iets hoger dan het sbo (68%). Het is minder dan het aandeel scholen in het vso met een jaarplanning en/of vakwerkplan in 2019 (87%, niet in figuur)¹⁹.

In 2023 geeft de helft (51%) aan een vakwerkplan te hebben dat minder dan vijf jaar oud is. Ongeveer een kwart (24%) heeft een vakwerkplan dat meer dan vijf jaar oud is (niet in figuur)

Beoordeling

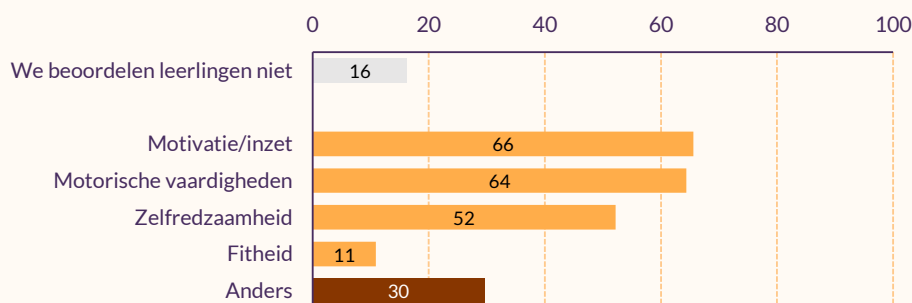
De meeste schoolleiders (84%) geven aan de leerlingen op hun schoollocatie te beoordelen voor LO. Dit ligt iets hoger dan in het so (78%) en is ongeveer gelijk met het sbo (85%).

Twee derde (64%) beoordeelt op motivatie/inzet en twee derde (64%) op motorische vaardigheden (figuur 5.4). Eén derde (30%) geeft aan iets anders te beoordelen. Hun antwoorden zijn vooral gericht op sociale vaardigheden (bijvoorbeeld samenwerken) en andere componenten die met gedrag te maken hebben, zoals omgaan met winst en verlies, en zich aan afspraken houden.

Figuur 5.4

Beoordeling lichamelijke opvoeding binnen het voortgezet speciaal onderwijs

(in procenten, n=73)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

We hebben schoolleiders in het vso ook gevraagd op welke manier ze deze beoordeling geven: formatief of summatief. Bij een formatieve beoordeling geef je leerlingen feedback over hun ontwikkeling of voortgang. Bij een summatieve

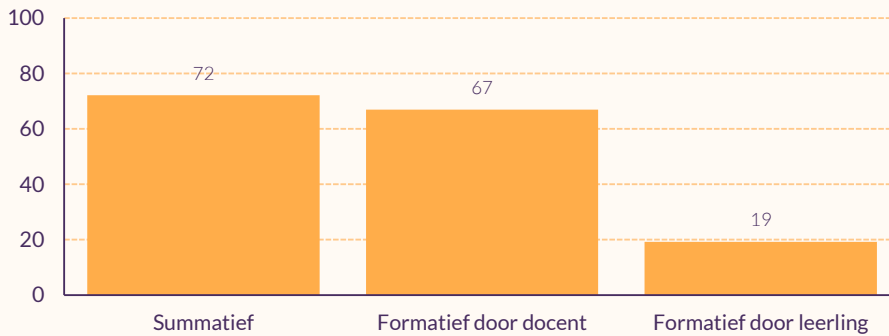
¹⁹ Dit verschil is waarschijnlijk te verklaren doordat de vraagstelling anders was. In 2019 vroegen we naar een vakwerkplan en/of jaarplanning, in 2023 enkel naar een vakwerkplan.

beoordeling kijk je in hoeverre leerlingen aan de norm of leerdoelen voldoen, bijvoorbeeld met een rapportcijfer of O/V/G.

De meerderheid van de schoolleiders geeft aan dat ze summatief beoordelen (72%, [figuur 5.5](#)). 67 procent gebruikt formatieve beoordelingen door de docent, en 19 procent gebruikt formatieve beoordelingen door de leerlingen zelf.

Figuur 5.5
Manier van beoordelen in het voortgezet speciaal onderwijs

(eenheid, n=73)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Leerlingvolgsysteem en motorische test

Bijna de helft van de schoollocaties voor het vso (47%) volgen volgens schoolleiders de vorderingen van leerlingen voor LO op individueel niveau via een leerlingvolgsysteem en/of motorische test (niet in figuur).

Scholen met een leerlingvolgsysteem en/of motorische test (n=32) gebruiken het vaakst een zelfontwikkeld leerlingvolgsysteem (19%) of een algemeen leerlingvolgsysteem, zoals Parnassys (16%). 13 procent van de scholen gebruikt Edumaps. Verder noemen enkele schoolleiders VolgMij en SOMToday.

Bijna de helft van de schoolleiders geeft aan geen leerlingvolgsysteem en/of motorische test te gebruiken (46%) en 7 procent weet het niet.

Passende ondersteuning

Drie kwart van de schoolleiders geeft aan dat het lukt om alle leerlingen tijdens de lessen LO passende ondersteuning te bieden (76%, niet in figuur). Dit ligt ongeveer gelijk met het so (74%) en iets hoger dan het sbo (66%).

24 procent geeft aan dat dit niet lukt. Vooral vanwege de complexiteit en de diversiteit van de leerlingen, waardoor er meer ondersteuning nodig is. Bijvoorbeeld door een extra leerkracht of onderwijsassistent. Ook benoemen ze dat er soms te weinig tijd is.

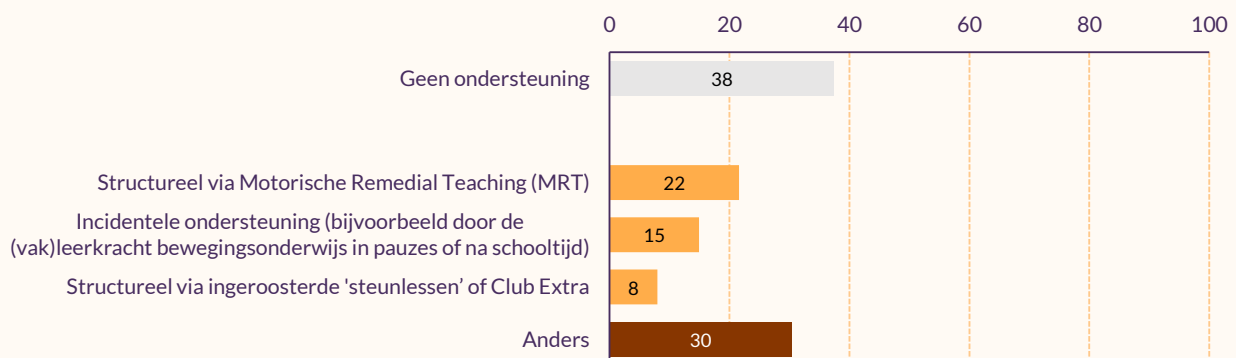
Op de vraag of er leerlingen zijn die structureel niet mee kunnen doen met de lessen LO, geeft 81 procent van de schoolleiders aan dat dit niet het geval is (niet in figuur). Ongeveer één vijfde (19%) geeft aan dat er wel structureel leerlingen zijn die niet mee kunnen doen, en dat dit gemiddeld één kind per klas is. Dat komt voornamelijk gericht door de lichamelijke beperking van een kind of doordat zij begeleiding nodig hebben op gedragsregulatie.

65 procent van de schoolleiders geeft aan dat hun schoollocatie deze leerlingen alternatieven biedt voor LO. Dit ligt ongeveer gelijk met het so (59%) en een stuk lager dan het sbo (83%). De alternatieven die ze op het vso bieden, zijn voornamelijk gericht op individuele beweegmomenten (wandelen of fietsen). Ook helpen bij de gymles benoemen schoolleiders als een alternatief.

Op het gebied van motorische vaardigheden geeft 75 procent aan extra ondersteuning te bieden aan leerlingen met een motorische achterstand. De meest gebruikte manier hiervoor is MRT (22%, [figuur 5.6](#)). Ook geeft een groot gedeelte aan een andere manier van ondersteuning te bieden. Hun antwoorden zijn voornamelijk gericht op de (samenwerking met) fysiotherapie, maar ook op andere vormen van therapie (zoals ergo- of psychomotorische therapie).

Figuur 5.6
Ondersteuning aan leerlingen met een motorische achterstand

(in procenten, n=73)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

5.6 Invloed van coronamaatregelen

We hebben schoolleiders gevraagd in hoeverre zij nog gevolgen merken van de coronamaatregelen bij enerzijds de leerlingen (bijvoorbeeld op fysiek, mentaal of sociaal vlak) en anderzijds de organisatie (bijvoorbeeld omdat de lessen LO vaker buiten plaatsvinden). Schoolleiders geven aan dit meer te ervaren op het niveau van de leerlingen (30%) dan op het niveau van de organisatie (3%, niet in figuur).

Schoolleiders zien bij leerlingen vooral negatieve gevolgen op het gebied van sociale interactie, maar ook op het gebied van bewegen. Volgens hen bewegen leerlingen

minder, zijn ze minder fit en bewegen ze ook minder goed (motorische achterstand). Gevolgen die samenhangen met de organisatie (n=2) zijn gericht op een andere manier van bewegingsonderwijs, bijvoorbeeld online beweeglessen of bewegingsonderwijs buiten.

5.7 Motivatie bij leerlingen

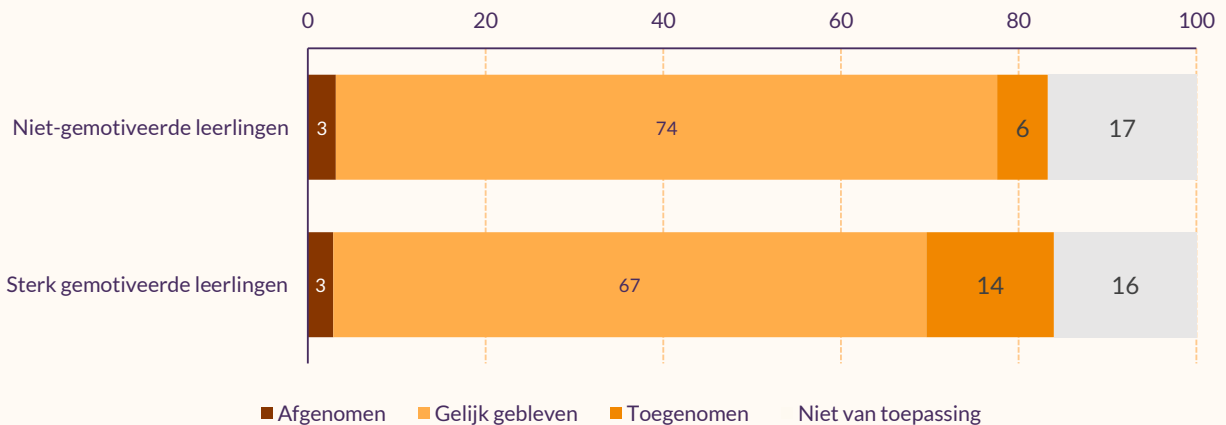
We hebben schoolleiders in het vso gevraagd naar het percentage van de leerlingen dat niet, normaal en sterk gemotiveerd is voor LO op hun schoollocatie. Het percentage normaal gemotiveerde leerlingen ligt gemiddeld het hoogst (54%). Daarna volgen sterk gemotiveerde leerlingen (35%). Niet-gemotiveerde leerlingen zijn er het minst (11%, niet in figuur).

De meerderheid geeft aan dat het percentage sterk gemotiveerde leerlingen en niet-gemotiveerde leerlingen gelijk is gebleven (figuur 5.7). Schoolleiders geven vaker aan dat het aandeel sterk gemotiveerde leerlingen is toegenomen dan dat het aandeel niet-gemotiveerde leerlingen is toegenomen.

Figuur 5.7

Mate waarin motivatie bij leerlingen in het voortgezet speciaal onderwijs is veranderd

(in procenten, n=73)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Schoolleiders die aangaven dat de motivatie bij leerlingen voor LO in de afgelopen vijf jaar is af- of toegenomen, hebben we gevraagd wat hiervoor hun verklaring is. Zij geven aan dat de toename in motivatie bijvoorbeeld komt door een nieuwe vakleerkracht die de lessen op een andere manier inricht. Of door meer ondersteuning/begeleiding door groepsleerkrachten en onderwijsassistenten.

Redenen voor een afname in motivatie zijn bijvoorbeeld dat kinderen minder bewegen/buitenspelen of dat ze minder samen bewegen (liever alleen).

5.8 Tevredenheid over lichamelijke opvoeding

Schoolleiders in het vso beoordelen de kwaliteit van LO op hun schoollocatie met een gemiddeld rapportcijfer van 7,8 (spreiding 3-9, niet in figuur). Dit is vergelijkbaar met 2019 (rapportcijfer 7,9).

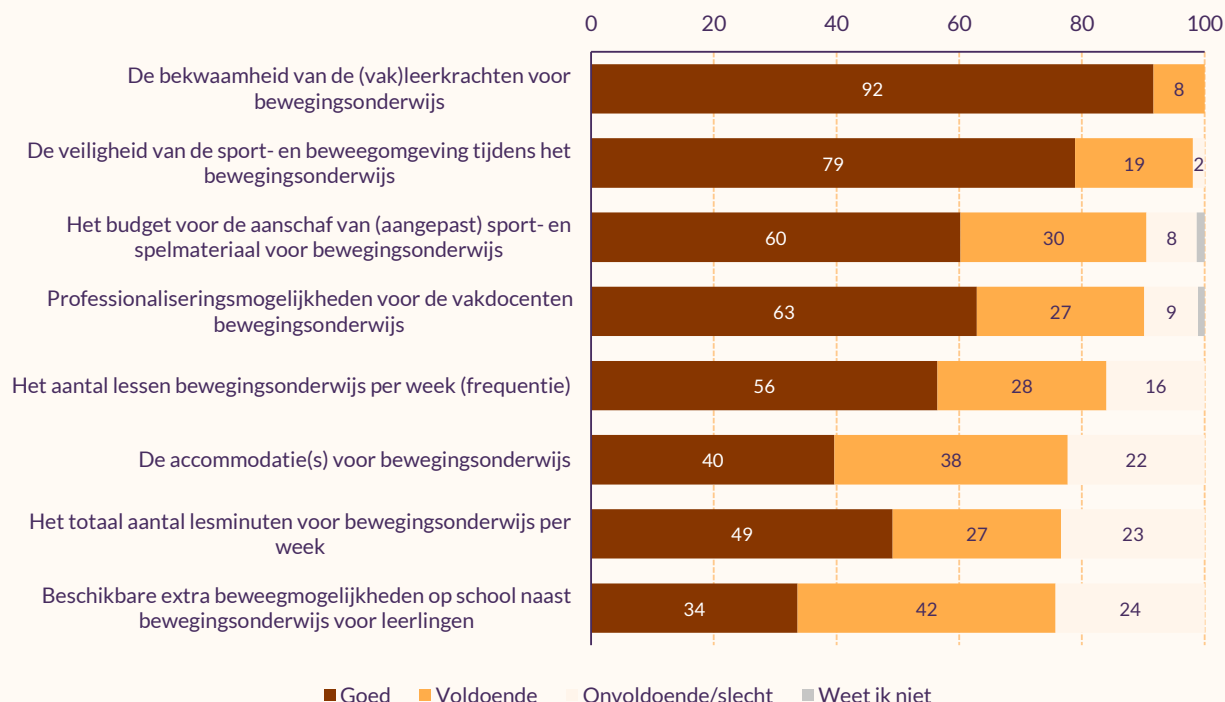
Tevredenheid over aspecten van LO

Over het algemeen zijn schoolleiders in het vso positief over de verschillende aspecten van LO op hun schoollocatie. Alle aspecten worden door minimaal drie kwart van de schoolleiders met een voldoende of goed beoordeeld (76%, [figuur 5.8](#)). De bekwaamheid van de (vak)leerkrachten (100%) en de veiligheid van de sport- en bewegingomgeving tijdens het bewegingsonderwijs (98%) beoordelen zelfs (bijna) alle schoolleiders met een voldoende of goed.

Ze zijn het minst tevreden over de accommodatie, het totale aantal lesminuten voor bewegingsonderwijs per week en de beschikbare extra beweegmogelijkheden voor leerlingen op school naast de lessen LO. Ongeveer een kwart van de schoolleiders beoordeelt dit laatste als onvoldoende.

Figuur 5.8
Beoordeling van schoolleiders van verschillende aspecten van LO

(in procenten, n=73)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Belemmeringen voor lichamelijke opvoeding

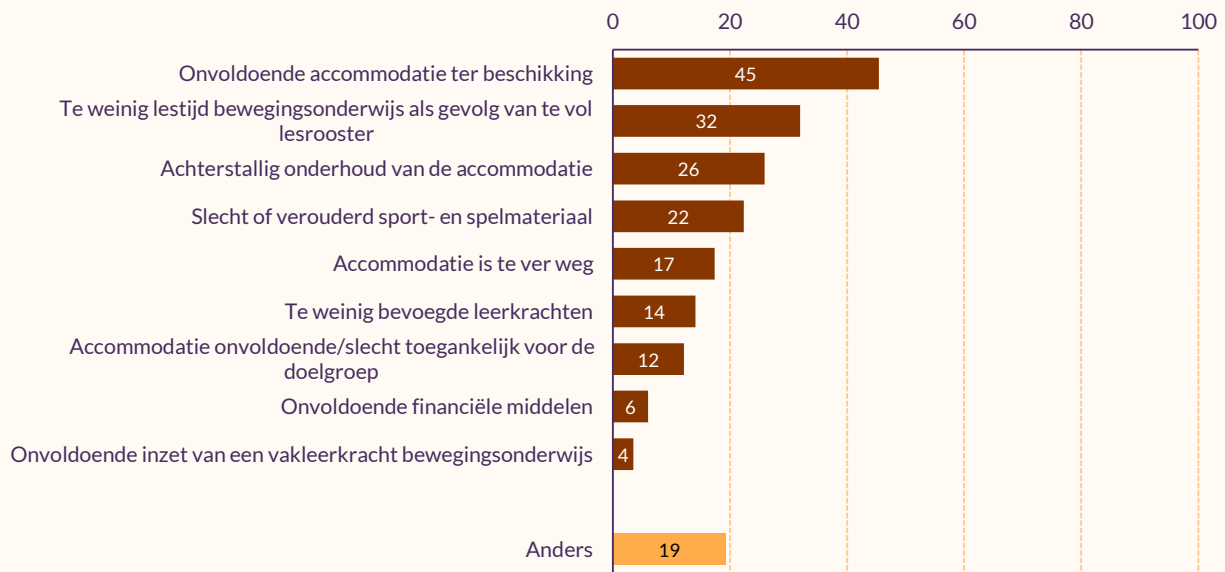
Ruim een derde (37%) van de schoolleiders geeft aan geen belemmeringen te ervaren bij LO (niet in figuur). De overige schoolleiders lopen vaak aan tegen een tekort aan accommodatie (45%, [figuur 5.9](#)).

Enkele schoolleiders noemen andere mogelijke belemmeringen. Vooral te weinig lestijd voor bewegingsonderwijs of een te vol lesrooster. Daarnaast noemen ze belemmeringen als een te kleine accommodatie of te weinig opbergruimte.

Figuur 5.9

Belemmeringen die schoolleiders ervaren bij lichamelijke opvoeding

(in procenten, n=45)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Wensen

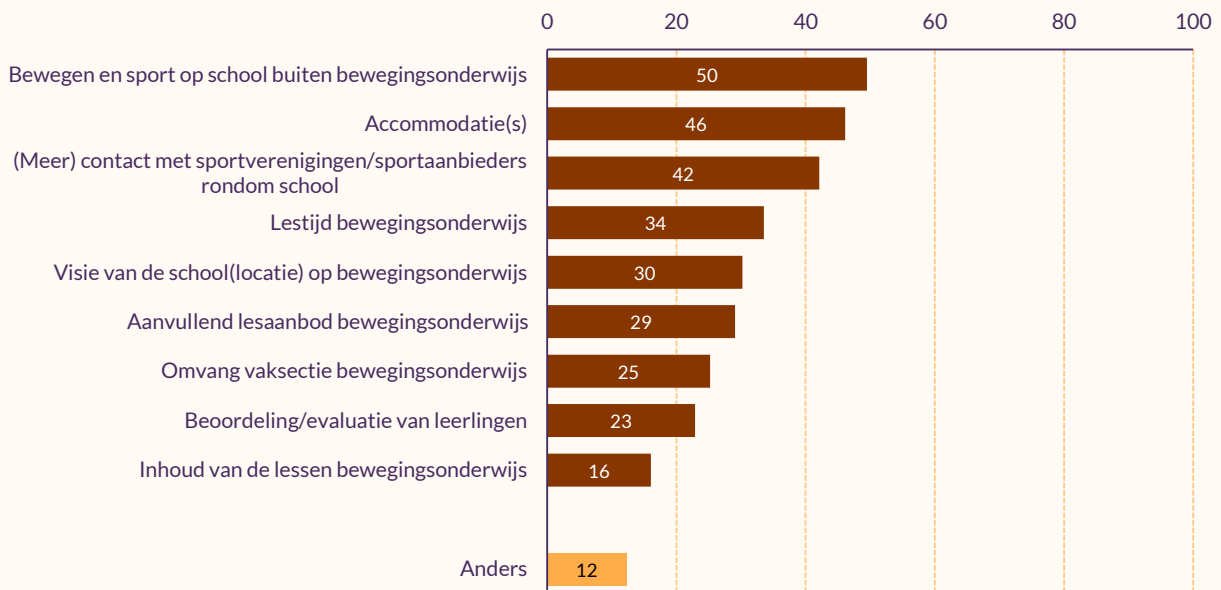
9 procent van de schoolleiders geeft aan geen wensen te hebben om iets binnen LO te veranderen (niet in figuur). De overige schoolleiders willen graag iets veranderen op het gebied van bewegen en sport op school buiten de lessen LO (50%) en aan de accommodatie (46%, [figuur 5.10](#)).

12 procent van de schoolleiders heeft via open antwoorden aangegeven iets anders aan LO te willen veranderen (niet in figuur). Hun wensen zijn vooral gericht op het implementeren van bewegend leren en het hebben van meer vakdocenten.

Figuur 5.10

Wensen van schoolleiders voor verandering binnen lichamelijke opvoeding

(in procenten, n=67)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

5.9 Aanvullend sport- en beweegaanbod

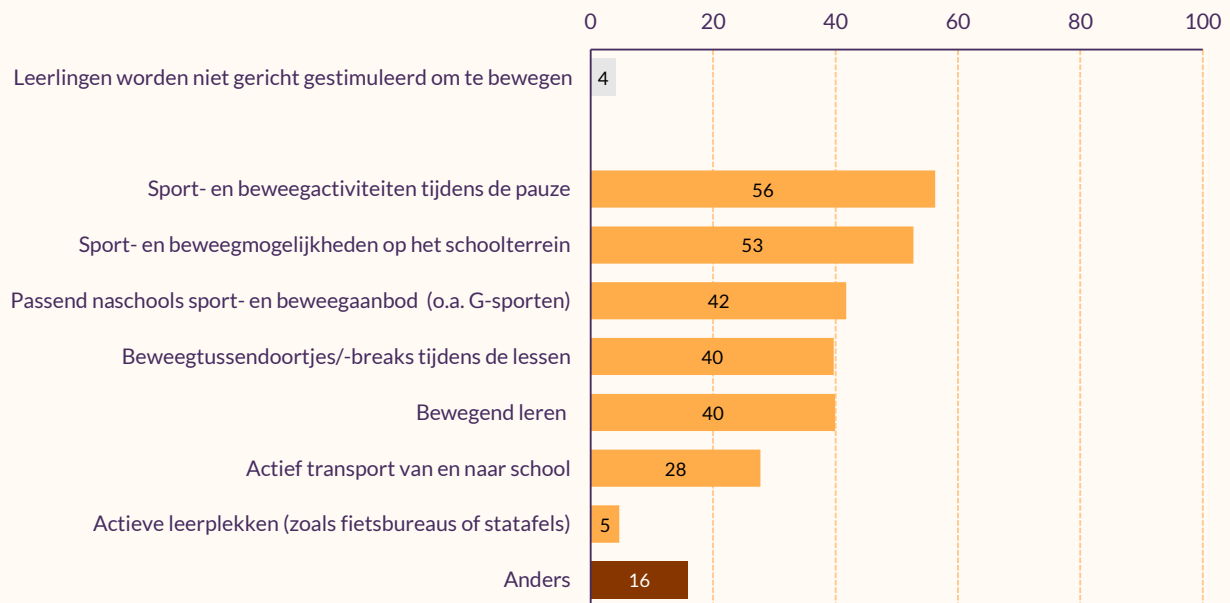
Sport en bewegen naast LO

Bijna alle schoolleiders (96%) geven aan dat ze hun leerlingen ook buiten de lessen LO stimuleren om te bewegen (figuur 5.11). Zij doen dit het meest door sport- en beweegactiviteiten aan te bieden tijdens de pauze (56%) en via sport- en beweegmogelijkheden op het schoolterrein (53%).

Figuur 5.11

Manieren waarop scholen leerlingen buiten de lessen LO stimuleren om te bewegen

(in procenten, n=73)

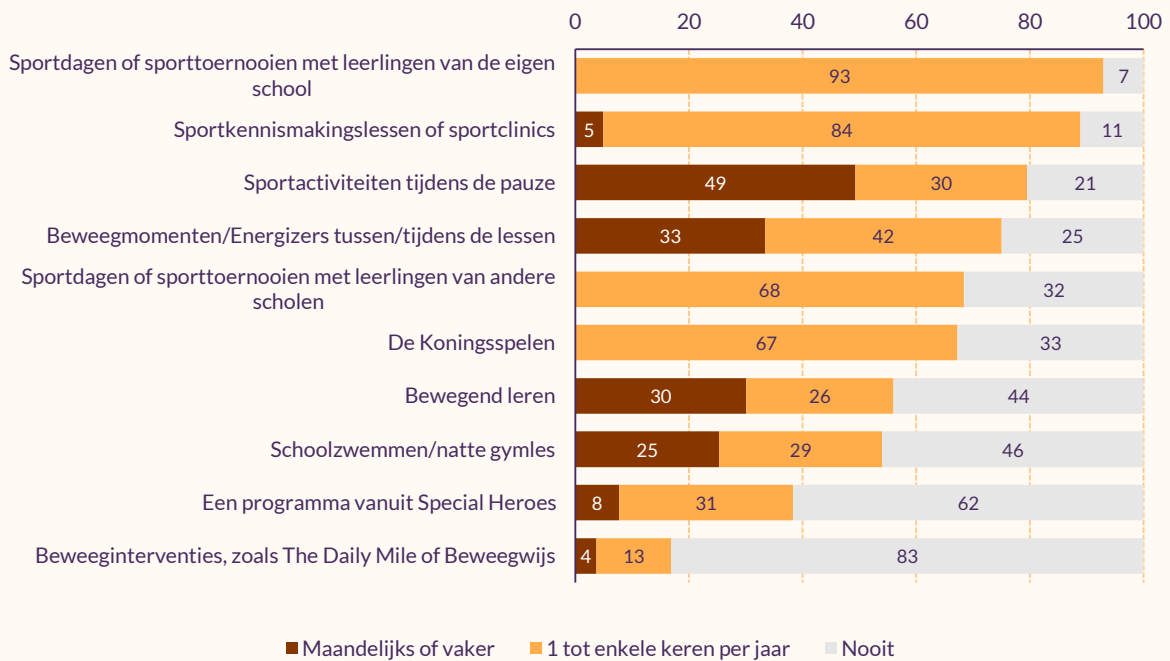

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Als niet-structureel sport- en beweegaanbod tijdens schooltijd maken scholen het meest gebruik van sportdagen of sporttoernooien met leerlingen van de eigen school (93%, [figuur 5.12](#)). Als structureel en frequent gebruikt sport- en beweegaanbod (maandelijks of vaker) gebruiken ze vaak sportactiviteiten tijdens de pauze (49%). Bij het s(b)o zijn dit vaker beweegmomenten/energizers tussen of tijdens het leren.

Figuur 5.12
Sport- en beweegaanbod tijdens schooltijd

(in procenten, n=73)

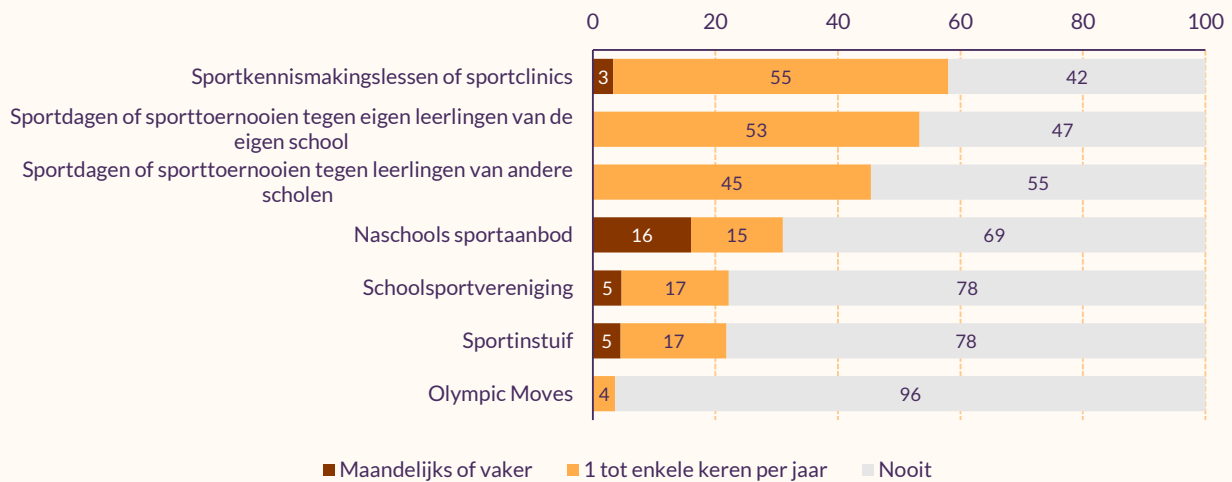

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Na schooltijd bestaat het incidentele sport- en beweegaanbod vooral uit sportkennismakingslessen of sportclinics (58%, [figuur 5.13](#)). Structureel sport- en beweegaanbod na schooltijd (maandelijks of vaker) betreft vaak sport- en beweegactiviteiten tijdens het naschoolse aanbod (16%). Het sport- en beweegaanbod tijdens schooltijd is veel groter dan dat na schooltijd.

Figuur 5.13
Sport- en beweegaanbod na schooltijd

(in procenten, n=73)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

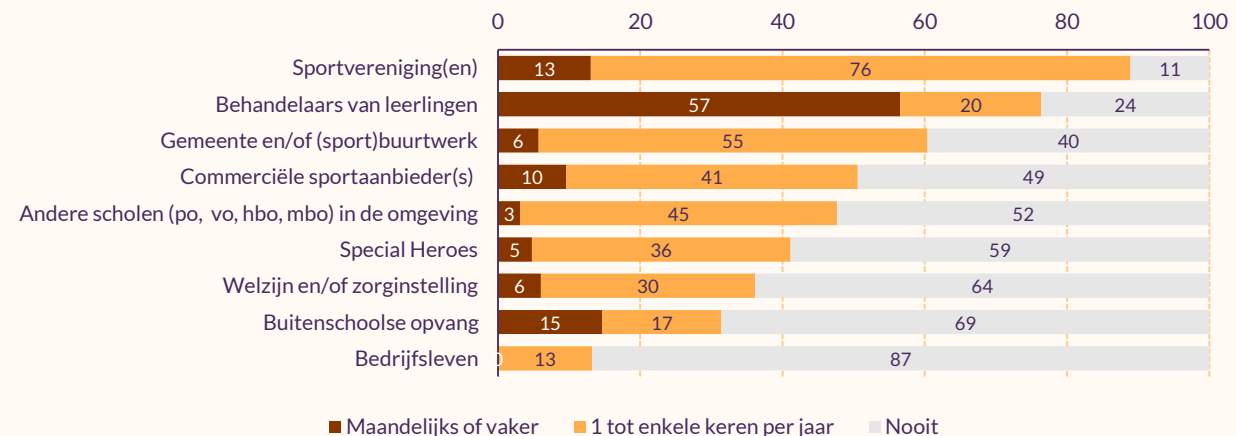
Samenwerking

Een groot deel van de schoollocaties werkt volgens schoolleiders, binnen en/of buiten schooltijd, samen met sportverenigingen (89%) en de behandelaars van leerlingen (77%, [figuur 5.14](#)). Met behandelaars van leerlingen werken ze het meest intensief samen: meer dan de helft van de schoollocaties werkt (vrijwel) maandelijks of vaker met hen samen (57%).

Met andere externe partijen werken ze nauwelijks samen. Met name het bedrijfsleven wordt niet bij scholen in het vso betrokken.

Figuur 5.14
Samenwerkingen binnen het voortgezet speciaal onderwijs

(in procenten, n=73)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Buurtsportcoaches

Op bijna een kwart van de schoollocaties in het vso (23%) is volgens schoolleiders in elk geval één keer per jaar een buurtsportcoach actief (niet in figuur). Dit is gedaald ten opzichte van 2019 (44%, niet in figuur). Op 9 procent van de scholen is de buurtsportcoach minimaal wekelijks aanwezig.

De vier meest genoemde taken van een buurtsportcoach op het vso zijn (niet in figuur):

- leerlingen/ouders doorverwijzen naar sportmogelijkheden in de gemeente (28%);
- andere beweegactiviteiten geven onder schooltijd (25%);
- buitenschools sport- en beweegaanbod op school organiseren, zoals toernooien, lessen, clinics en schoolsportverenigingen (23%);
- advies geven aan (vak)leerkrachten over sport en bewegen (onder schooltijd, 23%).

De percentages bij deze taken van de buurtsportcoaches in het vso liggen een stuk lager dan in het s(b)o. Hieruit kunnen we concluderen dat buurtsportcoaches minder actief zijn in het vso dan in het s(b)o.

Schoolleiders in het vso beoordelen de buurtsportcoaches met een gemiddelde van een 6,8 (niet in figuur). Dit ligt iets lager dan in het so (7,4) en het sbo (7,1).

5.10 Gezondheid op school

Bijna alle schoolleiders (95%) geven aan dat zij vinden dat een schoollocatie een gezonde leefstijl van leerlingen actief moet stimuleren (niet in figuur). 1 procent vindt van niet, en 3 procent weet het niet.

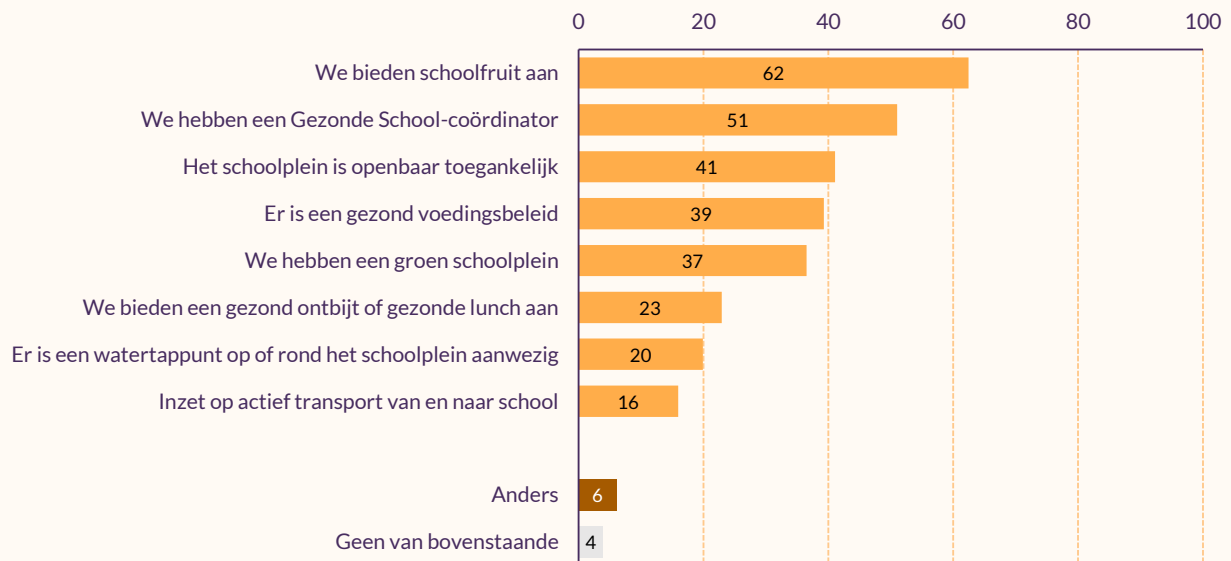
34 procent van de schoolleiders geeft aan dat hun schoollocatie een beschreven beleid heeft op het vlak van gezondheidsbevordering bij leerlingen (niet in figuur). Dit is nagenoeg gelijk aan 2019 (36%, niet in figuur). 30 procent van de schoolleiders heeft geen geschreven beleid, en 36 procent weet het niet.

In het Nationaal Preventieakkoord komen verschillende acties terug die scholen kunnen uitvoeren voor een gezonde schoolomgeving ([figuur 5.15](#)). De meeste schoollocaties bieden schoolfruit aan (62%). Ongeveer de helft heeft een Gezonde School-coördinator (51%).

Figuur 5.15

Aandeel schoollocaties voor voortgezet speciaal onderwijs dat acties voor een gezonde schoolomgeving uit het Nationaal Preventieakkoord uitvoert, volgens schoolleiders

(in procenten, n=73)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Praktijkonderwijs

In dit hoofdstuk beschrijven we de resultaten voor het praktijkonderwijs. De volgende onderwerpen komen aan bod: lestijd, organisatie leerkrachten LO, accommodatie, doelen LO, vakinhoudelijke inbedding, invloed van corona, motivatie leerlingen, tevredenheid LO, aanvullend sport- en beweegaanbod en gezondheid op school.

Bijna de helft (42%) van de schoolleiders die praktijkonderwijs op hun schoollocatie hebben, geeft aan dat deze afdeling geen deel uitmaakt van een scholengemeenschap. Eén derde (31%) maakt deel uit van een scholengemeenschap die het praktijkonderwijs combineert wordt met vmbo, havo en vwo. Bij ongeveer één vijfde (18%) is de combinatie alleen met het vmbo.

6.1 Lestijd lichamelijke opvoeding

85 procent van de scholen voor praktijkonderwijs werken met leerjaren, de andere scholen werken met fasen (15%, niet in tabel). Voor beide soorten blijkt het aantal lessen lichamelijke opvoeding (LO) per week af te nemen van gemiddeld 2,6/2,7 lessen per week naar 1,4/1,8 lessen per week in leerjaar 4/fase 4 (tabel 6.1).

Schoolleiders geven aan gemiddeld 146 minuten in te roosteren voor LO per week in leerjaar 1. Dit neemt af tot gemiddeld 77 minuten per week in leerjaar 4.

Hun inschatting van de effectieve lestijd per week in leerjaar 1 is 120 minuten, en in leerjaar 4 nog 63 minuten. Hiermee bedoelen we de tijd die de leerlingen daadwerkelijk in de gymzaal zijn, dus exclusief reistijd naar de gymzaal en omkleden. Dit is ongeveer 18 procent minder dan de ingeroosterde lestijd.

Ook als we kijken naar de fasen, neemt zowel de ingeroosterde lestijd als de effectieve lestijd af (tabel 6.1).

In vergelijking met 2019 en 2015 zijn weinig verschillen zichtbaar in aantal lessen en lesminuten per week. Opvallend is wel dat het aantal lessen iets afgenomen is, terwijl de totale ingeroosterde lestijd per week juist iets toegenomen lijkt te zijn in de eerste twee/drie leerjaren/fases.

Tabel 6.1

Gemiddeld aantal lessen per week en gemiddelde totale ingeroosterde lestijd per week

(in minuten, praktijkonderwijs 2023 (n=68), 2019 (n=78), 2015 (n=92))

	Aantal lessen per week			Totale ingeroosterde lestijd per week		
	2023	2019	2015	2023	2019	2015
Leerjaar 1	2,6	2,9	2,9	146,1	137	132
Leerjaar 2	2,3	2,6	2,8	128,3	124	127

Leerjaar 3	1,9	2,3	2,5	109,4	110	112
Leerjaar 4	1,4	1,7	2,1	76,6	82	93
Latere leerjaren*	...	1,2	1,7	40,5	59	76
Fase 1	2,7	3,1	3,1	170,7	145	142
Fase 2	2,2	2,6	2,9	122,4	119	128
Fase 3	1,8	1,8	2,2	88,5	82	99
Eventueel latere fasen	0,6	Niet gevraagd	Niet gevraagd	32,2	Niet gevraagd	Niet gevraagd

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023

* Niet gevraagd in 2023.

6.2 Organisatie leerkrachten bewegingsonderwijs

De meeste schoollocaties in het praktijkonderwijs hebben twee of drie vakleerkrachten LO (38% en 34%) in dienst (niet in figuur). Op één vijfde van de schoollocaties (19%) is één vakleerkracht in dienst en op 8 procent zijn er vier tot zes vakleerkrachten in dienst.

Gemiddeld is er per schoollocatie 1,6 fte aan LO-leerkrachten aangesteld. Dit ligt iets hoger dan in het vso (1,2 fte).

6.3 Accommodatie

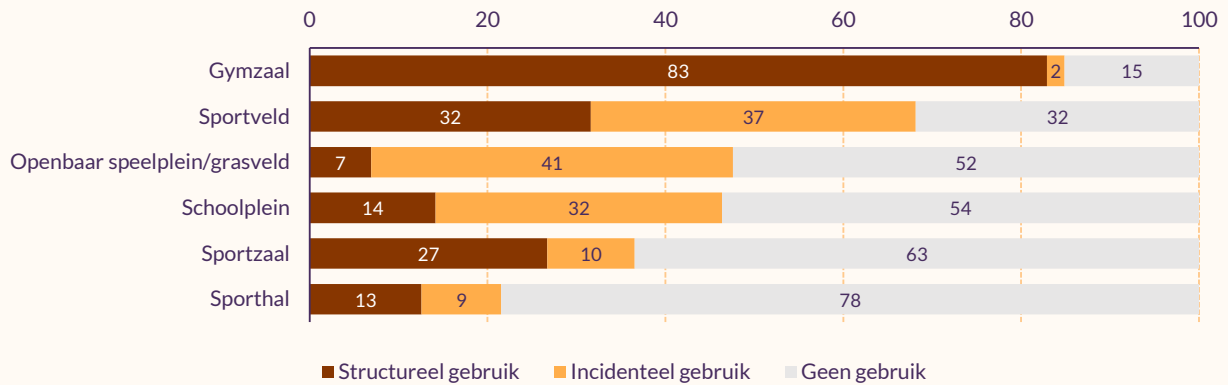
Voor LO gebruiken scholen in het praktijkonderwijs het meest de gymzaal (85%), en ook voornamelijk structureel ([figuur 6.1](#)). Daarnaast gebruikt 32 procent van de scholen het sportveld structureel voor LO, en 37 procent incidenteel. Dit ligt een stuk hoger dan bij het s(b)o en vso, waar scholen naast de gymzaal vooral het schoolplein gebruiken. Van een sportzaal of sporthal maken scholen relatief weinig gebruik (24% en 15%).

De gymzaal is bij 83 procent van de schoollocaties bij de school zelf. Bij de sportzaal en sporthal is dit bij ongeveer een kwart van de schoollocaties het geval (27% en 23%, niet in figuur).

Figuur 6.1

Mate van gebruik van voorzieningen voor lichamelijke opvoeding

(in procenten, n=68)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

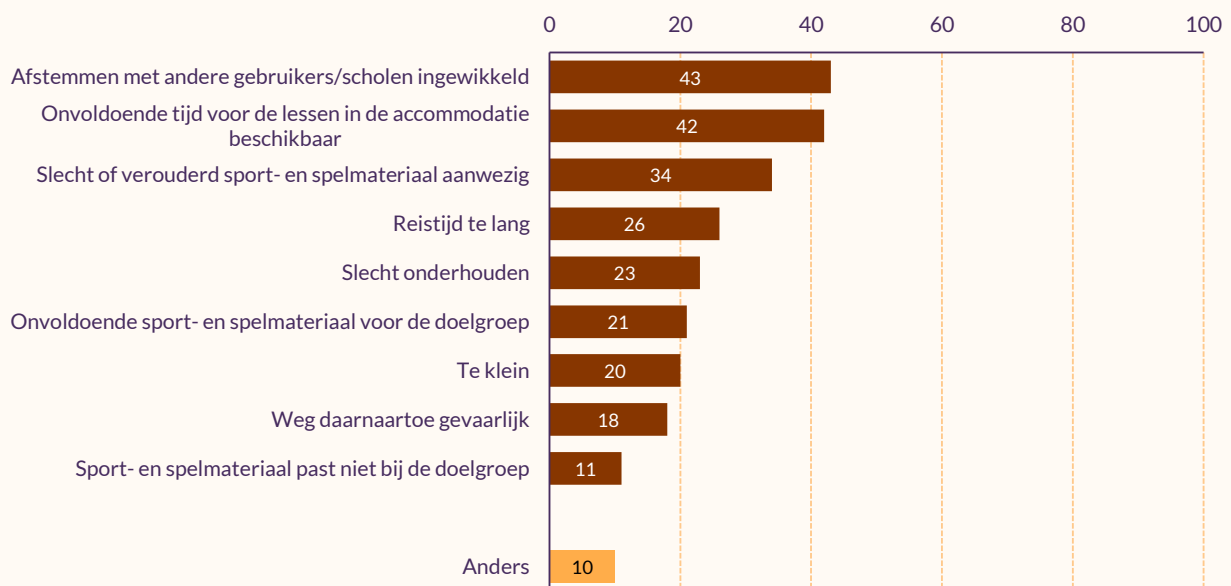
Knelpunten voorzieningen

43 procent van de schoolleiders geeft aan geen knelpunten te ervaren als het gaat om voorzieningen voor LO. Schoolleiders die op hun schoollocatie wel knelpunten ervaren (n=38), noemen voornamelijk dat het ingewikkeld is om met andere gebruikers/scholen af te stemmen (43%, [figuur 6.2](#)). Andere knelpunten zijn bijvoorbeeld het lawaai in de accommodatie of de wifi faciliteiten.

Figuur 6.2

Ervaren knelpunten bij het gebruik van de voorzieningen voor bewegingsonderwijs

(in procenten, n=38)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

6.4 Doelen lichamelijke opvoeding

Afgelopen jaren besteed curriculum.nu aandacht aan de herziening van het curriculum, ook voor het leergebied bewegen en sport. Hieruit hebben zij acht grote opdrachten geformuleerd die beschrijven wat de leerlingen vanuit de visie van bewegingsonderwijs nodig hebben om de wereld te begrijpen en om in die wereld adequaat te kunnen handelen (zie inleiding).

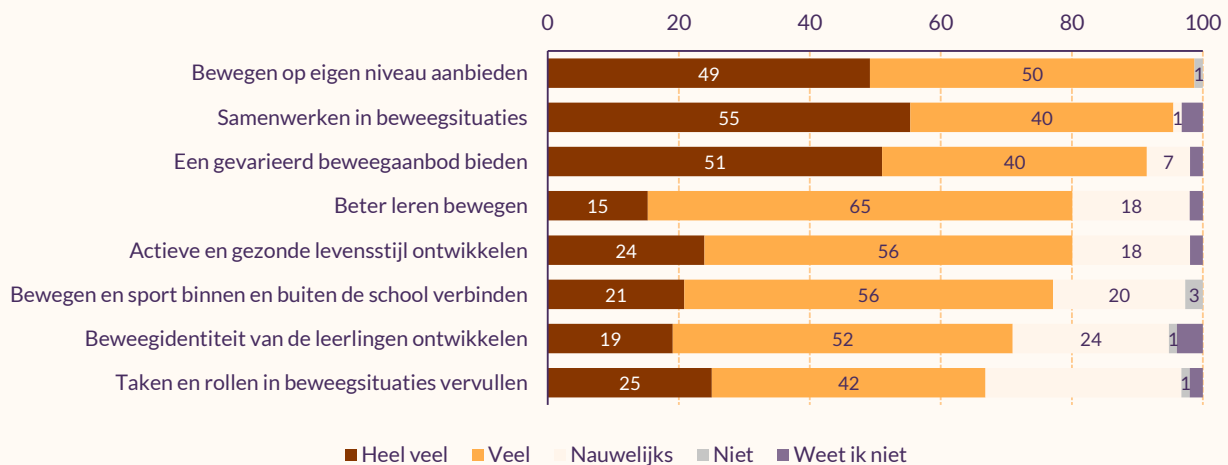
In de vragenlijst hebben we schoolleiders gevraagd in welke mate hun schoollocatie het afgelopen schooljaar aandacht heeft besteed aan de acht grote opdrachten. Hieruit komt naar voren dat (bijna) alle schoollocaties aandacht besteden aan bewegen op eigen niveau aanbieden (99%) en samenwerken in beweegsituaties (95%, [figuur 6.3](#)).

Op het praktijkonderwijs en s(b)o besteden scholen een stuk meer aandacht aan bewegen op eigen niveau aanbieden (99%, 97% en 93%) dan op het vso (65%).

Figuur 6.3

Aandacht voor de acht grote opdrachten van het leergebied bewegen en sport

(in procenten, n=68)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

6.5 Vakinhoudelijke inbedding van het vak LO

Twee derde van de schoolleiders (68%) geeft aan dat hun schoollocatie over een beschreven beleid voor LO beschikt (niet in figuur). Dit is ongeveer gelijk aan het (v)so (71% en 70%) en iets hoger dan bij het sbo (59%).

In dit beleid staat voornamelijk de visie voor het vak LO (bijvoorbeeld plezier in bewegen), maar ook de inhoud van de lessen en de bijbehorende leerlijnen en (kern)doelen. Vaak in de vorm van een vakwerkplan. Ook concrete zaken zoals regels tijdens de les, lestijden, jaarplanning en andere afspraken komen voorbij.

Ongeveer een kwart geeft aan geen geschreven beleid te hebben (23%) en 10 procent weet het niet.

Vakwerkplan

De meeste schoolleiders geven aan een vakwerkplan voor LO te hebben (85%) (niet in figuur). Dit ligt hoger dan in het (v)so (75% en 74%) en in het sbo (68%).

Drie kwart (75%) geeft aan een vakwerkplan te hebben dat minder dan vijf jaar oud is. Ook dit percentage ligt een stuk hoger dan bij de andere vormen van gespecialiseerd onderwijs. 10 procent heeft een vakwerkplan dat meer dan vijf jaar oud is.

Beoordeling

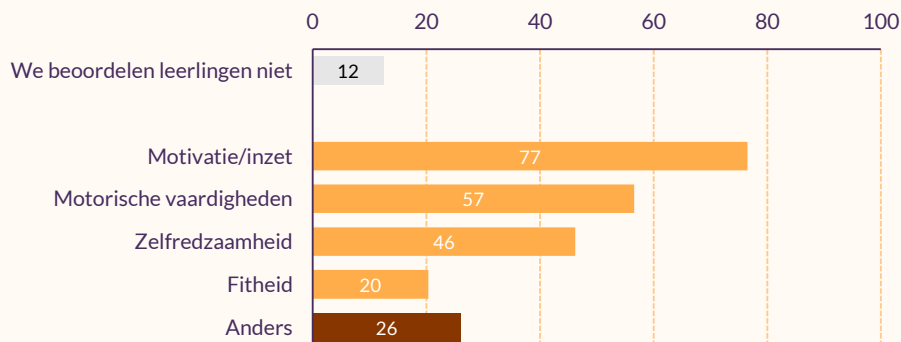
Twee derde van de schoolleiders (66%) geeft aan de leerlingen op hun schoollocatie te beoordelen voor LO. Dit ligt lager dan in het vso (84%), so (78%) en sbo (85%).

Drie kwart van de schoolleiders in het praktijkonderwijs (77%) beoordeelt op motivatie/inzet en ruim de helft (57%) op motorische vaardigheden (**figuur 6.4**). Een kwart (26%) geeft aan iets anders te beoordelen. Hun antwoorden zijn vooral gericht op sociale vaardigheden (bijvoorbeeld samenwerken) en andere componenten die met gedrag te maken hebben. Zoals omgaan met winst en verlies, en zich aan afspraken houden.

Figuur 6.4

Beoordeling LO binnen het praktijkonderwijs

(in procenten, n=68)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

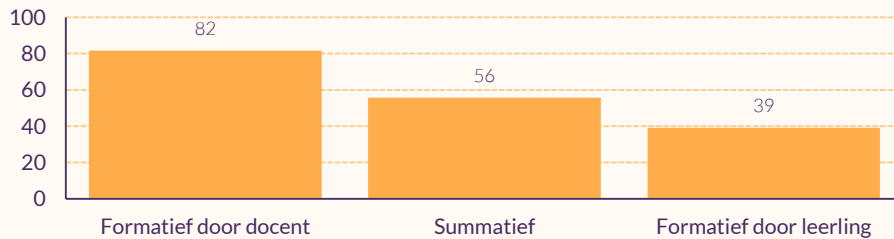
Aan schoolleiders in het praktijkonderwijs hebben we ook gevraagd op welke manier ze deze beoordeling geven: formatief of summatief. Bij een formatieve beoordeling geven ze leerlingen feedback over hun ontwikkeling of voortgang. Bij een summatieve beoordeling kijken ze in hoeverre leerlingen aan de norm of leerdoelen voldoen, bijvoorbeeld met een rapportcijfer of O/V/G.

De meerderheid van de schoolleiders geeft aan dat ze formatieve beoordeling door de docent gebruiken (82%, [figuur 6.5](#)). Dit wijkt af van het vso: daar beoordeelt de meerderheid op een summatieve manier.

Figuur 6.5

Manier van beoordelen in het praktijkonderwijs

(in procenten, n=68)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Leerlingvolgsysteem en/of motorische test

Ongeveer een kwart van de schoollocaties voor praktijkonderwijs (24%) volgt volgens schoolleiders vorderingen van leerlingen voor LO op individueel niveau via een leerlingvolgsysteem en/of motorische test (niet in figuur). Dit percentage ligt een stuk lager dan op het vso (47%), so (46%) en sbo (41%).

Scholen met een leerlingvolgsysteem en/of motorische test (n=16) in het praktijkonderwijs gebruiken het vaakst een algemeen leerlingvolgsysteem, al dan niet specifiek gericht op het praktijkonderwijs, zoals Presentis (n=5) of Profijit (n=4).

Twee derde (69%) van de schoolleiders geeft aan geen leerlingvolgsysteem of motorische test te gebruiken en 7 procent weet het niet.

Passende ondersteuning

Bijna drie kwart (71%) van de schoolleiders geeft aan dat het lukt om alle leerlingen tijdens de lessen LO passende ondersteuning te bieden (niet in figuur). Dit ligt ongeveer gelijk met het (v)so (76% en 74%) en hoger dan in het sbo (66%).

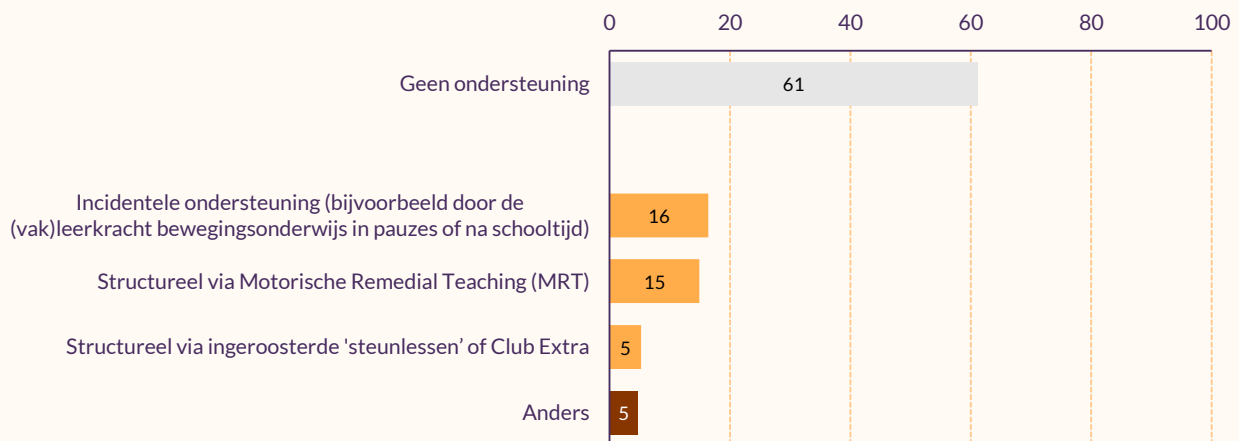
22 procent geeft aan dat dit niet lukt. Zij noemen hierbij vooral dat dit niet lukt vanwege de complexiteit en diversiteit van de leerlingen. Daardoor is meer ondersteuning nodig, omdat de verschillen tussen de leerlingen te groot zijn.

Op de vraag of er leerlingen zijn die structureel niet mee kunnen doen met de lessen LO, geeft 76 procent van de schoolleiders aan dat dit niet het geval is (niet in figuur). 22 procent geeft aan dat er wel structureel leerlingen zijn die niet mee kunnen doen met de lessen LO, en dat dit gemiddeld één kind per klas is.

Op het gebied van motorische vaardigheden geeft 37 procent aan extra ondersteuning te bieden aan leerlingen met een motorische achterstand (figuur 6.6). Dit ligt een stuk lager dan bij de andere onderwijsvormen binnen het gespecialiseerd onderwijs (sbo: 77%;, so: 72%; vso: 75%). De meerderheid van de schoolleiders uit het praktijkonderwijs geeft aan geen extra ondersteuning te bieden (61%).

Figuur 6.6
Ondersteuning aan leerlingen met een motorische achterstand

(in procenten, n=68)

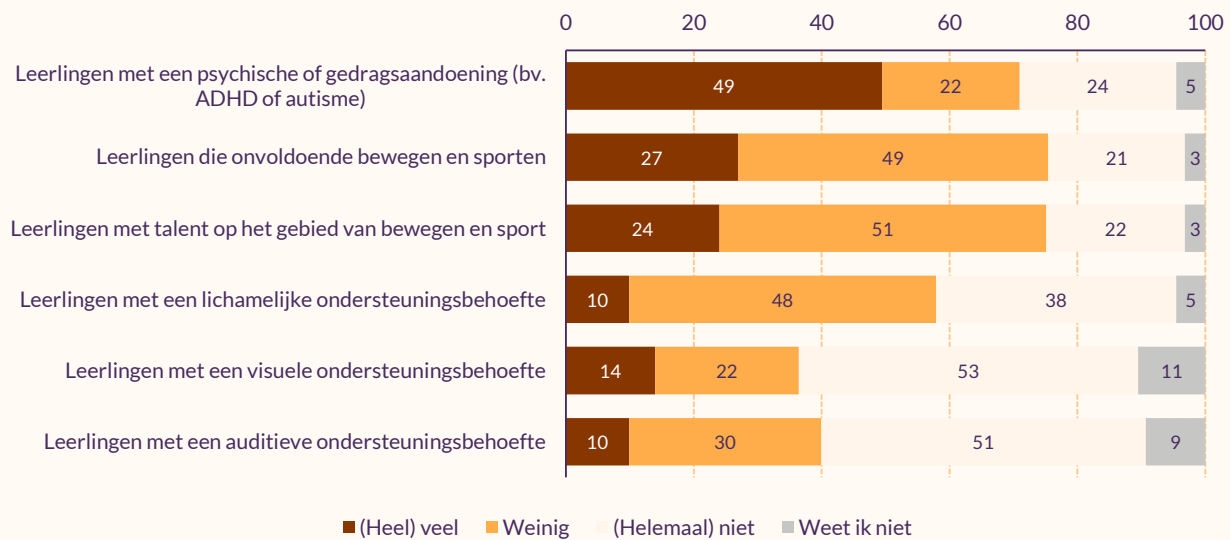
Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

We hebben schoolleiders in het praktijkonderwijs ook gevraagd in welke mate hun schoollocatie extra aandacht heeft voor specifieke doelgroepen op het gebied van bewegen en sport (figuur 6.7). Die extra aandacht kan zowel binnen als buiten de reguliere lessen LO plaatsvinden. De meeste aandacht besteden ze aan leerlingen met een psychische of gedragsaandoening (49%).

Figuur 6.7

Mate waarin volgens schoolleiders extra aandacht is voor specifieke doelgroepen op het gebied van bewegen en sport in het praktijkonderwijs

(in procenten, n=68)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

6.6 Invloed van coronamaatregelen

We hebben schoolleiders gevraagd in hoeverre zij nog gevolgen merken van de coronamaatregelen, enerzijds bij de leerlingen (bijvoorbeeld op fysiek, mentaal of sociaal vlak) en anderzijds bij de organisatie (bijvoorbeeld omdat de lessen bewegingsonderwijs vaker buiten plaatsvinden).

Schoolleiders geven aan dit meer te ervaren op het niveau van de leerlingen (65%) dan bij de organisatie (4%, niet in figuur). Het aandeel schoolleiders dat gevolgen merkt op het niveau van leerlingen ligt in het sbo (34%), so (32%) en vso (30%) een stuk lager.

Schoolleiders zien vooral negatieve gevolgen op het gebied van sociale interactie, maar ook op het gebied van bewegen. Volgens hen bewegen leerlingen minder, zijn ze minder fit en bewegen ze ook minder goed (motorische achterstand).

Een gevolg dat betrekking heeft op de organisatie is dat bewegen bijvoorbeeld vaker buiten plaatsvindt (zowel het bewegingsonderwijs als de naschoolse activiteiten).

6.7 Motivatie bij leerlingen

We hebben schoolleiders in het praktijkonderwijs gevraagd naar het percentage van de leerlingen dat niet, normaal en sterk gemotiveerd is voor LO op hun schoollocatie.

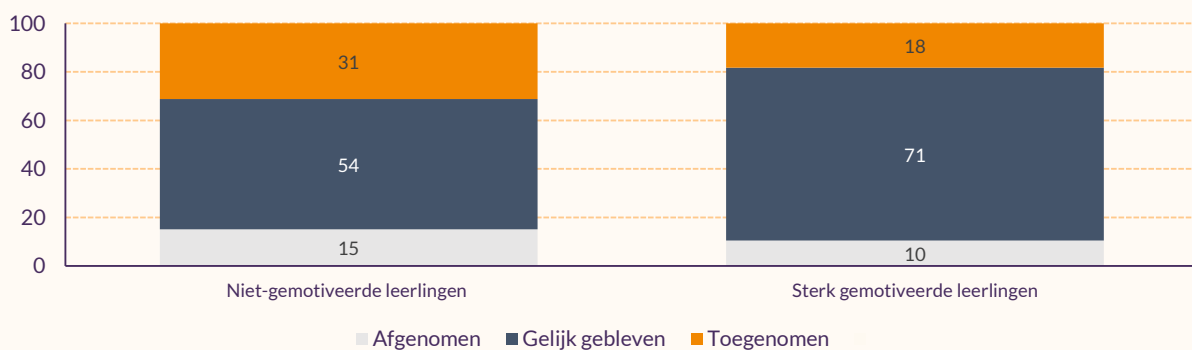
Het percentage normaal gemotiveerde leerlingen ligt gemiddeld het hoogst (54%). Daarna volgen sterk gemotiveerde leerlingen (26%) en niet-gemotiveerde leerlingen (20%, niet in figuur). Het aantal niet-gemotiveerde leerlingen ligt in het praktijkonderwijs een stuk hoger dan bij het vso (11%).

De meerderheid geeft aan dat het percentage sterk gemotiveerde leerlingen en niet-gemotiveerde leerlingen gelijk is gebleven (figuur 6.8). Schoolleiders geven vaker aan dat het aantal sterk gemotiveerde leerlingen is toegenomen dan dat het aantal niet-gemotiveerde leerlingen is toegenomen.

Figuur 6.8

Mate waarin motivatie bij leerlingen in het praktijkonderwijs is veranderd

(in procenten, n=55)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Aan schoolleiders die hebben aangegeven dat de motivatie van leerlingen voor LO in de afgelopen vijf jaar is af- of toegenomen, hebben we gevraagd hoe dit komt. Zij geven aan dat de toename in motivatie bijvoorbeeld komt door een andere insteek van de lessen LO, waarbij plezier en succesbeleving centraal staan. Een vaak genoemde reden voor de afname in motivatie is de coronapandemie.

6.8 Tevredenheid met LO

Schoolleiders in het praktijkonderwijs beoordelen de kwaliteit van LO op hun schoollocatie met een gemiddeld rapportcijfer van 7,7 (spreiding 3-9, niet in figuur). Dit is vergelijkbaar met 2019 (rapportcijfer 7,8).

Tevredenheid met aspecten van LO

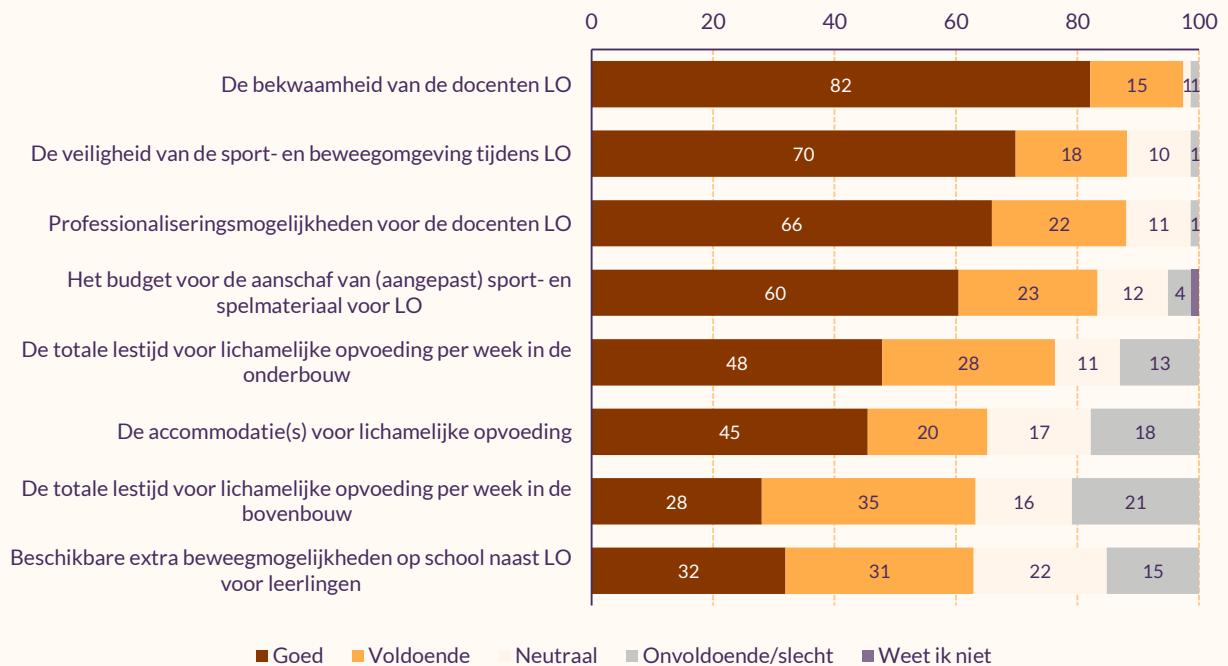
De bekwaamheid van docenten LO (97%), de veiligheid van de sport- en bewegomgeving tijdens LO en de professionaliseringsmogelijkheden voor de docenten LO (beide 88%, figuur 6.9) beoordelen de schoolleiders in het praktijkonderwijs het hoogst.

Ze zijn het minst tevreden over het totale aantal lesminuten LO per week, de accommodatie en de beschikbare extra beweegmogelijkheden voor leerlingen op school naast de lessen LO.

Figuur 6.9
Beoordeling van verschillende aspecten van LO door schoolleiders

(in procenten, n=68)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

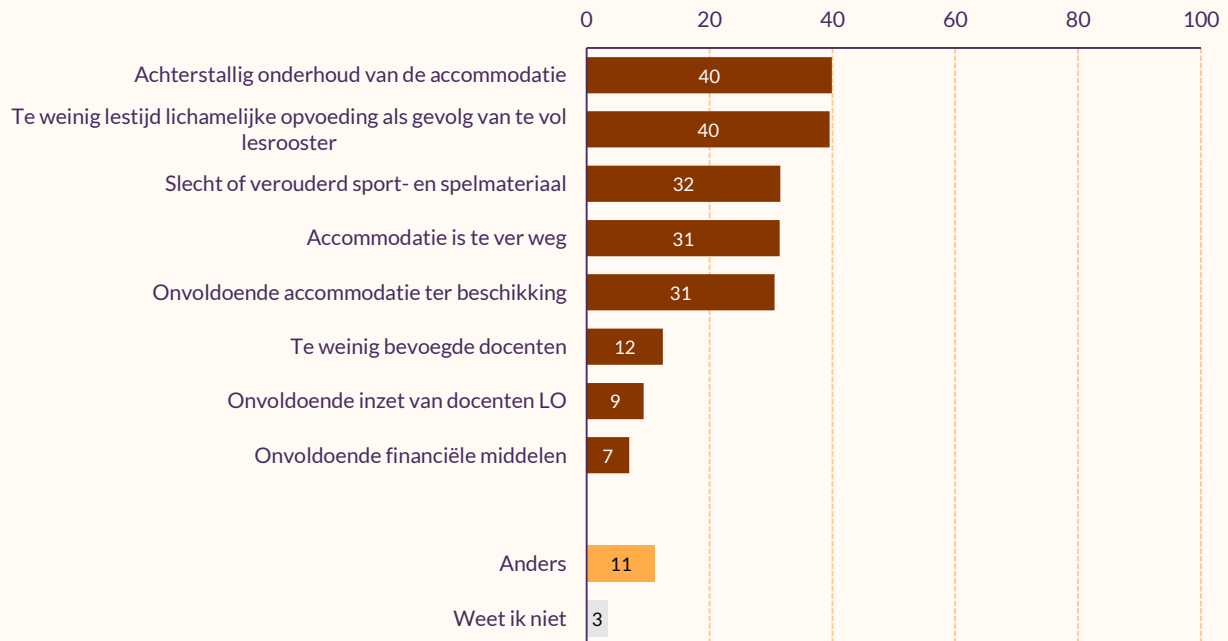
Belemmeringen voor LO

41 procent van de schoolleiders geeft aan geen belemmeringen te ervaren binnen LO (niet in figuur). De overige schoolleiders lopen voornamelijk aan tegen achterstallig onderhoud van de accommodatie (40%) en te weinig lestijd voor LO door een te vol lesrooster (40%, [figuur 6.10](#)).

Figuur 6.10

Belemmeringen die schoolleiders ervaren bij het bewegingsonderwijs

(in procenten, n= 40)

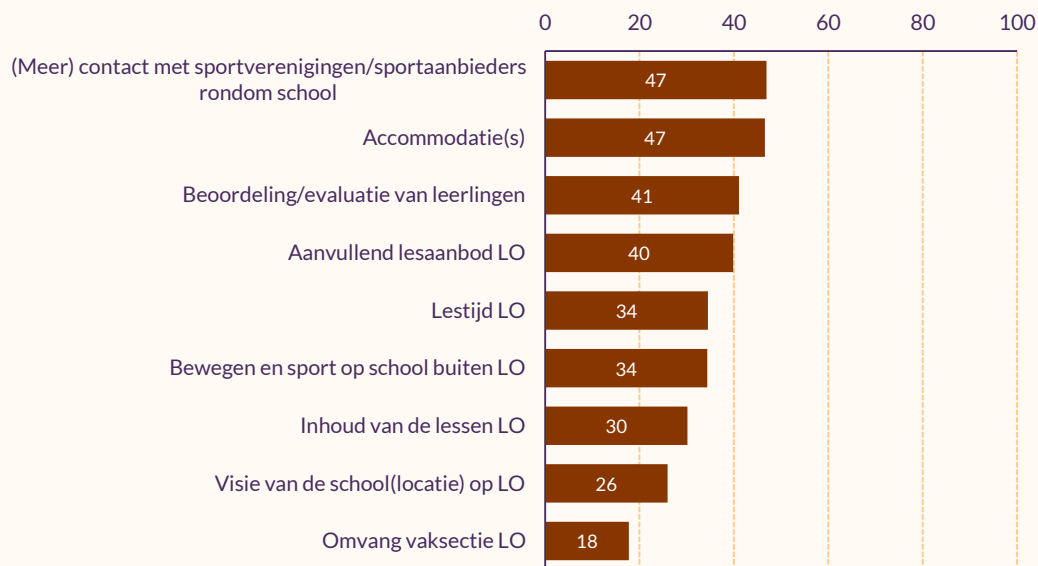
Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Wensen

17 procent van de schoolleiders geeft aan geen wensen te hebben om iets binnen LO te veranderen (niet in figuur). De overige schoolleiders willen graag iets veranderen op het gebied van accommodatie(s) (47%) en/of (meer) contact met sportverenigingen/sportaanbieders rondom school (47%, [figuur 6.11](#)).

Figuur 6.11
Wensen van schoolleiders voor verandering binnen LO

(in procenten, n=56)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

6.9 Aanvullend sport- en beweegaanbod

Sport en bewegen naast de lessen LO

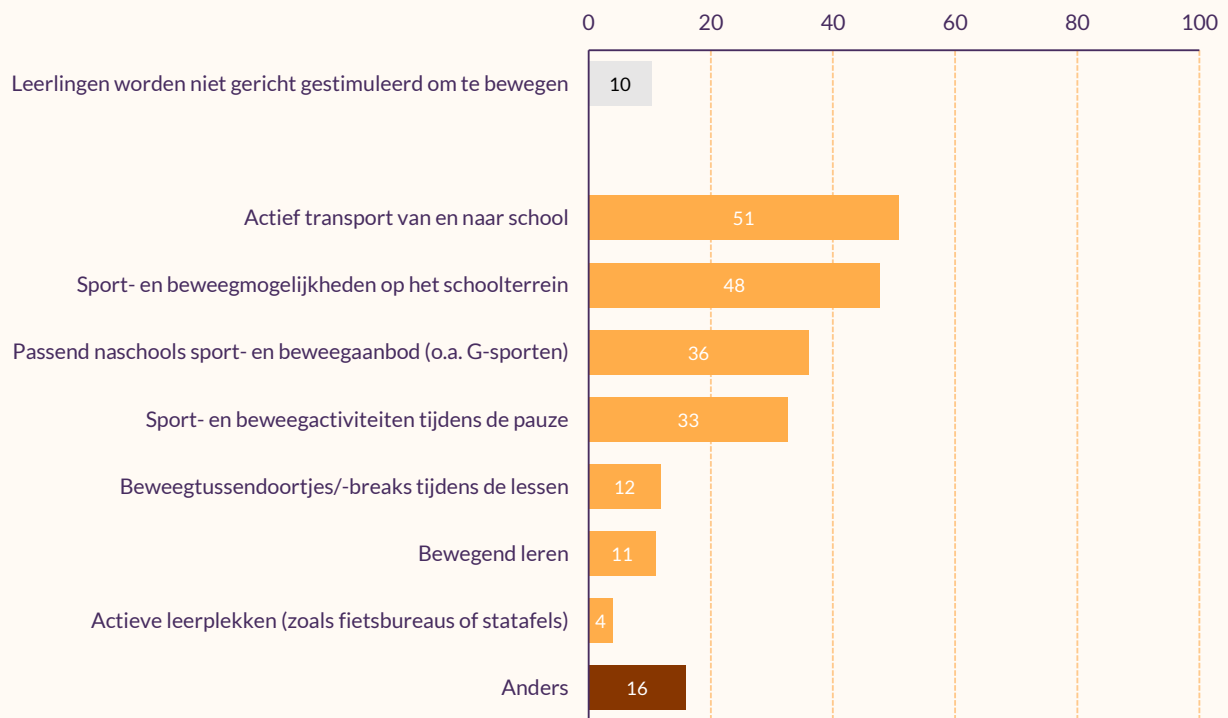
Bijna alle schoolleiders (92%) geven aan geen sportklas te hebben waaraan leerlingen van de afdeling praktijkonderwijs kunnen deelnemen (niet in figuur).

90 procent van de schoolleiders geeft aan dat ze hun leerlingen ook buiten de lessen LO stimuleren om te bewegen ([figuur 6.12](#)). Zij doen dit het meest door actief transport te bevorderen (51%) en sport- en beweegmogelijkheden op het schoolterrein aan te bieden (53%). Actief transport scoort bij de andere vormen binnen het gespecialiseerd onderwijs niet zo hoog (vso: 28%; so: 18%; sbo: 31%).

Figuur 6.12

Manieren waarop scholen voor praktijkonderwijs leerlingen buiten de lessen bewegingsonderwijs stimuleren om te bewegen

(in procenten, n=71)

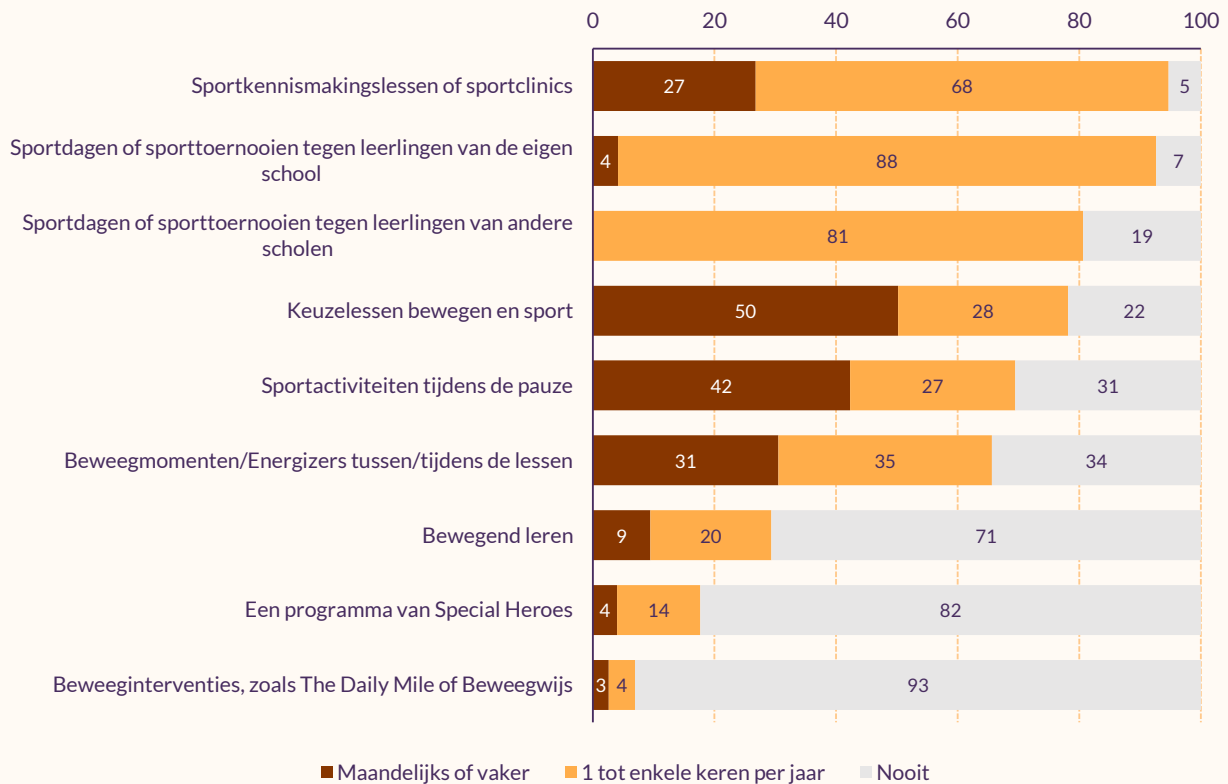

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Als niet-structureel sport- en beweegaanbod tijdens schooltijd maken scholen het meest gebruik van sportkennismakingslessen of sportclinics (95%) en sportdagen of sporttoernooien met leerlingen van de eigen school (92%, [figuur 6.13](#)). Als structureel en frequent gebruikt sport- en beweegaanbod (maandelijks of vaker) maken ze vooral gebruik van keuzelessen bewegen en sport (50%) en sportactiviteiten tijdens de pauze (42%).

Figuur 6.13
Sport- en beweegaanbod tijdens schooltijd

(in procenten, n=68)

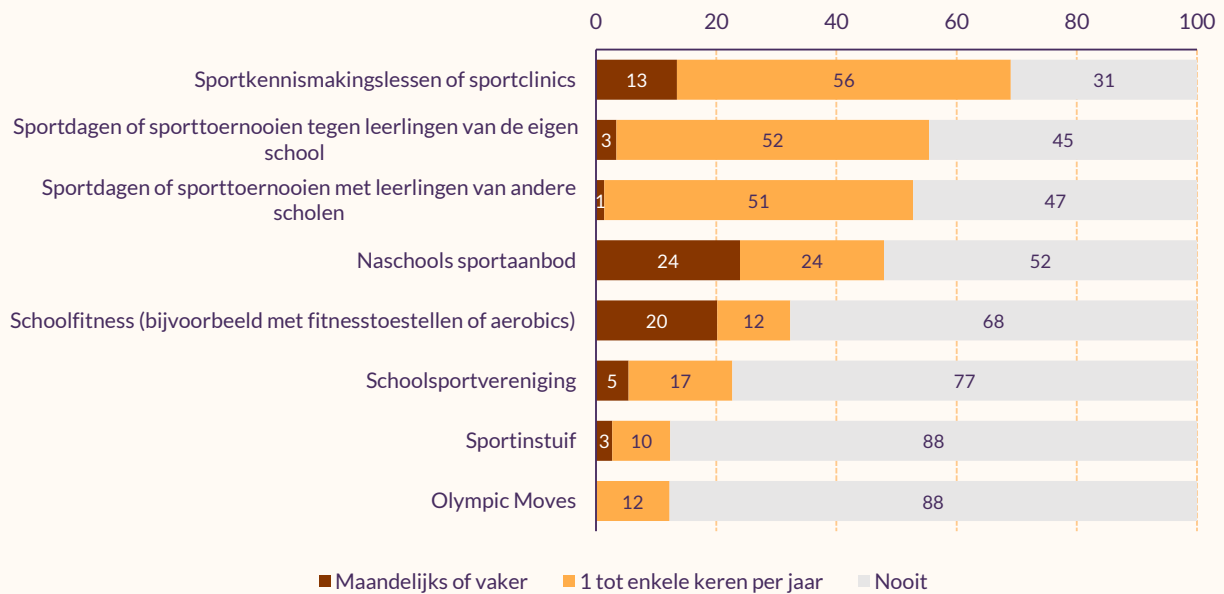

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Na schooltijd bestaat het incidentele sport- en beweegaanbod, net als tijdens schooltijd, vooral uitsportkennismakingslessen of sportclinics (69%, [figuur 6.14](#)). Structureel sport- en beweegaanbod na schooltijd (maandelijks of vaker) bestaat vaak uit sport- en beweegactiviteiten tijdens het naschoolse aanbod (24%).

Het sport- en beweegaanbod tijdens schooltijd is veel groter dan het aanbod na schooltijd.

Figuur 6.14
Sport- en beweegaanbod na schooltijd
 (in procenten, n=68)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

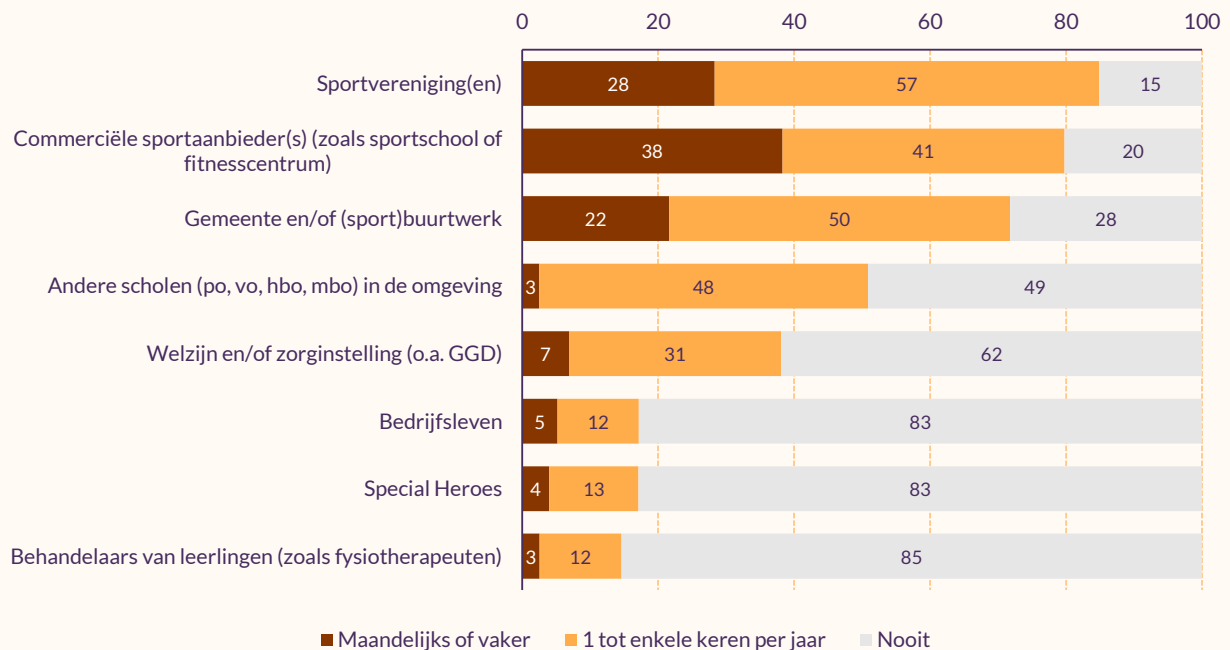
Samenwerking

Een groot deel van de schoollocaties werkt volgens schoolleiders, binnen en/of buiten schooltijd, samen met sportverenigingen (85%) en commerciële sportaanbieders (80%, figuur 3.15). Met deze commerciële sportaanbieders, zoals een sportschool of fitnesscentrum, werken ze het meest intensief samen: 38 procent van de schoollocaties werkt (vrijwel) maandelijks of vaker met hen samen (57%).

Met andere externe partijen werken scholen nauwelijks samen. Met name behandelaars van leerlingen (zoals fysiotherapeuten) worden niet bij scholen in het praktijkonderwijs betrokken. Dit is bij het s(b)o en vso juist wel het geval.

Figuur 6.15
Samenwerkingen binnen het praktijkonderwijs

(in procenten, n=68)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs, 2023.

Buurtsportcoaches

Op ongeveer twee vijfde van de schoollocaties in het praktijkonderwijs (39%) is volgens schoolleiders in elk geval één keer per jaar een buurtsportcoach actief (niet in figuur). Dit is gestegen ten opzichte van 2019 (30%). Op 9 procent is de buurtsportcoach minimaal wekelijks aanwezig.

De vier meest genoemde taken van een buurtsportcoach op het praktijkonderwijs zijn (niet in figuur):

- > buitenschools sport- en beweegaanbod op school organiseren, zoals toernooien, lessen, clinics, schoolsportvereniging, enzovoort (46%);
- > andere beweegactiviteiten geven onder schooltijd, zoals pauzesport (31%);
- > buitenschools sport- of beweegaanbod begeleiden op school (31%).
- > leerlingen/ouders doorverwijzen naar sportmogelijkheden in de gemeente (23%).

De percentages wat betreft de taken van de buurtsportcoaches in het praktijkonderwijs liggen ongeveer gelijk met die in het vso, maar een stuk lager dan in het s(b)o. Hieruit kunnen we concluderen dat buurtsportcoaches minder actief zijn in het vso en praktijkonderwijs dan in het s(b)o.

Schoolleiders in het praktijkonderwijs beoordelen de buurtsportcoaches met een gemiddelde van een 6,6 (niet in figuur). Dit ligt ongeveer gelijk met het vso (6,8) en het sbo (7,1), en iets lager dan het so (7,4).

6.10 Gezondheid op school

Bijna alle schoolleiders (93%) geven aan dat zij vinden dat een schoollocatie een gezonde leefstijl van leerlingen actief moet stimuleren (niet in figuur). 3 procent vindt van niet, en 3 procent weet het niet.

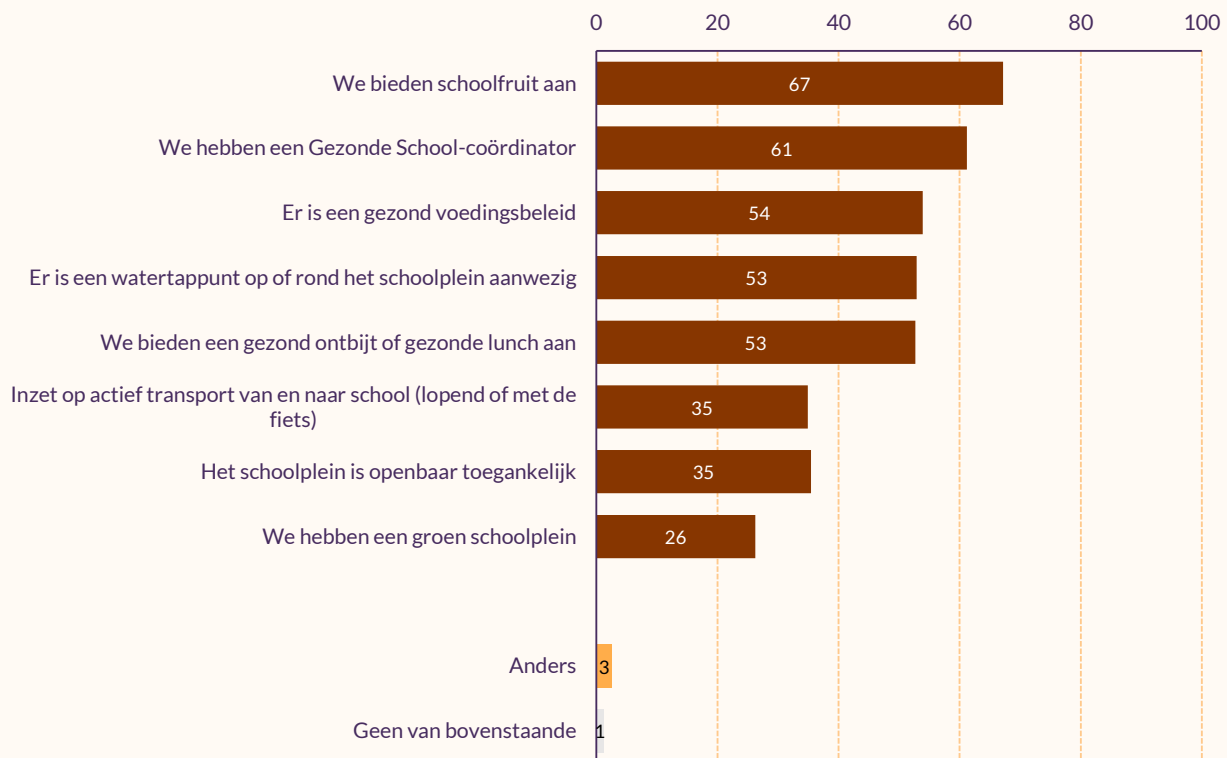
Bijna de helft (44%) van de schoolleiders geeft aan dat hun schoollocatie een beschreven beleid heeft op het vlak van gezondheidsbevordering bij leerlingen (niet in figuur). Dit is nagenoeg gelijk gebleven ten opzichte van 2019 (36%, niet in figuur). 33 procent heeft geen geschreven beleid, en 23 procent weet het niet.

In het Nationaal Preventieakkoord komen verschillende acties terug die scholen kunnen uitvoeren voor een gezonde schoolomgeving ([figuur 6.16](#)). De meeste schoollocaties bieden schoolfruit aan (67%) en/of hebben een Gezonde School-coördinator (61%).

Figuur 6.16

Aandeel schoollocaties voor praktijkonderwijs dat acties voor een gezonde schoolomgeving uit het Nationaal Preventieakkoord uitvoert, volgens schoolleiders

(in procenten, n=68)

Bron: Mulier Instituut, Monitor bewegingsonderwijs en sport in het speciaal (basis)onderwijs, 2023.

Conclusies & aanbevelingen

In dit rapport hebben we voor de derde keer de stand van zaken rond het bewegingsonderwijs en sport voor kinderen in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs in kaart gebracht. In dit laatste hoofdstuk vatten we de belangrijkste bevindingen samen en presenteren we onze aanknopingspunten voor beleid en onderzoek.

7.1 Belangrijkste bevindingen

We bespreken de belangrijkste bevindingen aan de hand van de belangrijke ontwikkelingen uit hoofdstuk 2 (Ontwikkelingen in het beleid). Daaraan hebben we de meest in het oog springende onderwerpen toegevoegd. Zoals de lestijd, de inzet van de vakleerkracht, het tekort aan accommodatie, de invloed van coronamaatregelen, de motivatie van leerlingen en het beweeg- en sportaanbod buiten de lessen bewegingsonderwijs/LO.

Lestijd

- Binnen het gespecialiseerd onderwijs zijn verschillende schommelingen zichtbaar in de ingeroosterde lestijd tussen 2013 en 2023. Over het algemeen verschilt de ingeroosterde lestijd in het sbo en so nauwelijks tussen 2023 en 2013. Toch zijn er twee opvallende resultaten:
  - Enerzijds is er een duidelijke daling zichtbaar in de ingeroosterde lestijd bij groep 1/2 in het sbo (van 123 minuten naar 94 minuten per week).
  - Anderzijds is de ingeroosterde lestijd in het vso in 2023 gemiddeld in alle leerjaren lager dan in 2013 en lager dan in het regulier voortgezet onderwijs in 2021.
- In het praktijkonderwijs is er weinig verschil in de ingeroosterde lestijd over de verschillende leerjaren en fases van 2013 tot en met 2023. Wel is er een kleine stijging zichtbaar in het eerste jaar (van 132 naar 146 minuten per week) en in de eerste fase (van 142 naar 171 minuten per week).

Herziening curriculum

- In het sbo en so besteden scholen de meeste aandacht aan dezelfde grote opdrachten: een gevarieerd beweegaanbod aanbieden, bewegen op eigen niveau aanbieden, samenwerken in beweegsituaties en beter leren bewegen.
- Het vso wijkt hiervan af. Hier besteden scholen de meeste aandacht aan een gevarieerd beweegaanbod aanbieden en samenwerken in beweegsituaties.
- Nagenoeg alle schoolleiders in het s(b)o besteden aandacht aan het aanbieden van bewegen op eigen niveau. In het vso besteedt bijna twee derde aandacht aan het aanbieden van bewegen op eigen niveau.
- In het praktijkonderwijs besteden ze vooral aandacht aan bewegen op eigen niveau aanbieden en samenwerken in beweegsituaties.

Beoordelen

- In het sbo beoordelen beduidend meer leraren op motivatie/inzet dan op motorische vaardigheden. Dit wijkt af van het so en het vso, waar schoolleiders deze aspecten ongeveer evenveel beoordelen.
- Hoe schoolleiders leerlingen beoordelen in het praktijkonderwijs komt overeen met het sbo: meer aandacht voor motivatie/inzet dan voor motorische vaardigheden.

Passende ondersteuning

- Ongeveer een kwart van de schoolleiders in het so, vso en praktijkonderwijs geeft aan dat het niet lukt om alle leerlingen tijdens de lessen bewegingsonderwijs of LO passende ondersteuning te bieden.
- Bij het sbo geven nog meer schoolleiders aan dat dit niet lukt. Dit laat zien dat schoolleiders in het sbo het als moeilijker ervaren om alle leerlingen passende ondersteuning te bieden tijdens de lessen bewegingsonderwijs dan schoolleiders in de andere onderwijsvormen.

Wettelijke verankering aantal uren bewegingsonderwijs

- In het so ligt het aandeel scholen dat vanaf 2023-2023 niet aan de wettelijke verplichting voldoet een stuk hoger (een derde) dan in het sbo (een vijfde van de scholen).
- De belemmeringen voor voldoen aan de wettelijke verplichting zijn in het sbo en so nagenoeg hetzelfde: een tekort aan accommodatie en bevoegde leerkrachten.
- Bij zowel sbo als so geeft slechts de helft van de scholen aan actief bezig te gaan/zijn met het wegnemen van deze belemmeringen. Dit betekent dat één op de tien scholen in het sbo en één op de vijftien scholen in het so niet voldoet aan de wettelijke verplichting én niet actief bezig is of gaat met het wegnemen van de belemmeringen die zij hierbij ervaren.

Inzet vakleerkracht bewegingsonderwijs

- Over het algemeen zijn schoolleiders in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs erg tevreden over de kwaliteit van de (vak)leerkracht.
- De inzet van de vakleerkracht bewegingsonderwijs in het gespecialiseerd onderwijs is tussen 2013 en 2023, op wat kleine schommelingen na, nagenoeg gelijk gebleven.
- Binnen het sbo is er sprake van een lichte stijging van in de inzet van de vakleerkracht bij groep 1-2 tussen 2013 en 2023.
- Binnen het so is een duidelijke daling te zien in het aandeel scholen dat enkel de groepsleerkracht gebruikt voor de lessen bewegingsonderwijs.

Tekort aan accommodatie

- Het tekort aan accommodatie noemen schoolleiders uit zowel het gespecialiseerd onderwijs als het praktijkonderwijs meerdere keren. Dit vormt het belangrijkste knelpunt waardoor scholen niet kunnen voldoen aan de nieuwe verplichting van twee lessen bewegingsonderwijs.

- Recent onderzoek onder gemeenten laat zien dat ook zij een tekort aan accommodatie voor bewegingsonderwijs ervaren (Vrieswijk & Schadenberg, 2023). Hieruit blijkt dat in één derde van de gemeenten onvoldoende binnensportaccommodaties aanwezig zijn om alle lessen bewegingsonderwijs te faciliteren.
- Bij alle onderwijsvormen binnen het gespecialiseerd onderwijs benoemen schoolleiders dat er onvoldoende tijd beschikbaar is in de accommodatie om alle klassen te voorzien van minimaal twee lessen bewegingsonderwijs per week.
- Schoolleiders uit zowel het gespecialiseerd onderwijs als het praktijkonderwijs geven aan dat zij voornamelijk wensen hebben op het gebied van accommodaties.

Invloed coronamaatregelen en motivatie van leerlingen

- Twee derde van de schoolleiders in het praktijkonderwijs ervaart nog negatieve gevolgen van de coronamaatregelen bij de leerlingen. Zij zien vooral negatieve gevolgen op het gebied van sociale interactie, maar ook op het gebied van bewegen.
- Bij het gespecialiseerd onderwijs ervaart ongeveer één derde van de schoolleiders dit.
- Het aantal niet-gemotiveerde leerlingen in het praktijkonderwijs is een stuk hoger dan in het vso.

Sport- en beweegaanbod buiten de lessen bewegingsonderwijs/LO

- De wensen van de verschillende onderwijsvormen op het gebied van bewegingsonderwijs/LO zijn voornamelijk gericht zijn op het (opzetten van) sport- en beweegaanbod buiten de lessen bewegingsonderwijs en LO om. Voor het gespecialiseerd onderwijs is dit vaak lastig te realiseren. Vanwege het vervoer van leerlingen (vaak met busjes die hen na schooltijd direct ophalen) en vanwege de vaak grotere afstand tussen school en huis.
- Een andere wens die schoolleiders vaak benoemen, is (meer) contact met lokale sportverenigingen/sportaanbieders.
- Bij het sbo is een lichte daling te zien in het aandeel scholen dat aangeeft schoolzwemmen aan te bieden. Mogelijk geven ze vanwege de wetswijziging de voorkeur aan een les bewegingsonderwijs in een gymzaal of speellokaal (waarbij ze aan alle leerlijnen kunnen werken) en heeft het schoolzwemmen daarvoor plaats moeten maken.
- Het beeld van de inzet van buurtsportcoaches in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs is wisselend. Vooral in het gespecialiseerd onderwijs lijkt deze toe te nemen tussen 2013 en 2019, en daarna van 2019 tot 2023 weer te dalen. Bij het (v)so ligt het aandeel scholen dat een buurtsportcoach inzet in 2023 een stuk lager dan in 2013. Bij het praktijkonderwijs is dit juist andersom: daar ligt het aandeel scholen dat een buurtsportcoach inzet in 2023 een stuk hoger dan in 2013. Zij worden het meeste ingezet voor het organiseren van buitenschools sport- en beweegaanbod.

- Bijna drie kwart van de schoolleiders in het praktijkonderwijs geeft aan op dit moment nooit bewegend leren aan te bieden. In het gespecialiseerd onderwijs wordt vaker bewegend leren aangeboden.

Aandacht voor een gezonde leefstijl op school

- Het aandeel scholen in het gespecialiseerd onderwijs en praktijkonderwijs dat aangeeft dat hun schoollocatie beschreven beleid heeft voor gezondheidsbevordering bij leerlingen, is sinds 2019 nagenoeg gelijk gebleven.
- Wel is er een lichte stijging zichtbaar bij het sbo. Deze stijging was ook zichtbaar in de peiling in het primair onderwijs en het voortgezet onderwijs.

7.2 Perspectief: aanknopingspunten voor beleid en onderzoek

De aandacht voor en de aanpak van bewegingsonderwijs en sport in het gespecialiseerd en praktijkonderwijs heeft de afgelopen tien jaar op de meeste onderwerpen een positieve ontwikkeling laten zien. Maar op een aantal punten is aandacht nodig voor verbeteringen.

We beschrijven hier een aantal aanknopingspunten voor beleid en onderzoek, gebaseerd op onze bevindingen. Deze punten liggen zowel binnen het bewegingsonderwijs (zoals lestijd en accommodatie) als daarbuiten (zoals naschools sport- en beweegaanbod).

Twee uur bewegingsonderwijs blijkt lastig

Bij zowel het sbo als het so voldoet een groot deel van de scholen niet aan de wettelijke verplichting van twee uur bewegingsonderwijs per week. Het is vooral zorgwekkend dat een deel van de schoolleiders aangeeft hier niets aan te kunnen/gaan veranderen. Nader onderzoek moet uitwijzen hoe scholen (en gemeenten) ondersteund kunnen worden om deze belemmeringen weg te nemen.

Ook geven sommige schoolleiders aan dat het vooral bij de groepen 1-2 niet lukt om aan de wettelijke verplichting te voldoen. Nader onderzoek kan uitwijzen of dit vaker bij groep 1-2 voorkomt dan bij de groepen 3 tot en met 8.

Het belangrijkste knelpunt dat schoolleiders op dit gebied ervaren, is het tekort aan accommodatie. Een advies is om te komen tot een integrale aanpak om dit tekort aan te pakken binnen een gemeente, voor zowel basisonderwijs als s(b)o.

Aandacht voor motorische vaardigheden nodig

Ondanks de wetswijziging die moet zorgen voor méér bewegingsonderwijs/LO, bij het sbo in groep 1-2 een daling zichtbaar in de ingeroosterde lestijd ten opzichte van 2019.

Dit is zorgwekkend, omdat het ontwikkelen van voldoende motorische vaardigheden en bewegen vanaf een jonge leeftijd van groot belang is voor een leven lang bewegen en sporten (Singh, Veldman & de Jonge, 2023). Een advies is

dan ook om in beleid ook meer aandacht te hebben voor de motorische ontwikkeling van kinderen op een jonge leeftijd.

Verbetering mogelijk bij aanvullend sport-/beweegaanbod

Bij het gespecialiseerd en praktijkonderwijs is verbetering nodig op het gebied van het aanvullende sport- en beweegaanbod naast de lessen bewegingsonderwijs/LO.

Hierin ligt een rol voor de vakdocent bewegingsonderwijs, in de vorm van bijvoorbeeld een verdiepende scholing, aanvullende (master)opleiding of andere professionaliseringsmogelijkheden. Ook liggen er mogelijk kansen bij de inzet van verschillende beweeginterventies of de inzet van een buurtsportcoach voor het aanvullende sport- en beweegaanbod.

Voor vervolgonderzoek is het van belang om te verkennen op welke manier buurtsportcoaches het best ingezet kunnen worden. Maar ook hoe het aanvullende sport- en beweegaanbod ingericht kan worden in het gespecialiseerd en praktijkonderwijs.

Ook in het kader van bewegend leren is verbetering mogelijk, vooral binnen het praktijkonderwijs. Een aanbeveling hiervoor is om te kijken of er mogelijkheden zijn om bewegend leren – of nog breder: bewegen op en rondom school – meer aandacht te geven in het gespecialiseerd en praktijkonderwijs. Voorbeelden uit het regulier onderwijs kunnen als inspiratie dienen.

Mogelijk kan het nuttig zijn om te onderzoeken welke belemmeringen scholen in het gespecialiseerd en praktijkonderwijs ervaren bij de inzet van bewegend leren.

Invloed coronamaatregelen is nog zichtbaar

Vooraf schoolleiders in het praktijkonderwijs ervaren nog negatieve gevolgen van de coronamaatregelen bij leerlingen. In het praktijkonderwijs ligt het aantal niet-gemotiveerde leerlingen een stuk hoger dan in het vso.

Daarom is het belangrijk om in beleid (en eventueel vervolgonderzoek) aandacht te besteden aan de langdurige invloed van coronamaatregelen en de motivatie van leerlingen in het praktijkonderwijs.

Bronnen

Farooq, A., Martin, A., Janssen, X., Wilson, M. G., Gibson, A. M., Hughes, A., & Reilly, J. J. (2020). Longitudinal changes in moderate-to-vigorous-intensity physical activity in children and adolescents: A systematic review and meta-analysis. *Obesity reviews*, 21(1), e12953. <https://doi.org/10.1111/obr.12953>

Guthold, R., Stevens, G. A., Riley, L. M., & Bull, F. C. (2020). Global trends in insufficient physical activity among adolescents: a pooled analysis of 298 population-based surveys with 1.6 million participants. *The Lancet. Child & adolescent health*, 4(1), 23–35. [https://doi.org/10.1016/S2352-4642\(19\)30323-2](https://doi.org/10.1016/S2352-4642(19)30323-2)

KVLO (2022). *Oproep lerarenpanel curriculumverkenning B&S*. <https://www.kvlo.nl/nieuws/artikel/detail.aspx?title=oproep%2Dlerarenpanel%2Dcurriculumverkenning%2Db&item=228>

Ledoux, G., & Waslander, S. (2020). *Evaluatie passend onderwijs. Eindrapport*. <https://evaluatiepassendonderwijs.nl/publicaties/eindrapport-evaluatie-passend-onderwijs/>

Mombarg, R., De Bruijn, A. G. M., Smits, I. A. M., Hemker, B. T., Hartman, E., Bosker, R. J., & Timmermans, A.C. (2021). Development of fundamental motor skills between 2006 and 2016 in Dutch primary school children. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 1-18.

NOC*NSF (2023). *Kinderen en jongeren met ernstige beperking sporten steeds minder*. <https://nocnsf.nl/nieuws/2023/08/kinderen-en-jongeren-met-ernstige-beperking-sporten-steeds-minder>

PO-Raad (2023). *Tweede Kamer blijft kritisch op passend onderwijs*. <https://www.poraad.nl/kind-onderwijs/passend-onderwijs/tweede-kamer-blijft-kritisch-op-passend-onderwijs>

Rijksoverheid (2020). *Kamerbrief Evaluatie en Verbeteraanpak Passend Onderwijs*. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/11/04/kamerbrief-evaluatie-en-verbeteraanpak-passend-onderwijs>

Rijksoverheid (2023a). *(Voortgezet) speciaal onderwijs*. <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/passend-onderwijs/speciaal-onderwijs>

Rijksoverheid (2023b). *Werkagenda Route naar inclusief onderwijs 2035*. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2023/03/17/werkagenda-route-naar-inclusief-onderwijs-2035>

Rijksoverheid (2023c). *Bestuurlijke afspraken Brede Regeling Combinatiefuncties 2023-2026*.

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2023/02/06/bestuurlijke-afspraken-brede-regeling-combinatiefuncties-2023-2026>

Singh, A. S., Veldman, S. L. C., & De Jonge, M. (2023). *Kinderen en jongeren bewegen minder en hun motoriek gaat achteruit: kennis- en innovatiescan WP2*. Mulier Instituut.

SLO (2023a). *Kerdoelen en eindtermen*. <https://www.slo.nl/thema/vakspecifieke-thema/bewegingsonderwijs/kerndoelen/>

SLO (2023b). *Actualisatie kerndoelen en examenprogramma's*. <https://www.slo.nl/thema/meer/actualisatie-kerndoelen-examenprogramma/>

Slot-Heijs, J. J., Vrieswijk, S., Bronkorst, A., & Lucassen, J. M. H. (2022). *Lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs*. Mulier Instituut.

Slot-Heijs, J. J., Vrieswijk, S., & Lucassen, J. M. H. (2021). *Bewegingsonderwijs en sport in het primair onderwijs 2021: 2-meting*. Mulier Instituut.

Stichting Special Heroes Nederland (z.d.). *Voeding en gezondheid*. <https://specialheroes.nl/wat-doen-we/voeding-en-gezondheid/>

Van Gelder, W., Janssen, M., & Mauw, S. (2021). *De dynamische schooldag: de complexiteit van het succesvol aanbieden van beweegactiviteiten*. KVLO Magazine. <https://www.kennisbanksportenbewegen.nl/?file=10282&m=1614940498&action=file.download>

VO-Raad (2021). *Officieel schooldiploma voor leerlingen praktijkonderwijs en vso*. <https://www.vo-raad.nl/nieuws/officieel-schooldiploma-voor-leerlingen-praktijkonderwijs-en-vso>

Vrieswijk, S., & Schadenberg, B. (2023). *Huisvesting bewegingsonderwijs: gemeentelijk perspectief op de wettelijke verplichting in het primair onderwijs* [Factsheet 2023/11]. Mulier Instituut.

Bijlage 1 – Methodische verantwoording

Onderzoeksopzet

De volgende onderwijstypen hebben we meegenomen in deze 2-meting: speciaal basisonderwijs (sbo), speciaal onderwijs (so), voortgezet speciaal onderwijs (vso) en praktijkonderwijs. Voor elk van deze onderwijsvormen hebben we in 2023 data verzameld bij schoolleiders.

Deze vier onderwijstypen hebben we ook meegenomen in de 0-meting (2015) en de 1-meting (2019). Daarbij hebben we de data op de volgende manier verkregen:

- Sbo en so: in de 0-meting regulier basisonderwijs in 2013 waren schoolleiders van het s(b)o ook uitgenodigd. Voor de 0-meting in 2015 hebben we de data van de schoolleiders uit 2013 geanalyseerd, en voor de 1-meting die van de schoolleiders uit 2019.
- Vso: in de 0-meting regulier voortgezet onderwijs in 2014 waren ook schoolleiders van het vso uitgenodigd. Voor de 0-meting in 2015 hebben we de data van de schoolleiders uit 2014 geanalyseerd, en voor de 1-meting die van de schoolleiders uit 2019.
- Praktijkonderwijs: omdat in de metingen van reguliere onderwijsvormen geen schoolleiders uit het praktijkonderwijs waren uitgenodigd, heeft in 2015 een aparte dataverzameling plaatsgevonden voor de 0-meting. De vragenlijst was grotendeels gebaseerd op die van het reguliere voortgezet onderwijs. Voor de 1-meting hebben we de data van de schoolleiders uit 2019 geanalyseerd.

Online vragenlijst

Dit jaar heeft, net als in 2019, voor alle vier de onderwijsvormen een aparte dataverzameling plaatsgevonden.

Eén vragenlijst hebben we uitgezet onder schoolleiders in het gespecialiseerd onderwijs, bestaande uit het sbo, so en vso. Hierdoor konden we vragen meer op de situatie in het gespecialiseerd onderwijs toespitsen en meer schoolleiders binnen deze onderwijsvormen benaderen voor deelname. Schoolleiders van deze drie onderwijstypen vulden een online vragenlijst in, grotendeels gebaseerd op de 0- en 1-metingen.

Een tweede vragenlijst hebben we uitgezet onder schoolleiders in het praktijkonderwijs, grotendeels dezelfde vragenlijst als in 2019. Bij beide vragenlijsten bestonden de vragen grotendeels uit gesloten (meerkeuze)vragen, met bij veel vragen een mogelijkheid om andere opties of toelichting toe te voegen in een open tekstvak.

De klankbordgroep heeft voorafgaand aan de ontwikkeling van de vragenlijst input gegeven over onderwerpen en vragen voor in de vragenlijst voor de 2-meting. Dat deden ze via een online gesprek met de onderzoekers van het Mulier Instituut. Na het opstellen van de vragenlijst heeft de klankbordgroep feedback gegeven op de vragenlijst, waarna we deze hebben verwerkt.

DUO Onderwijsonderzoek heeft de dataverzameling uitgevoerd. Daarvoor hebben ze gebruikgemaakt van het Directeurenpanel PO, het Panel Directeuren Voortgezet Onderwijs en de onderwijsdatabase van DUO Onderwijsonderzoek.

In tabel B1.1 staat hoeveel directeuren/schoolleiders we per onderwijstype voor het onderzoek hebben uitgenodigd, en hoeveel directeuren/schoolleiders de vragenlijst tijdig en compleet hebben ingevuld. Bij alle onderwijstypen hebben we één herinnering gestuurd.

Tabel B1.1
Overzicht respons onder verschillende onderwijstypen
(in aantallen)

	Populatie	Respondenten
Speciaal basisonderwijs		137
Speciaal onderwijs	620*	148
Speciaal voortgezet onderwijs		73
Praktijkonderwijs	158	68

De populatie en respondenten voor het gespecialiseerd onderwijs (sbo, so en vso) deze 2-meting hebben we samengenomen. Bij de 0- en 1-meting hebben we hierin een opsplitsing gemaakt tussen de drie verschillende onderwijsvormen binnen het gespecialiseerd onderwijs.

Representativiteit en achtergrond onderzoeksgroepen

De steekproefgrootte per onderwijsvorm verschilt behoorlijk. Dit kan invloed hebben (gehad) op onze resultaten en kan mogelijk een verklaring zijn voor het wisselende beeld over de afgelopen jaren.

Verder zijn de vragenlijsten ingevuld door schoolleiders. Zij hebben mogelijk niet altijd gedetailleerd zicht op hoe de invulling van het bewegingsonderwijs in de praktijk eruitziet, zoals een vakdocent bewegingsonderwijs dit wellicht wel heeft. Inzicht in deze verschillen is voor het beleid van belang, bijvoorbeeld rond thema's als de herziening van het curriculum, de motivatie van leerlingen en inhoudelijke aspecten van de les, zoals de beoordeling.

In tabel B1.2 en B1.3 geven we een overzicht van achtergrondkenmerken van de responsgroep en populatie van de verschillende onderwijstypen. Op basis daarvan hebben we een weging toegepast, zodat de verdelingen van steekproeven identiek zijn aan die van de populatie.

De wegingen hebben we op dezelfde manieren als bij de 0- en 1-meting toegepast, maar nu met sbo, so en vso samen vanwege de aangeleverde data. Binnen het gespecialiseerd onderwijs hebben we, net als bij de 0- en 1-meting, gewogen op denominatie, stedelijkheid en Nielsen-indeling (tabel B1.2). Op die drie punten komen de steekproeven overeen met de populatie.

Tabel B1.2
Representativiteit van de schoolleiders gespecialiseerd onderwijs (sbo, so en vso)
 (in procenten)

	Schoolleiders (n=316)	Populatie (n=620)
Denominatie		
Openbaar	56,0	54,8
Rooms-katholiek	11,7	16,2
Protestants-christelijk	16,4	18,3
Anders	16,4	10,7
Nielsen-cluster		
Nielsen I: Amsterdam, Rotterdam, Den Haag plus randgemeenten	14,2	13,5
Nielsen II: Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht (exclusief gemeenten Nielsen I)	27,8	29,7
Nielsen III: Groningen, Friesland, Drenthe	10,8	10,3
Nielsen IV: Overijssel, Gelderland, Flevoland	23,7	23,8
Nielsen V: Zeeland, Noord-Brabant, Limburg	23,4	22,7
Stedelijkheid		
Zeer sterk stedelijk	41,5	40,2
Sterk stedelijk	39,9	38,9
Matig stedelijk	12,0	12,7
Weinig stedelijk	4,4	5,8
Niet-stedelijk	2,2	2,4

Bij de 0- en 1-meting praktijkonderwijs, en dus ook bij deze 2-meting, hebben we gewogen op schoolgrootte en vakantieregio. Schoolleiders van grote scholen zijn in de steekproef oververtegenwoordigd ten opzichte van de populatie. Wat betreft vakantieregio zijn schoolleiders uit het noorden enigszins ondervertegenwoordigd. Door de weging hebben we deze verschillen rechtgetrokken.

Tabel B1.3

Representativiteit van de schoolleiders praktijkonderwijs

(in procenten)

	Schoolleiders (n=83)	Populatie (n=158)
Schoolgrootte		
T/m 200 leerlingen	42,6	41,1
Meer dan 200 leerlingen	57,4	58,9
Vakantieregio		
Noord	43,4	31,6
Midden	24,1	39,9
Zuid	32,5	28,5

Analyse en rapportage

Vanwege de grootte van de steekproeven zijn we terughoudend met het vergelijken van subgroepen schoolleiders, zoals verschillen tussen schoolleiders van scholen met verschillende clusters (per hoofdstuk aangegeven). Waar relevant en significant hebben we verschillen in de tekst beschreven.

In de analyses hebben we de data van deze 2-meting vergeleken met de resultaten van de 0- en 1-meting, en met de reguliere onderwijsvormen (basisonderwijs en voortgezet onderwijs). Maar bij het gespecialiseerd onderwijs heeft de 0-meting op een andere manier plaatsgevonden (als onderdeel van metingen van de reguliere onderwijssoorten). Daarom, en vanwege de grootte van de steekproeven bij de 2-meting, is enige terughoudendheid geboden bij het vergelijken van de 0-, 1- en 2-meting. Ook moet er hierbij rekening mee gehouden worden dat de 0-meting en de 2-meting kleine steekproeven betroffen.

Voor het praktijkonderwijs hebben we de 2-meting op dezelfde manier uitgevoerd als de 0-meting (2015) en de 1-meting (2019). Daardoor is een betere vergelijking mogelijk. Relevante en significante verschillen hebben we in de teksten van de hoofdstukken weergegeven.

De klankbordgroep heeft de rapportage eenmaal van feedback voorzien.

